

המטמון שבקטמון

'דייני בין המצריים'

הלכות והליכות עם טעמיהם בשפה ברורה להבין את הנימוק של כל הלכה מלווה במעשיות ובסיפורים

געגועים לבית המקדש....

ובסופו תיקון חצות המבואר והמפורש לימי 'בין המצרים'

מאת הגאון רבי **אברהם מימון** שליט"א

רב בית כנסת 'רמה' בעיה"ק ירושלים תובב"א

ומחבר ספרים דרך האתרים, האושפיזין, ומשנת אברהם ועוד.

תמוז - תש"פ

להצלחה בריאות וכל טוב רבי שלמה בן ברכה, וכן לרפואה שלימה לרבי יעקב בן זוהרה, וכן ליוסף חיים בן חיה, ולאברהם בן רבקה

כל הזכויות שמורות
לבית ההוראה "תורה ברמה"

יוצא לאור על ידי בית הכנסת המרכזי 'רמה'

רחוב יוסי בן יועזר 11 קטמון ירושלים

ניתן להשיג בטלפון: 0548458068

בוא תהיה שותף בתרומה לספר המטמון שבפרשה חלק ב

ויעלו בספר בדפוס... בוא ותהיה שותף בחיזוק עם ישראל....

ניתן לתרום את הספר לעילוי נשמת, לרפואה, להצלחה, לזיווגים....

דברי ברכה

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, על כל החסד אשר עשה איתי, לשבת באוהלה של תורה, ולהרביץ תורה בשיעורים רבים, ואני חב תודה והכרת טובה לגבאים ולרבנים שלוחי המקום ברוך הוא, שנותנים לי במה למסור שיעורי תורה ולהרביץ תורה לעדרים, הם אותם גבאים הנאמנים, מורבים פעלים, לילות כימים, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, בבית הגדול תל תלפיות של תורה לאלפים ולרבבות מקצה העולם ועד קצהו בית הכנסת 'מוסאיוף', על ידי הגבאי המסור והנאמן מזוכה הרבים רבי שמעון מיג'אן שליט"א ה' יתברך ישמרהו ויחיהו אמן.

וכן לבית כנסת 'רמה' הבית כנסת המרכזי בשכונת 'קטמון' שבוקעים ממנו קולות למרחוק קלות תפילה, קולות התורה, וקולות של עשרות תינוקות של בית רבן הקוראים תהלים, 'קול ברמה נשמע', וכן לגבאים המסורים מר אדיב סעדו הי"ו, ומר דוד בן זאב הי"ו ומר גדעון לוי הי"ו, ולכל המתפללים ובאי השיעורים תמידים כסדרן, יברכו בכל הברכות. אמן.

ויש לי להודות ולהכיר טובה לכל העוזרים והתומכים להרבצת התורה ולזיכוי הרבים, ובכללם הם רבי שלמה קובץ הי"ו, וכן רבי משה משה הי"ו, וכן לתלמידי היקר ר' משה אלמליח הי"ו כולם אהובים, כולם ברוכים לה', שיוכו לכל הברכות הכתובות בתורה. אמן.

ואחרונה חביבה אשתי המוסרת את נפשה ומסירה מעליי כל עול למען אוכל לשבת באוהלה של תורה לכתוב ולחדש ולמסור שיעורים לרבים, הקב"ה ימלא כל משאלות ליבה לטובה ולברכה אמן.

מודים לך ה' יתברך ומברכים אותך בפי כל חי תמיד לעולם ועד, ואתה אב רחמן מלא רחמים רחם על עמך בני אהוביך, בנה בתך כבתחילה יראו ענינו וישמח לבינו ותגל נפשינו אמן.

פרק א

הכנות לקראת הצום

א. חובת הצום מדברי הנביאים ומה ההשלכות הלכתיות

יום שבעה עשר בתמוז, נקרא בלשון הנביא (זכריה פרק ח, פסוק יט) 'צום הרביעי' והסיבה, משום שחודש תמוז הוא הרביעי לחודשים מחודש ניסן שהוא ראש וראשון לכל חודשי השנה.

צום י"ז בתמוז חובתו מדברי הנביאים, דברי הנביאים נקראים בפי חכמי המשנה והתלמוד 'דברי קבלה' כדבר תורה, דהיינו שהמורותם והשיבותם של דברי הנביאים היא כשל תורה, וההבדל אם דברי הנביאים הוא 'כדבר תורה' או 'כדברי חכמים', הוא בהתייחסות, ובמעמד הלכתי שהפוסקים מתייחסים לצום, שאם חובת הצום הוא כשל תורה, הרי שכלל גדול בידינו שכל שיש לנו ספקות ביחס לצום הרי שבציווי שחובתו מהתורה מספק מחמירים, ואם חובתו רק מדברי חכמים מספק מקלים.

אמנם חלק מהפוסקים סוברים שנכון שרמת החשיבות והמעמד שיש לדברי הנביאים, היא חשובה משל חכמי המשנה והתלמוד, אבל עדיין אינה כשל תורה ממש, ולכן כשיש ספק בדברי הנביאים נוקטים להקל וכלשונם 'ספק דברי קבלה לקולא'!

ויש להבהיר ולהוסיף את חידשו של המנחת חינוך (מצוה שא ס"ק ב) שחובת הצום מדברי הנביא הוא אך ורק על החודש ולא על התאריך והזמן בחודש י"ז בתמוז, שכן תאריך זה נקבע על ידי חכמי המשנה לאחר חורבן בית שני, ולפי דבריו יוצא שגם אם ננקוט באופן כללי שבספק בדברי הנביאים להחמיר הרי שזה לא אמור על י"ז בתמוז כיון שתאריך זה נקבע על ידי חכמי המשנה.

המסקנה: אנחנו נוקטים להקל כשיש לנו ספק ביחס לצום י"ז בתמוז, וכפי הכלל 'ספק דרבנן להקל' ולהלן (פרק ב) נבחין ונראה כמה ספקות הלכה למעשה שנוקטים בהם להקל?²

1 דברי קבלה כדברי תורה

האם דברי קבלה הוא כדברי תורה, נפק"מ האם אומרים ספק דברי קבלה להחמיר, יש בזה אריכות רבה בדברי הפוסקים ראה בגמרא מסכת ראש השנה (יח ע"ב) לענין הימים הכתובים במגילת תענית שלא להתענות בהם, שהגמרא אומרת שאם הם היו מדברי חכמים היה אסור להתענות לפניהם ולאחריהם כיון שדברי חכמים צריכים חיזוק, אמנם כיון שהם מדברי קבלה לכן הם אינם צריכים חיזוק שדברי קבלה כשל תורה, אמנם נחלקו הפוסקים האם הוי כשל תורה ממש שגם בספק דברי קבלה ספקו להחמיר ראה נא בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יורה דעה סימן ה, וסימן קמו ד"ה ואמנם) שהעלה דספק דברי קבלה ספקו להקל, והאריכו בזה האור החיים הקדוש בספרו פרי תואר (סימן קיז ס"ק ב), ורבינו המאסף לכל המחנות השדי חמד (מערכת ד' כלל כה), ובמשנה ברורה (סימן תרצב ס"ק יד) כתב בשם הפרי חדש לאסור לקרוא מגילה בבין השמשות משום שדברי קבלה כדברי תורה דמו, ועוד עיין בספר עמק שאלה (שאלתא לה אות ב), ובשו"ת חתם סופר (אבן העזר סימן ב), ובשו"ת תורת חסד (סימן לח אות ח), ובשו"ת עין יצחק (אבן העזר סימן סב, אות ס), ובהגהות מצפה איתן (סוכה י ע"ב), ודברי קבלה כדאורייתא דמו, ובספרי דרך האתרים (סימן נו).

2 תוקף חיוב ארבע צומות האם התאריך בחודש הוא מדברי קבלה?

ובספר מנחת חינוך (מצוה שא אות ב) כתב להוכיח שמדברי קבלה - דברי הנביא, הוא רק בחודש 'החודש הרביעי', ולא בתאריך החודשי, והוכיח כן מחמת הקושיות כדלהלן: א. מהאמור בגמרא בתענית (כח ע"ב) שהצום ביום י"ז תמוז הוא משום

ב. חמשה דברים קשים אירעו ביום י"ז בתמוז

וכפי שכתבנו חכמים ראו לנכון לקבוע את יום י"ז בתמוז לתענית, והסיבה משום שאירעו בו חמשה דברים קשים:

א. נשתברו בו הלחות - משה רבינו עלה למרום ביום ז' בסיון ושהה בהר ארבעים יום כדי לקבל את לוחות הברית, לפני עלייתו להר אמר משה לעם ישראל 'בסוף ארבעים יום בתחילת ו' שעות ביום אני יורד מההר, עם ישראל טעו בחישוב הימים, והחשיבו בחשבון גם את אותו היום שעלה משה רבינו בכלל הארבעים יום, ומיום ז' בסיון עד שבעה עשר בתמוז הם ארבעים יום, וביום הארבעים הנו עם ישראל שמשה ירד מן ההר ולא ירד, מה עשה השטן ויצר הרע הראה להם לישראל את דמותו מיטתו של משה פורחת באוויר ומלאכים מלווים את מיטתו³.

מיד פנו וביקשו לעשות להם עגל ומסכה, אמרו להם אהרן וחור תמתינו בבקשה עוד מעט כבר משה יירד מן ההר, אבל הם לא השגיחו בדברי אהרן וחור⁴, מיד קם חור צעק וגער בהם איך תעשו עגל ומסכה,

שהובקעה העיר באותו יום, ומקשה הגמרא שהרי בנביא (ירמיה נב) נאמר 'בחודש הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר'. ומתוצת הגמרא שבבית מקדש הראשון העיר הובקעה ביום ט' תמוז, ואילו בבית מקדש השני העיר הובקעה ביום י"ז בתמוז, ובתוספות (ראש השנה יח ע"ב ד"ה זה) מובא שאנו מתענים ביום י"ז בתמוז, והקשה המנחת חינוך והיא תמיה גדולה, איך רבותינו יכולים לעקור דברי קבלה שהוא כשל תורה, לכאורה היו צריכים לקבוע גם ביום ט' בתמוז וגם ביום י"ז בתמוז, ובהכרח שמדברי קבלה לא קבוע את התאריך בחודש רק את החודש בלבד. ב. מדוע הצומות לא דוחים את השבת, הרי חובת האכילה בשבת הוא מחמת 'עונג שבת', שחיובו מדברי קבלה כמבואר בישיעיהו (פרק נח, פסוק יג) 'זקראת לשבת עונג', ולמה לא ידחה עונג שבת שהוא מדברי קבלה, לצום שגם הוא מדברי קבלה, ומה מוכח שחיוב הצום מדברי קבלה הוא בחודש, והתאריך נקבע על ידי רבותינו.

ויש לפלפל בראייתו האחרונה דיש לומר על פי מה שכתב רבינו החתם סופר בתשובותיו (אורח חיים סימן קסח), וכן בחידושיו (שבת קא ע"ב) שדין עונג שבת יסודו הוא מהתורה, ומה שהוא נאמר בנביא הוא רק האופן איך לענג בו את השבת, וקושיות המנחת חינוך בעצם היא ראייה ליסודו של החתם סופר. דו"ק. וכעת ראייתי בספר מועדים כהלכה (לגר"ש זויין עמוד קג) שדחה את דברי המנחת חינוך על פי מה שכתב בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן תרי"ד) שלפי שיטת הרמב"ם איסור האכילה בשבת איסורה מהתורה, ולפי נדחתה ראייתו ממה שדוחים את התענית ליום ראשון. אמנם יש לפלפל לפי מה שכתב האור שמח (הלכות תענית פרק ה הלכה ו) שאיסור תענית מהתורה לפי שיטת הרמב"ם הוא רק מעת לעת, ולפי זה הראיה של המנחת חינוך גבי י"ז בתמוז חזרה למקומה. (אמנם ראיית המנחת חינוך היא כלפי תשעה באב וגם לפי דברי האור שמח נדחתה הראיה והבן, ועוד שגם הרבה מן הפוסקים סוברים שאיסור תענית בשבת הוא רק מדרבנן ואכמ"ל לציון את דבריהם באריכות), ויש להביא ראייה ליסודו של המנחת חינוך מדברי רבי דוד אבודרהם המפורסמים (הובא בבית יוסף סימן תקטט, עין חזון עובדיה ארבע תעניות עמוד ז ואכמ"ל) שכיון שנאמר בנביא (יחזקאל כד ב) על עשרה בטבת 'בעצם היום הזה' הרי שאם חל יום עשרה בטבת בשבת יש חובה לצום בו. עיי"ש. וראה נא בחידושי הגר"ח (סימן מד) ויצא צום עשרה בטבת ללמד על שאר הצומות. דו"ק כי קצרותי.

וכקושיות המנחת חינוך, כבר הקשה כן בשו"ת התשב"ץ (חלק ב סימן רעא) וכתב 'זאינו מספיק, אלא אם נוסף ונאמר שהנביאים שתקנו צום הרביעי לא ייחדו בו אי זה יום והניחו הדבר מסור לבית דין לטלטלו מיום אל יום.... או נאמר שכך כוונת הנביאים ברוח הקדש שבשניה תבקע העיר ביי"ז בתמוז ועליה תקנו צום הרביעי לדורו הבאים ובוה נסתלק זה הספק'. עיי"ש. וההסבר הראשון הוא כדברי המנחת חינוך, וההסבר השני הוא מפורש בדברי הריטב"א (ראש השנה יח ע"ב ד"ה צום הד'). ועוד עיין בשו"ת בנין שלמה (הוספות סימן לד), ובשו"ת משכנות יעקב (סימן קלו) ואכמ"ל.

³ גמרא תענית (כח ע"ב), שבת (פח ע"ב).

⁴ ראה מה שהארכתי בספרי האושפזין (עמוד קצד מאמר ב בעהרה) שהגמרא במסכת שבת (קמו ע"א) מביאה שבשעה שבא הנחש על חוה הטיל בה זוהמה, וישראל שעמדו בתחתית ההר פסקה זוהמתן, ובווהר הקדוש (חלק ב דף נב ע"ב) איתא שלאחר חטא העגל חזרה זוהמתן. והביאור מה המחבר בין חטא העגל לבין חטא אדם הראשון, הוא אי ההמתנה דהנה נאמר בתורה (בראשית ב כה) 'ויהו שניכם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו ובתרגום יונתן תרגם (שם) 'והו תרווהוון חכימין אדם ואינתתיה ולא אמתניהו ביקריהוון, היינו שעיקר החטא שלהם היה מה המתני, שכל האיסור היה רק 'ביום אכלך ממנו',

איך אתם מעיזים בכלל??? הרי לא מזמן שמענו מפי הגבורה אלהי מסכה לא תעשה לך. כיון שצעק עליהם מיד קמו עליו והרגוהו.

ואהרן פחד מאוד והתחיל לעכב אותם בדברים, אמר להם פרקו נומי זהב ועגילים וצמדים מהנשים שלכם, וכך חשב אהרן בליבו עד שהם יוציאו את הזהב מגשיהם, שהרי הדבר שנשים חומדות ואוהבות זה את התכשיטים שלהן והזהב⁵, אמר אהרן עד שהגברים יביאו את התכשיטים מהנשים כבר משה רבינו ירד מההר.

הלכו הגברים אצל נשותיהם וביקשו את תכשיטי הזהב, ואמרו לנשים תביאו לנו את הזהב, שאלו הנשים לשם מה אתם צריכים צמידים ועגילים של זהב? ענו להם הגברים בשביל לעשות עגל! אמרו הנשים חלילה לנו לכפור בהקב"ה שעשה לנו את כל הניסים, הוציא אותנו ממצרים, קרע לנו את ים סוף, אנהנו לא נותנים לכם כלום, יש אומרים שהוציא עם ישראל מנשותיהם את תכשיטי הזהב בכוח הזרוע ובאלימות, ויש אומרים שאנשי ערב רב היו לובשים עגילים ונזמים של נשים והיו עוברים על איסור 'לא לבש' ומהם הביאו לאהרן הכהן⁶.

כיון שהביאו את תכשיטי הזהב לאהרן תלה את עיניו לשמים ואמר 'אליך נשאתי את עיני היושב בשמים' (תהלים קכג, א) אתה יודע מחשבות ליבי שלא במעל ולא במרד אני עושה מעשה זה.... איני רוצה לעשות זאת... וכך היה אהרן בוכה ומשליך את תכשיטי הזהב לתוך הכבשן, ומיד נכנס 'מיכה' שהיה בידו טס של כסף, שבו כתב משה רבינו 'עלה שור' בשביל לעלות את ארונו של יוסף ולקח את הטס הנזכר וזרק אותו לאש, ולאחר כמה רגעים יצא מתוך הכבשן עגל שגועה והולך מיד צעקו כולם ואמרו 'אלה אלוהיך ישראל'.

ובשמים היה רעש גדול וכל מלאכי השרת צעקו ובכו במר קולם 'שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים' (תהלים קו, כא), ורוח הקודש צווחת במרה 'מהרו שכחו מעשיי'⁷.

והיה צריך להמתין עד הערב, וכמו שכתוב רבינו הרמח"ל בספר דעת תבונות (עמוד סח) 'שהיה לאדם הראשון להתחזק באמונה שלא לעבור את פי ה' וזה עד ליל שבת קודש כאשר חכמים יגידו שאז היה עושה הקב"ה ביום אחד מה שעושה בשית אלפי שנים'. עיי"ש. כמו כן עיקר חטא העגל היה גם בשל הסיבה לאי המתנה שכן נאמר 'כי בושש משה לרדת מן ההר', ומיהרו להגיע להחלטה 'שנעשה לנו אלוקים אשר ילכו לפנינו'. והדברים מפורשים במדרש (בראשית רבה פרשה יח אות 1) 'אמר רבי אליעזר שלשה הן שלא המתנו בשלותן שש שעות, ואלו הן אדם, וישראל, וסיסרא, אדם שנאמר ולא יתבששו, לא באו שש שעות והוא בשלותו, וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר. עיי"ש. היינו שלולי והיו ישראל ממתנים בתחתית ההר זה היה מתקן את אותה אי ההמתנה של אדם הראשון. וראה בספרי האושפיון ביאור הדברים, וכן ראה באריכות בספר ליקוטי מוהר"ן (חלק א סימן 1). ואכמ"ל.

⁵ וכמו שאיתא בגמרא כתובת (נט ע"ב) אין האשה אלא לתכשיטים, ובזכות זה שמנעו מהם לקחת תכשיטים זכו שהן לא יעשו מלאכה בראשי חודשים כמבואר בטור (אורח חיים סימן תיז).

⁶ כמבואר בוהרר (פרשת כי תשא דף קצב ע"א).

⁷ ראה כל זה במדרש תנחומא (פרשת כי תשא סימן יח).

מיד הקב"ה אמר למשה רבינו 'לך רד כי שחת עמך', משה רבינו ירד עם לוחות האבן בידיו, ומשקל הלוחות היו כרבע טון ובנס היה משה רבינו מחזיק אותם, כיון שראה משה שסרחו ועשו עגל מיד השמיט את ידיו מן הלוחות ונשברו⁸ ומעשה קשה וגורא זה היה ביום שבעה עשר בתמוז.

ב. בוטל התמיד - בבית המקדש יש חובה להקריב בכל יום שני קורבנות תמיד, קרבן תמיד של שחר, ותמיד של בן הערבים, קרבן התמיד היה מכפר לעם ישראל על כל עוונותיהם ופשעיהם, זה הסיבה שגם כיום שאין לנו קורבן התמיד, ואנחנו מקיימים ונשלמה פרים שפתינו, אנו מבקשים לפני אמירת קרבן התמיד שייכפר לנו הקב"ה את כל עוונותינו ויסלח לכל פשעינו,⁹ עד שלא היה אחד מירושלם שהיה הולך לישון כשיש בידו איזה עוון או חטא¹⁰, ויש אומרים שמלכות רומי הרשעה מנעו מעם ישראל להקריב קרבן התמיד¹¹.

ויש אומרים שמעשה זה היה בימי החשמונאים שכשהיו עם ישראל תחת מצור היה להם הסכם עם היוונים 'זהב תמורת כבשים' לצורך קרבן תמיד תמורת זהב, ובכל יום היו עם ישראל מורדים ליוונים מעבר לחומה שתי קופסאות מלאות בזהב, ותמורתם היו מעלים להם שני כבשים, וביום י"ז בתמוז הורידו עם ישראל ליוונים שתי קופסאות מלאות בזהב, והיוונים הרשעים במקום להניח שתי כבשים הכניסו שני חזירים, והחלו פקידי בית המקדש למשוך את החבל מעבר לחומה בשביל לעולת את 'הכבשים' ולא הספיק למשוך עד שהגיע לחצי מן החומה ונעץ החזיר את טלפיו בחומה ומיד הזדעזעה ארץ ישראל, והיה רעידת אדמה קשה¹².

ג. הובקעה העיר - בימי בית שני טיטוס וחילותיו פרצו את החומות ונכנסו אל תוך העיר¹³, אמנם יש מרבותינו שסוברים שגם בימי בית ראשון העיר הובקעה גם ב"ז בתמוז¹⁴.

ד. שרף אפוסטומוס הרשע את התורה - והיה אחד משרי יון¹⁵.

ה. העמיד אפוסטומוס צלם בהיכל - ויש אומרים שמנשה הוא זה שהעמיד את הצלם בהיכל¹⁶.

⁸ כן איתא בירושלמי (מסכת תענית פרק ד הלכה ח) שמשקל הלוחות היו ארבעים סאה, וכן ראה בילקוט שמועני (פרשת בהעלותך רמז תשמו).

⁹ הארכתו בפירושו על התפילה מהו ההבדל בין סליחה למחילה, ומדוע אנו נוקטים את הסליחה בעוון והמחילה בחטאים. ואין כאן המקום.

¹⁰ גמרא תענית (כח ע"ב), ובירושלמי (תענית פרק ד הלכה ח), ובמאירי (תענית שם) כתב שהיה אחד משרי יון.

¹¹ כן מבואר ברש"י (תענית כו ע"ב, ובגיטין נו ע"ב).

¹² כן הוא בירושלמי (מסכת ברכות פרק ד הלכה א).

¹³ כן מבואר בגמרא תענית (כח ע"ב) שזה היה בימי בית שני שבבית מקדש הראשון העיר הובקעה בטי' לחודש, וחורבן בית שני חמור יותר לנו לכן נהגו להתענות ב"ז בתמוז, וכן כתב הרמב"ם (הלכות תענית פרק ה הלכה ב, אמנם צ"ע מפירוש המשנה ראש השנה יח ע"ב שמשמע מדבריו כהירושלמי דלהלן שגם בימי בית ראשון החומה הובקעה ב"ז בתמוז).

¹⁴ כן מבואר בירושלמי (תענית פרק ד הלכה ח) והסיבה שנכתב בנביא בתשעה לחודש, כי מרוב התלאות והצרות התבלבלו החשבנות. עיי"ש. עיין תוספות (ראש השנה יח ע"ב ד"ה זה תשעה).

¹⁵ כן כתב המאירי (תענית כח ע"א).

¹⁶ גמרא מסכת ראש השנה (יח ע"ב), ובתענית (כו ע"א).

ג. הכרזת התענית

מנהג רוב קהילות הספרדים שבשבת קודם תענית י"ז בתמוז לפני אמירת 'אשרי', מכריז השליח ציבור¹⁷ 'אחינו בית ישראל שמעו צום הרביעי יהיה ביום פלוני' והטעם להכרזה הוא להזכיר לציבור שביום פלוני יש תענית, אמנם בקהילות אשכנז נמנעו מלהכריז משום שההכרזה זו מעוררת עצבות ביום שבת¹⁸, ואיש איש לבית אבותיו, כל אחד ימשיך במסורת ובמנהג אבותיו.

ד. ההכנה הגופנית

חכם עניו בראשו, וכבר שלושה ימים לפני התענית ירבה בשתייה יותר ממה שרגיל, וימעט ככל היותר משתיית קפה וקופאין.

ו. ההכנה הרוחנית

וכמו כן יש להכין את עצמו בהכנה נפשית ורוחנית לקראת הצום שיהיה משמעות לצום, ולא יהיה כמו עוד יום של דיאטה או ניקוי רעלים מהגוף.

ז. לקיחת קלי צום בשבת

בשנה שחל יום י"ז בתמוז בשבת ונדחה ליום ראשון מותר לקחת קלי צום בשבת ללא שום חשש, ואין חשש משום הכנה ולא משום איסור שחיקת סממנים¹⁹.

ח. אכילה לפני עלות השחר

¹⁷ מנהג זה הובא בסידור רב עמרם גאון (חלק ב סימן נו עמוד צו), ורבינו דוד אבודרהם (עמוד רנד הביאו הבית יוסף סימן תקנ) ובשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקנ סעיף ד), ובכף החיים (שם ס"ק כז), ודקדקתי לכתוב מנהג ירוב, משום שבספר נתיב עם (סימן תקנ עמוד רכא) כתב שהמנהג בירושלים היה שלא להכריז, אמנם ראה נא ביפה ללב (חלק ב סימן תקנ ס"ק ד), ובנהר מצרים (מנהגי תענית אות א).

¹⁸ כן כתב הרמ"א (שם סעיף ד), ובשו"ת משנה שכיר (חלק א סימן קטו ד"ה בשולי המכתב).

19 קלי צום ביום שבת

אכתוב בקצרה, יש לכאורה לדון מחמת ב' שאלות: א. מחמת איסור הכנה משבת לחול. ב. מחשש שחיקת סממנים. הנה מצד איסור הכנה אין כאן "מעשה" שמוכת ממנו שעושה כן לכבוד יום חול, וזה דומה לנפסק באחרונים לענין שינה בשבת כדי שיהיה נייעור בליל שבועות ראה בפוסקים (סימן רצ), וכן מוכח מדברי הרמ"א (סימן תקנב סעיף ב) שמוותר להרבות באכילה ואף פוסק לא חש לאיסור הכנה, ופשוט. ומצד איסור שחיקת סממנים גם אין כאן איסור שחיקת סממנים לפי האמור בשולחן ערוך (סימן שכח סעיף לא) שכל האיסור הוא כשיש לו מיחוש, ואל תשבני מדברי המגן אברהם (שם ס"ק מג) דאם הוא לחזק מוגז גם כן אסור, שכבר הוכיחו רבים מאחרונים (ראה שו"ת אגרות משה חלק ג אורח חיים סימן נד) שהבית יוסף ועוד אחרונים לא סוברים כדעת המגן אברהם הנ"ל. ובנוסף יש לומר שהוא דומה לוויטמינים שלפי רוב הפוסקים הוא מוגדר כמאכל בראים וכן בכדור קלי צום הנ"ל שרבים וטובים לוקחים אותו הוא מוגדר כמאכל בראים, ובנוסף לכל הנ"ל יש להוסיף שהרי כל השפעה של הקלי צום הוא אך ורק לשמור את הנוזלים בגוף, כן אמרו לי כמה רופאים, ואם כן הוא לא מוגדר כסם רפואה כלל, הרי זה דומה לפסק השולחן ערוך (סימן שכח סעיף לח) שמוותר לגמוע ביצה בשביל להנעים את קולו, או מותר ללעוס שרפים, והטעם שהוא מותר כתב המשנה ברורה (שם ס"ק קנב) כיון שאינו לרפואה, (וכן מוכח מעוד סעיפים בסימן שכח, סעיף מא לגבי שיכור, ובסעיף לו ובעוד). דו"ק וכן הארכת בתשובה שמכל הנ"ל יש ללמוד לשאר טבליות שלא לוקחים אותם לרפא חולי אלא לכל מיני טעמים ועזרים, כגון לקיחת ריטלין, או כדורים למניעת הריון, או כדורי שינה, וכל כיוצא בהם, שלא שייך בהם גזירת שחיקת סממנים. והדברים פשוטים וברורים לכל יודעי דת ודין.

חיוב התענית ביום י"ז בתמוז הוא מזמון עלות השחר, דהיינו 72 דקות קודם הזריחה²⁰, ואדם שרוצה לאכול לפני עלות השחר יש לו להתנות לפני שהולך לישון על מיטתו שנת קבע²¹ שיקום ויאכל וישתה כשהתעורר משנתו לפני עלות השחר, אמנם אם שכח להתנות וקם לפני עלות השחר אסור לו לאכול, ובשעת הדחק עם רגיל לשתות מותר לו לשתות²², והטעם שצריך להתנות משום שכבר הסיח את דעתו מן האכילה.

ותנאי זה אין צריך לאמרו בפיו, אלא גם אם אדם עשה מעשה כגון שכיוון שעון מעורר לפני עלות השחר, או ביקש מאחד מבני ביתו שיעורר אותו לפני עלות השחר כדי שיאכל לפני הצום, הוי כתנאי גמור, וכמו כן אדם שכך הוא רגיל משנים קדמוניות שבכל צום ובתענית הוא מעורר השחר לאכול ולשתות, אין צורך בתנאי²³.

וכן אדם שלא אכל ארוחת ערב כהרגלו בכל יום, וסמך בדעתו על אכילתו לפני עלות השחר, הרי זה כתנאי לכל דבר וענין²⁴.

ח. שיעור האכילה

²⁰ כמו שכתב בשו"ת תרומת הדשן (סימן כג) על פי האמור בגמרא במסכת פסחים (צד ע"א), וכן פסק השולחן ערוך (אורח חיים סימן תנט סעיף ב, וביוורה דעה סימן סט סעיף ו), וכן העלו להלכה כל האחרונים, בן איש חי (פרשת ויקהל אות ט), ובשו"ת יחודה דעת (חלק ב סימן ח).

²¹ דווקא על מיטתו ושנת קבע עיין לרבינו השדי חמד בשו"ת מכתב לחזקיהו (סימן א דף י ע"א).

²² חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד יא ד"ה ונראה).

²³ גמרא במסכת תענית (יב ע"א) מובא שחיוב התענית הוא מזמון עלות השחר, אמר אביי לא שנו, שיכול לאכול בלילה שלפני התענית, דווקא שגמר את סעודתו לפני עלות השחר, אבל אם גמר את סעודתו כמה שעות לפני שוב אינו אוכל, ונחלקו בגמרא מה הפירוש בגמרא סעודתו יש אומרים סילק שולחנו מלפניו, ויש אומרים תלוי אם ישן, ישן אינו אוכל, לא ישן אוכל. ונחלקו הראשונים בפסק ההלכה ויש בזה ג' שיטות: א. הראב"ד (הביאו הראש תענית פרק א סימן ד) שהלכה להחמיר בכל צד, היינו שאם ישן אסור לו לאכול אפילו לא סילק את שולחנו, ואם סילק את סעודתו אפילו לא ישן גם אסור לו לאכול. ב. הכל תלוי בסילוק הסעודה, וכל שלא סילק את סעודתו אפילו ישן אינו נחשב להסיח את עדתו, כך סובר רבינו חננאל (ברכות יב). ג. הר"ף (הובא גם ברא"ש) שהלכה שהכל תלוי בשינה, סילוק השולחן לא מעלה ולא מוריד המדד הוא רק עם ישן אסור לו לאכול, ואם לא ישן מותר לו לאכול, וכן מבואר בדברי הרמב"ם (הלכות תענית פרק א הלכה ח), והשולחן ערוך (סימן תקסד סעיף א). ואדם שהולך לישון, יכול לעשות תנאי כמבואר בדברי הירושלמי (תענית פרק א הלכה ד), וברא"ש (תענית פרק א סימן ד), ובשולחן ערוך (שם).

אמנם לדברי הוזהר הקדוש (פרשת ויקהל דף רטו ע"ב), שאסור לטעום שום דבר לפני זמן עלות השחר, ולהלכה כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ב אורח חיים סימן כב אות ה), שיש להקל כדברי פשט הפוסקים, ועוד עיין באריכות בספר שדי חמד (מערכת ראש השנה סימן א אות א), ומה שכתבתי שאין צורך בתנאי מפורש כן הארמתי בספרי דרך תשובה דכן מוכח מהרמ"א (סימן תקפא סעיף ב), וכן כתב בשו"ת משיב הלכה (חלק ב סימן קצא).

²⁴ שו"ת ראב"י אב"ד (סימן לה), ובחזון עובדיה (תעניות עמוד יב בהערה)

אדם שבטעות אכל או שתה ביום התענית משלים את תעניתו עד הלילה²⁵, ואם נזכר לפני שאכל ככותבת²⁶, ויש אומרים לפני שאכל כזית, והפסיק מיד יאכל לומר 'עננו', אבל אם אכל יותר מזית על אף שהוא משלים את התענית עד הלילה לא יאכל לומר 'עננו'²⁷.

ט. בירך על מאכל בטעות

אדם שבטעות בירך על מאכל ביום צום ונזכר שתענית היום, יטעם מעט מהמאכל כדי שחלילה לא תהא ברכתו ברכה לבטלה²⁸.

י. צחצוח שיניים בתענית

אדם שעולה מפיו ריח לא טוב ומצטער הרבה, מותר לו לצחצח שיניים ובתנאי שיזהר מאוד להתכופף בפיו יהיה למטה שלא יבוא מים לגרונו²⁹, וכמו כן מותר ב"ז בתמוז לערוך טיפולי שיניים³⁰.

יא רחיצה ושאר דברים

²⁵ שולחן ערוך (סימן תקסח סעיף א).

²⁶ ראה חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד כה) שהביא שנחלקו בזה אחרונים, וצייד שם כפי הסוברים שהוא כמותבת כיום כיפור דכל דתקון רבנן כעיינ דאורייתא תקנו.

²⁷ שו"ת זרע אמת (חלק ג סימן סב) ובעוד אחרונים.

²⁸ כן העלו רוב הפוסקים שו"ת הלכות קטנות (חלק א סימן רנב), בשו"ת נחפה בכסף (אורח חיים סימן ו), משפטי צדק (אורח חיים סימן מוח), רבינו החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן תקסח ס"ק א), ועיקר טעמם כיון שברכה לבטלה איסורה מהתורה כמבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן רטו), ואילו חובת התענית הוא מדרבנן, והגם שכתבנו שהוא מדברי קבלה עדיין לא ברור מדברי קבלה כשל תורה ממש, ועוד שלפי שיטת המנחת חינוך (מצוה שא) ובשו"ת התשב"ץ (חלק ב סימן רעא) התאריך בחודש הוא לא מדברי קבלה, וממילא איסור ברכה לבטלה חמור יותר, ולפי דברים אלו יש לדחות מה שכתב בשו"ת שערי עזרא (חלק א סימן יז). ועוד יש לצרף שהרי יש פוסקים רבים שסוברים שאין איסור חצי שיעור באיסור דרבנן כין שהוא מוגדר כגזירה לגזירה, ראה בספרי מ"י הבאר (סימן טז אות יא) שהזכרתי שבספר מקראי קודש (סימן נט) הוכיח מהבית יוסף (אורח חיים סימן תריב) שאין איסור חצי שיעור באיסור דרבנן, והארכנו בזה קצנו משם. עיי"ש. ובכלל לפי דברי רבינו השדי חמד (כללים מערכת ח כלל טז) כתב באריכות שכל המחלוקת האם יש חצי שיעור באיסור דרבנן הוא כשהאיסור הוא בחפצא ולא שהוים גורם את האיסור. עיי"ש. וכל הדברים האלו מחזקים את אשר כתב בספר חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד כב) שיטעם מעט ולא יעבור על איסור ברכה לבטלה, והזר על דבריו שו"ת יביע אומר (חלק ב יורה דעה סימן ה), וביתר ביאור חלק י סימן מא). עיי"ש.

אמנם מואידך פוסקים רבים העלו שלא יאכל ובראשם ערך השולחן (סימן תקסח ס"ק ב), ובמהרש"ם בספרו דעת תורה (שם), וכן פסקו הגר"ש אלישיב זצ"ל בספר אשרי האיש (חלק ג עמוד תמוז), ובשו"ת אור לציון (חלק ג פרק לא סעיף א) שלא יאכל אלא יאמר ברוך שם כבוד מלכתו עיי"ש. וצ"ע דמהשולחן ערוך (סימן רו סעיף ו, וכן בסימן כה סעיף ה) מוכח שאמירת ברוך שם כבוד הוא לא תיקון על הברכה לבטלה. עיי"ש היטב.

²⁹ לפי האמור בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקסח סעיף א), שו"ת מנחת יצחק (חלק ד סימן קט), ובעוד אחרונים.

³⁰ הליכות שלמה (תענית עמוד שצח).

ביום י"ז בתמוז מותר להתרחץ אפילו במים חמים, כיון שבשעה שקיבלו עליהם הציבור את התענית קיבלו רק צום מאכילה ושתייה, כמו כן אין איסור ללכת לשחות בים או בבריכה ביום י"ז בתמוז³¹, וכן מעיקר הדין אין איסור לבני ספרד להסתפר ביום י"ז בתמוז מכל מקום כדאי להימנע³².

פרק ב

החייבים בתענית והפטורים ואילו דברים מותרים או אסורים בתענית

א. חיוב התענית על כולם

הכל חייבים בתענית י"ז בתמוז, ואסור לפרוץ גדר³³, ולכשיבנה בית המקדש יהיה צום י"ז בתמוז ושאר צומות לששון ולשמחה ולמועדים טובים וכמו שאומר הנביא (זכריה ח יט) 'כה אמר ה' צבאות צום הרביעי, וצום החמישי, וצום השביעי, וצום העשירי, יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו'³⁴, ואדם שאינו חולה ורק מחמת שמעט קשה לו אינו מתענה הרי הוא פורש מדרכי ציבור ולא יזכה לראות בנחמתם של הציבור ומלאכי השרת מניחים ידיהם על ראשו ואומרים: 'פלוגי זה שפירש מן הציבור יהי רצון שלא יראה בנחמת הציבור'³⁵.

ולהפך כל המתאבל על ירושלים וזכה למה שרבותינו אמרו בתוספתא³⁶: 'עתידים להיות ימים טובים לישראל, שנאמר (זכריה פרק ח פסוק יט) כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים וכל המתאבלים בעולם הזה, שמחים עמה לעולם הבא, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משובש כל המתאבלים עליה'.

ב. אונן חייב בתענית

³¹ תוספות (תענית יג ד"ה וכל), וביאר הר"ן (ראש השנה ד ע"ב) בשם הרמב"ן שכך קיבלו עליהם רק תענית אכילה ושתייה ולא שאר עינים, וכן נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקנ סעיף ב), והגם שהב"ח (שם) כתב שהמנהג לא לרחוץ בי"ז בתמוז וכן העלה המשנה ברורה (סימן תקנ ס"ק ו), הנה המנהג כיום לא כך ראה בשו"ת אור לציון (חלק ג פרק כה סעיף א), ובספר חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד כא). ומה שכתבנו שמוותר ללכת לבריכה כן כתבו בשו"ת באר משה (חלק ג סימן עז), ובספר אשרי האיש (חלק ג עמוד תמח).

³² בספר רוח חיים (אורח חיים סימן תקסו ס"ק ד) הביא בשם הרב כרם שלמה שיש איסור תספורת ביום י"ז בתמוז, אמנם לכאורה הרי השולחן ערוך לא הביא איסור כזה, כן העלה בשו"ת אור לציון (חלק ג פרק כה סעיף א) אמנם כתב שאין זה ראוי.

³³ ריטב"א (תענית כו ע"ב), ובחידושי הרשב"ן (ראש השנה יח ע"ב), מגיד משנה (הלכות תענית פרק ח הלכה ה).

³⁴ גמרא במסכת ראש השנה (יח ע"א).

³⁵ גמרא תענית (יא ע"א).

³⁶ סוף תענית.

אונן שמתו מוטל לפניו לקוברו, על אף שהוא פטור מכל המצוות ואינו מברך לפני האכילה, מכל מקום הוא אינו נפטור ממצוות לא תעשה, והתענית הוא כלא תעשה³⁷.

ג. פועלים ומלמדים ותלמידי חכמים

גם מלמדי תינוקות פועלים, ושכירים שעסקים בעבודתם, או תלמידי חכמים העוסקים בתלמודם חייבים בתענית כשאר בני אדם³⁸.

ד. חינוך לתענית ובתענית שנדחה לקטנים

על אף שבכל התורה מוטל על ההורים לחנך את ילדיהם למצוות, בתענית י"ז בתמוז אין בהם חיוב חינוך אפילו לא לתענית שעות³⁹, ובת מגיל 12 ובן מגיל 13 חייבים בתענית.

קטן או קטנה שנכנסו לגיל מצוות ביום ראשון בשבוע שחלה בו תענית דחויה, כגון יום י"ז בתמוז שחל בשבת, והתענית נדחתה ליום ראשון, נחלקו הפוסקים האם הם חייבים בתענית או לא, ועיקר הוויכוח הוא האם הדיחוי של התענית ליום ראשון הוא כתשלומים על שבת ומכיוון שאותם קטנים בעצם היו פטורים בשבת כיון שהיו תחת גיל מצוות הם לא חייבים בתשלומים, או שהתענית ביום ראשון הוא חיוב מחדש ובפני עצמו וכעת הם בני מצוות.

ולהלכה אם הנער והנערה הם חלשים ואין להם אפשרות לצום יש להקל כפי הדעות שהם פטורים מלהתענות, ומכל מקום יעשו תענית שעות⁴⁰.

³⁷ שו"ת דודאי השדה (סימן נו), ובספר דרכי חיים (סימן ב סעיף כו).

³⁸ דלא כמו שכתב בשו"ת ימי יוסף (אורח חיים סימן ט) שהאריך לפטור את התלמידי חכמים או מלמדי תינוקות מג' תעניות כיון שהם מומעטים ממלאכת שמים. וכן פטר גם פועלים מהמת איסור גזל, עיי"ש. וכבר בשו"ת יביע אומר (חלק ב אורח חיים סימן כח אות ט), ובספר חזון עובדיה (תעניות עמוד מג) העיר ממה שכתב השולחן ערוך (אורח חיים סימן תקעא סעיף ב) 'תלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים, אלא אם כן כשהציבור מתענים שלא יפרוש עצמן מהם, ומלמדי תינוקות דינם כתלמידי חכמים'. ובטענת גזל היא לא שייכת כאן כלל לפי מה דקיימא לן בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שלא סעיף א) דהכל כמנהג המדינה והמעביד יודע מכך שיש לפועליו צום שהוא תענית ציבור ועל דעת כן הוא מעביד אותם,

³⁹ שו"ת רמ"ע מפאנו (סימן קיא), כגון אברהם (סוף סימן תרטז), ובשו"ת פני יהושע (חלק ב אורח חיים סימן טז), והגם שגם במצוות דרבנן יש חובה לחנך בהם את הקטנים כדמוכח מדברי הרמב"ם (הלכות נחלות פרק יא הלכה י, ובריש הלכות מגילה עיי' שו"ת יביע אומר חלק ג אורח חיים סימן כו אות ז), כיון שהוא תענית ויש בו עניו לכן לא החמירו בזה לחנך את הקטנים, ואפילו לשעות כמו שכתבו החיי אדם (כלל קלג סימן ו), ובמשנה ברורה (סימן תקנ ס"ק ה), דלא כהערוך השולחן (סימן תקנד ס"ק ב) שכתב שעל כל פנים יש להנכם בשעות.

⁴⁰ תענית י"ז בתמוז שנדחה האם הוא כתשלום או שהוא תאריך חדש

בזה נחלקו הפוסקים גם לענין ט' באב שנדחה, ראה בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ח סימן קל) העלה שהם חייבים להתענות ודימה זאת לסוגיא דהגדיל בין פסח ראשון לפסח שני, ויש לפלפל בזה, ועיקר סברתו שבשעה שקבעו את התענית כבר כלול בתוך תקנתם שפעמים שהוא יחול בשבת, ולכן אין התענית כתשלומים אלא כחיוב בפני עצמו, וממילא הגם שהיו קטנים כעת הם גדולים, וכן פלפל שם שגם אם לא נאמר כן הם חייבים מדין חינוך ומדן חינוך הרי שהם חייבים להשלים, וכן עיין גם בדבריו בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ג סימן כו), וכן העלו בשו"ת צפנת פענח (סימן מה). ובשו"ת בית אבי (חלק ד סימן נח), ובשו"ת שבת הלוי (חלק ד סימן עב, חלק ו סימן ע). אולם בשו"ת אבני נור (אורח חיים סימן תכו) האריך להוכיח שכל התענית שנדחתה הוא כתשלומים על היום המקורי ואשר על כן אין כאן תשלומים כי לעולם הם לא התחייבו, ותלה נידון זה במחלוקת הראשונים האם אבלות שבצנעה מותרת בט' באב שחל להיות בשבת כתשמיש המטה וכיוצא בזה משמע שעקר

ה. מעוברת ומניקות

מעוברות ומניקות פטורות מן התענית⁴¹, ואין להחמיר עליהן כלל ועיקר⁴², וההגדרה של מעוברת הוא לא רק שהוכר עוברת, דהיינו שמלאו לה שלושה חודשים להריונה, אלא כל אישה שסובלת מהריון ומכאבי ראש הקאות וכל כיוצא באלו היא פטורה מן הצום⁴³, והגדרה של מניקה לדין זה הוא אפילו שכבר פסקה מלהניק את בנה, אלא כל שהיא תוך 24 חודש ללידתה, והסיבה משום שאבריה מתפרקים

לגמרי ליום העשירי, אך אם עדיין אסור לעשות בו דברים שבצנעא משתמע שהדחיה היא כתשלומים. עיי"ש. וכל נידון זה לכאורה הוא תלוי במה שכתבנו למעלה (פרק א' סעיף א) המנחת חינוך (מצוה שא), ובשו"ת התשב"ץ (חלק ב סימן רעא) שהקביעות של הצום מדברי קבלה הוא נקבע לפי החודש והיום נקבע על פי בית דין. דו"ק.

ולמעשה רבים הם הפוסקים שפטרו את הקטנים כן כתב בשו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן שסג), ובשו"ת משנה שכיר (חלק סימן קמו), ומסקנת פוסקי הדור האחרון שאם הם חלשים יש לפסוק להם כפי דעות הפוסקים שפוטרים אותם מן הצום, כן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ט סימן כז אות ב), והגר"ש אלישיב זצ"ל בספר אשרי האיש (חלק ג עמוד תפא), ובספר חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד סח) אך הוסיף שהם רשאים להתענות כמה שעות, והכל לפי חווקם ובריאותם של הנער והנערה. ויש לי להוסיף בזה שגם לפי הפוסקים שדיברו בזה לענין ט' באב חלקם יודו לענין י"ז בתמוז, שהרי רבים מהפוסקים הביאו את שיטות הראשונים שאין אבולות בצנעה ביום שבת ומזה הוכיחו שהדחיה ליום ראשון היא לא תשלום, ובפרט שציינו שרוב שריפת בית המקדש היה ביום עשירי, כפי שכתב בשו"ת הרשב"א ואין שום הכרח להקיש דברים אלו ל"ז בתמוז ולכן יתכן מאוד שגם לחלק גדול מהפוסקים הסוברים שט' באב דהוי הוא לא בא בתור תשלום יודה ש"ז בתמוז שנדחה הוא כן בא בתור תשלומים ויש להקל בו.

ועוד יש לי לציין שמהפוסקים שעררו שכיון שהקטן והקטנה היו חייבים מדין חינוך ממילא יש להם חובת תשלומים מדין חינוך, הנה מלבד מה שכתבו הפוסקים שציינתי לעיל (סעיף ד) שבתענית כיון שיש בו עינוי אין בו חובת חינוך אפילו לשעות כפי שכתבו כמה אחרונים, עוד נראה שהערה של אחרונים אלו תהא תלויה בחקירה חדשה שהארכתי בה בתשובה בכת"י בספרי שו"ת דרך תשובה (סימן כח) האם חיוב חינוך הוא ענין ודין בפני עצמו ואינו קשור לדיני המצוה, או שחיוב חינוך הוא וחלק מהמצוה עצמה, והוכחתי שם בראיות מוצקות שחיוב חינוך הוא דין ענין כללי ואין לו קשר לחובת המצוה, דהיינו שזה שהקטן חייב בחינוך זה לא אומר שהוא חייב בברכת האילנות מדרבנן, וכן בציעית מדרבנן, לא, אלא הוא חייב מצוה אחת והיא חינוך, וחובת חינוך כוללת בתוכה הרבה מצוות ודינים, ובדרך אגב חקירה זו על דרך שחקרו ראשי הישיבות לענין לפני עור, (עיי' בספרי מי הבאר סימן טו, ובסימן ג באריכות בזה), האם לפני עור הוא דין בפני עצמו, או שבכל לפני עור יש לו חלק וענף מהמכשול, וכן הארכת בחקירה דומה בדין חצי שיעור בספרי מי הבאר (סימן ג) והבאתי ל"ג נפק"מ, וכן חקרתי חקירה דומה בזה לדין שליחות. והחוקר חקירות יבין ויחכם רבות מדברים אלו, ודי בזה.

⁴¹ כן כתב לדקדק הרב המגיד (הלכות תענית פרק הלכה י) מדברי הגמרא בפסחים (נד ע"ב) דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשתלמות בתשעה באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים, וכתב לדקדק מכאן שזמנעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בשלש צומות אחרים, שלא החמירו עליהם בצום תשעה בלבד. עיי"ש. וכן הביא הבית יוסף (סימן תקנד) בשם תשובות הרשב"א, וכן העלה בשולחן ערוך (סימן תקנד סעיף ה), וחזר על הדברים בבית יוסף (סימן תקעה) וגם לבנות אשכנז הרמ"א (סימן תקנ סעיף א) כתב

⁴² ראה בשו"ת שואל ונשאל (חלק ד סימן ח) שזמנעוברות ומניקות שנהגו להתענות הוא מנהג גרוע ויש לבטלו, ולהכריז שלא יתענו כלל.

⁴³ מור וקציעה (סימן תקנ) ויש חילוק בין האמור בגמרא נדה (ח ע"ב) שהוכר עוברת היינו שמלאו לו שלושה חודשים מהריון, שלהפך בתהילת ימי העיבור יש חולשה וכל שינוי קל מפסיד את הוולד, ועוד עיין ובשו"ת אור לציון (חלק ג פרק כח סעיף ז). וכד הוינא טליא קמיה הגאון האמתי רבי יעקב יוסף זצ"ל ושאלתיו האם אישה מעוברת

בלידתה ואין נפשה חוזרת עליה עד אחרי 24 חודשים⁴⁴, ובפרט שלפי דעת הרופאים בזמן הזה התענית לאשה מעוברת יותר קשה מיוולדת אחרי לידה⁴⁵.

ו. אשה לאחר הפלה

וכמו כן אישה שהפילה פטורה מן התענית תוך 24 חודש להפלה שלה⁴⁶. אמנם זהו דווקא בהפלה על ידי גרידא שהוולד גדול⁴⁷.

ז. לצום או תשעה באב או י"ז תמוז

אדם שמצבו הבריאותי לא יציב, והרופא נותן לו שתי אפשרויות, או לצום ביום תשעה באב, או לצום ביום י"ז בתמוז, מזה יעשה?

תשובה: שאלה זו תלויה ועומדת במה שנחלקו הפוסקים אודות אדם שהיה בבית הסוהר ונתנו לו מהמשל יום אחד שהוא יכול להשתחרר מבית הסוהר, והוא שאל איזה יום הוא יבחר, האם ביום שיש בו מצוה עשה מן התורה כגון שמיעת קריאת פרשת זכור? והרדב"א⁴⁸ השיב לפי האמור בגמרא במכסת יומא (לג ע"א) שאין מעבירין על המצוות, ולכן המצוה הראשונה שתבוא על ידו הוא מחיוב לצאת מבית

⁴⁴ כן האריך בשו"ת כנסת יחזקאל (סימן ע"א אות ל'), שהגמרא בנדה (ט ע"ב) שאברהם של האשה מתפרקים, וכן הוא מבואר בשולחן ערוך (יורה דעה סימן קפט סעיף לג), וכן המהרש"ם בדעת תורה (אורח חיים סימן תקנד) וראה בשו"ת יחיה דעת (חלק ה סימן לח). וכל זה דלא כמו שכתב הגאון הנאמ"ן בספרו סנסן ליאיר (סימן ז) שהכל תלוי בהרגשתה האם היא יכולה להתענות או לא, ועוד שזה דווקא היא מניקה בפועל והביא לזה ראייה ממה שכתב בשולחן ערוך (סימן תקנד סעיף ה) שכתב: ואף על פי כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשנה, אלא כדי קיום הוולד. וכן הביא ראייה זו בשו"ת אור לציון (חלק ג פרק כה סעיף ז), אמנם אינו מוכרח, דכוונת השולחן ערוך לומר שאפילו כשיש לה וולד בכל אופן אסור לאכול ולהתענג אלא לאכול בשביל קיום הוולד, וברור שכשאיין לה וולד שאסור לה להתענג, ועוד יש לומר שהשולחן ערוך דיבר בהוה דסתם מניקה היא מניקה בפועל, ואין לדייק גם כשאינה מניקה.

⁴⁵ כן שמעתי מכמה רופאים, וכן יש בידי מכתב מהרב ד"ר מרדכי גימפל הי"ו, וכן העיד בגודלו בשו"ת דברי יציב (סוף סימן רלג), וכד הווינא טליא קמיה הגאון האמתי רבי יעקב יוסף זצ"ל ושאלתיו האם אשה מעוברת צריכה להחמיר ואמר לי שכל המחמיר בזה הוא מכניס את אשתו ואת העובר לידי סכנת נפשות, ושכך סובר הגאון הגר"י פישר זצ"ל, וכשהרצתי שיעור באיזה מקום בסוף השיעור נלווה אליי אברך אחד ואמר לי כך אני מוכרח לספר לך מעשה שהיה אצלי אשתי היתה בהריון ולא ידעתי האם היא צריכה לצום או לא והלכתי לשאול את הגר"י פישר והרב ענה לי בשום אופן שלא תצום, אמנם אותו אברך לא שמע בקול הרב ואמר לאשתו שהיא חייבת לצום, והוא מספר שבעקבות הצום אשתו נחלשה מאוד והפילה במוצאי הצום, ולאחר מכן הוא הצטער מאוד שלא שמע בקול חכמים והלך שוב להתנצל בפני הגר"י פישר וכשהגיע וסיפר לו שאשתו צמה ובעקבות כך הפילה את וולדה, קם הגר"י פישר ממקומו כשהוא מחובר למכונת הנשמה ואמר לו אתה רוצח! רוצח!. ע"כ המעשה המבהיל ששמעתי מכלי ראשון, אמנם הגר"י פישר והגר"י יוסף היו מורים ובאים שגם בתשעה באב שלא יצומו והרבה מהפוסקים לא סוברים כן, אמנם לשאר ג' צומות בוודאי שאין להחמיר עליהן כלל.

⁴⁶ כן מבואר בשדי חמד (מערכת יום הכיפורים סימן ג אות א), ומשנה ברורה ביאר הלכה (סימן תריז ד"ה יולדת), ובספר הזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד נט בהערות ופורים עמוד לח)

⁴⁷ שו"ת יחיה דעת (חלק א סימן לח), הזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד נט, עמוד פרח).

⁴⁸ חלק ד סימן יג.

הסוהר ולקיים מצוה זו⁴⁹. אמנם בשו"ת חכם צבי⁵⁰ כתב שדין דאין מעברין על המצוות הוא דווקא כששתי המצוות שוות, אמנם ולא כאשר מצוה אחת עדיפה על השנייה.

והנה רוב הפוסקים העלו להלכה כשיטת הרדב"ם⁵¹, ולפי זה יעלה הדין שעדיף לו לצום את התענית ביום י"ז בתמוז על אף שצום תשעה באב הוא יותר חמור.

ה. בעלי השמחה בתענית

חל תענית יום י"ז בתמוז ואחד מימי השמחה כגון, שיש ברית מילה ובעלי השמחה: המוהל, הסנדק, ואבי הבן, או כשחל הצום ואחד משבעת ימי החופה, יש אומרים שבעלי השמחה פטורים מן התענית, אמנם להלכה כיון שהתענית והצום הוא צום של רבים התענית של רבים דוחה את שמחת היחיד, אמנם כשהצום הוא נדחה ליום ראשון כיון שהתאריך המקורי שלו חל בשבת, יכולים בעלי השמחה לאכול לאחר מנחה גדולה⁵².

פרק ג

דיני 'עננו' ודיני קריאת התורה

א. ברכת עננו לשליח ציבור

השליח ציבור אומר 'עננו' בחזרה כברכה בפני עצמה בין ברכת 'גואל ישראל' לבין ברכת 'רפאנו'⁵³ טעה השליח ציבור ולא אמר ברכת 'עננו', וכן הציבור לא שם ליבם לטעות, אם נזכר באמצע ברכת 'רפאנו' חוזר לומר שוב ברכת 'עננו'⁵⁴, אמנם אם כבר סיים את ברכת רפאנו אסור לו לומר את ברכת 'עננו' בין

⁴⁹ וכדברי הרדב"ז כן העלה המגן אברהם (סימן כח ס"ק ב), ובבאר היטב (אורח חיים סימן צ ס"ק יא) ועוד.

⁵⁰ סימן קן, ובנשוא זה רוב ככל הפוסקים העלו להלכה שעדיף דין זרזין ובאריכות בנושא למהר"י כולי בהגהותיו למשנה למלך (הלכות מגילה פרק א הלכה יא), ובשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן רח),

⁵¹ קיבצם השדי חמד (מערכת יום הכיפורים סימן א אות יא), ובשו"ת תפילה למשה (חלק ד סימן מט), וכל שכן בג"ד. עיי"ש.

⁵² נחלקו הפוסקים האם שמחתם של בעלי הברית או שמחת חתן וכלה דוחה את התענית, שיטת הגר"א (סוף סימן תרפו ס"ק ח) שאינם מתענים ורק אם חל בתשעה באב כיון שהוא חמור השמחה שלהם לא דוחה את התענית אבל ב"ז בתמוז שמחתם דוחה את התענית, וכן נוקטים בשו"ת אבני נזר (אורח חיים סימן תכו), וכן הוא מנהג העיר בגדאד כפי שהעיד בגדלו רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (שנה א שופטים סעיף יז). אמנם הריטב"א (תענית ל ע"ב) כתב שכל בעלי השמחה חייבים בתענית כיון שלא אתי שמחת יחיד ודחי לאבלות ולתענית של רבים, וכן מפורש במגן אברהם (סימן תקנ ס"ק א), ובשו"ת זרע אמת (חלק ג סימן עז), ובברכי יוסף (סימן תקמט ס"ק ב), ובספר חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד נד), וכן נראה להביא ראיה מדברי השולחן ערוך (סימן תרצו סעיף ז) שכתב ממש סברא זו להפך. עיי"ש. אמנם אם התענית נדחה ליום ראשון בזה מקלים ובעלי השמחה בברית הם אבי הבן הסנדק המוהל, או החתן והכלה יכולים לאכול מזמן מנחה גדולה ראה בשו"ת יחווה דעת (חלק ג סימן לז), ובספר חזון עובדיה (ארבע תעניות שם).

⁵³ שולחן ערוך (סימן תקסו סעיף א).

⁵⁴ כן כתבו רוב האחרונים, הב"ח (סימן קיט) הט"ז (שם ס"ק ד), שולחן ערוך רבינו זלמן (שם סעיף ז), ובחי אדם (כלל כט סעיף ה), ובמשנה ברורה (סימן קיט ס"ק טז), דלא כהעלות תמיד. עיי"ש.

ברכה לברכה כברכה בפני עצמה⁵⁵, אלא כולל אותה ואומר אותה בברכת שומע תפילה כדרך שהיחיד אומר אותה, וחותרם בה בברכת שומע תפילה כתפילת היחיד⁵⁶, ואם חתם בברכת שומע תפילה ושכח גם לומר שם ברכת עננו שוב אינו יכול לומר ברכת עננו בין ברכה לברכה⁵⁷, אלא יאמר אותה בסיום התפילה לפני אמירת יחיו לרצון אך יחתום בלא הזכרת שם ומלכות אלא יאמר 'ברוך שומע תפילה'⁵⁸.

ב. מתי אומרים ברכת עננו

אין השליח ציבור אומר ברכת עננו כברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש בבית הכנסת ששה מתענים⁵⁹ ושאר אנשים המשלמים לעשרה אינם מתענים מחמת חולי או אונס, אבל אם אותם המשלמים לעשרה לא מתענים כי קצת קשה להם, ולא מחמת חולי או אונס אין לומר ברכת עננו, ואין להוציא ספר תורה ולקראו בו 'יחיל משה'⁶⁰.

ג. יחידי בברכת עננו

היחיד אומר עננו בשומע תפילה⁶¹, ומנהיגו לומר עננו בכל התפילות⁶², שכח ולא אמר עננו עד שאמר ברוך אתה ה', לא יסיים למדני חוקיך, משום שכל אזכרה שלא חוזרים עליה אין לומר בה למדני חוקיך⁶³,

⁵⁵ נידון זה תלה רבינו הבית יוסף (סימן קיט) במחלוקת רש"י והרי"ף המפורסמת, האם סדר הברכות האמצעיות מעכבות או לא, ולהלכה אנהנו נוקטים שסדר הברכות האמצעיות מעכבות כשיטת הרי"ף ולכן פסק השולחן ערוך (סימן קיט סעיף ד) שאם טעה וברך ברכת רפאנו אסור לו לומר ברכת עננו כברכה בפני עצמה בין ברכה לברכה.

⁵⁶ כן הביא הבית יוסף (שם) בשם ספר המנהיג וכן פסק הרמ"א (שם סעיף ד), ולגבי נוסח החתימה בסוף הברכה נחלקו הפוסקים שבהגהות מיימוניות (הלכות תפילה פרק י אות ב) כתב שחותם 'העונה בעת צרה ושומע תפילה' וכן נמשכו אחריו הרבה מהפוסקים הב"ח (שם), המגן אברהם (שם ס"ק ז), שולחן ערוך רבינו זלמן (שם סעיף ה), הישועות יעקב (שם ס"ק ג). אמנם רבים מהפוסקים דייקו מלשון הרמ"א שכתב שאומר אותה השליח ציבור בשומע תפילה 'יחידי' ומשמע שגם את חתימת הברכה הוא אומר אותה כיחיד, כן כתב הכנסת הגדולה (הגהת בית יוסף ס"ק ב), והגאון החיד"א בברכי יוסף (שם ס"ק ז), משנה ברורה (ס"ק יט), ובכף החיים (שם ס"ק כז), וכן ההלכה.

⁵⁷ שכן הוא פשוט שכל הזכרה שלא צריך לחזור עליה לא ניתן לומר אותה בין ברכה לברכה, כמבואר בשולחן ערוך (סימן קיד), ומזה העירו על הב"ח שהוא סותר את משנתו דבסימן קיד כתב כנ"ל, ואילו כאן כתב שיאכל לומר ברכת עננו בין ברכת שומע תפילה לברכת רצה. עיי"ש בדברי האחרונים.

⁵⁸ כן כתב הב"ח (שם) ושכן נראה מהשולחן ערוך (סימן תקסה סעיף ב) עיי"ש.

⁵⁹ שולחן ערוך (סימן תקסו סעיף ג) כתב שאין אומרים ברכת עננו אלא אם כן יש עשרה מתענים, אמנם בשו"ת קול גדול (סימן יד) כתב שדברי השולחן ערוך הם דווקא בתענית שיקבלו עליהם הציבור הוא שצריך עשרה, אבל בשאר תעניות אפילו בפחות מעשרה כל שיש ששה מתענים, ושאר הציבור שהם אנוסים ואינם יכולים להתענות יכול השליח ציבור לומר ברכת עננו. והביאו הברכי יוסף (שם ס"ק ב), והמשנה ברורה (שם ס"ק יד) לא הכריע בהלכה זו, אמנם רוב הפוסקים כתבו כדברי הקול גדול, ערוך השולחן (שם סעיף ז), ישועות יעקב (חלק ג סימן טט), קרן לדוד (סימן טז אות ב) ועוד רבים המה. ויש חידוש גדול מאוד בפסקי דינים לצמח צדק (שם סעיף א) שמספיק שלושה שהתענו, וכן כתב הערוך השולחן (שם סעיף ז). עיי"ש. ושמעתי שכן נוהגים בחב"ד שמספיק בשלושה מתענים, ולהלכה רק כשיש ששה וכנ"ל.

⁶⁰ כן מבואר מהפוסקים למעלה, ועוד עיין בשו"ת פרי השדה (חלק ג סימן קעט)

⁶¹ שולחן ערוך (סימן תקסה סעיף ג).

⁶² כן הוא מנהג הספרדים כף החיים (שם ס"ק טו).

⁶³ הרמ"א (סימן קסה סעיף ב), משנה ברורה (שם ס"ק ו), לפי הכלל היודע והמפורסם לכל שהובא בשולחן ערוך (סימן רצד סעיף ד).

אלא יאמר 'עננו' בסיום התפילה לפני שיעקור את רגליו⁶⁴, יחיד שטעה ואמר את ברכת עננו במקום שהשליח ציבור אומר אותה אין זה הפסק ויצא⁶⁵.

ד. אדם שאינו מתענה

אדם שאינו מתענה מחמת חולי ובטעות אמר עננו אין זה הפסק בתפילתו⁶⁶.

ה. ערבית בתשלומים

אדם שנאנס ולא התפלל מנחה ביום התענית, שלפי ההלכה הוא צריך להשלים ולהתפלל ערבית פעמיים, הרי שאין לו להזכיר 'עננו' בשומע תפילה בערבית, כיון שהוא אומר בתפילה 'ביום התענית' ובזמן ערבית אינו תענית כבר והוא משקר בתפילתו⁶⁷.

ו. חתן או בעלי הברית

בימי התענית אם יש חתן בבית הכנסת, או אבי הבן אין נופלים על פניהם, 'לדוד אליך', 'והוא רחום', אך יאמרו וידו, וסליחות, ויעבור, אנשי אמונה וכו', ובעלי הברית או החתן לא יאמרו גם את קטעי הסליחות⁶⁸, וכל האמור הוא בשחרית ובמנחה לא יאמרו כלל לא וידו ולא נפילת אפים⁶⁹.

ז. קריאת ספר תורה

מוצאים ספר תורה כשיש ששה מתענים וקוראים בו 'יחל משה'⁷⁰, וכן יעלה לתורה אך ורק מי שמתענה⁷¹.

ח. קריאת התורה בבית חולים

בית זקנים או בית חולים שאין עשרה מתענים בשחרית, אם הוא יום שני וחמישי יוציא ספר תורה ויקראו את הפרשה של אותו שבוע, ואם יש עשרה בריאים שלא רוצים להתענות לא מוצאים ספר תורה כלל⁷².

ט. מנין המתקיים בבית האבלים

⁶⁴ כף החיים (סימן תקסה ס"ק יב).

⁶⁵ כף החיים (שם ס"ק ב).

⁶⁶ שו"ת רבבות אפרים (חלק ב סימן קפה אות ב).

⁶⁷ שו"ת ישכיל עבדי (אורח חיים חלק ה סימן יח).

⁶⁸ שו"ת בית דוד (סימן שמו), חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד קיח).

⁶⁹ כן כתב בשו"ת אור לציון (חלק ג פרק כה סעיף א).

⁷⁰ כי בתענית ציבור קבועה מספיק רוב מתענים, בתענית ציבור שאינה קבועה צריך עשרה, כמבואר כל זה בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקסו סעיף ג), וראה בשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן קנו).

⁷¹ שו"ת יביע אומר (חלק ט סימן אורח חיים סימן ג).

⁷² ספר אשרי האישי (עמוד רפג).

המתפללים בבית האבל ביום י"ז בתמוז, לא יאמרו וידוי ולא והוא רחום רק את הקטעים השייכים לתענית⁷³.

י. הפטרה

הספרדים נהגו שלא לקרוא הפטרה במנחה של יום י"ז בתמוז, אמנם אחינו אשכנזים נהגו בזה, ספרדי שנקלע לבית כנסת אשכנזי וכיבדו אותו בעליית שלישי יכול לקרוא את ההפטרה וברכותיה כמנהג האשכנזים⁷⁴.

יא. החזרת הספר תורה

בתפילת מנחה לאחר קריאת התורה, לא אומרים קדיש, אלא מחזירים את ספר התורה, כיון שאומרים קדיש לפני תפילת העמידה, ובדומה למנחה של שבת⁷⁵.

יב. ברכת כהנים

חכמינו נגמרא במסכת תענית (כו ע"ב) אמרו שכהנים לא נושאים את כפיהם אלא בג' תפילות, שחרית, מוסף, נעילה, והסיבה משום חשש לשכרות, ואפילו במנחה של תענית גזירה אטו שאר ימים, שואלת הגמרא הרי אנחנו רואים שהכהנים כן נושאים את כפיהם במנחה, מבארת הגמרא כיון שזמן תפילת המנחה הוא קרוב מאוד לשקיעה הרי זה דומה לתפילת נעילה, ולכן אותם שמתפללים מנחה בעוד היום גדול מפסידים הם ברכת כהנים⁷⁶, וכל שהתפללו ארבעים דקות לפני השקיעה יכול לברך ברכת כהנים יותר משיעור זמן זה לא יברכו⁷⁷.

יג. היוצא לחוץ לארץ

אדם שיוצא לחוץ לארץ וכשהגיע לאותו מקום עדיין הוא צום שם, וכאן בארץ כבר גמרו את הצום, לפי ההלכה חיוב הצום והתענית הוא לפי המקום והזמן שנמצא באותו זמן⁷⁸.

⁷³ הארכתי בספרי 'עילוי הנשמות' במעלה הגדולה שיש להתפלל בבית האבל. ומה שכתבנו שאין לומר והוא רחום כן כתב בשו"ת חיים ביד (סימן קכח).

⁷⁴ נחלקו הראשונים האם מפטרים רק בט' באב או גם בשאר התעניות, וצ"ע דהשולחן ערוך (סימן תכח סעיף ח) מובא שבצום גדליה קוראים הפטרה, אמנם כבר כתב רבינו החיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק ב סימן לח אות צא) שמנהג הספרדים לדורותיהם לא לקרוא הפטרה אך ורק בט' באב, וכמו שהביא הבית יוסף עצמו (סימן תקעה, ובסימן תקסו), אמנם ספרדי שהתפלל במגין של אשכנזים יכול לקרוא ההפטרה בברכותיה ראה בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ו סימן יט), ובחזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד קג).

⁷⁵ שו"ת אור לציון (חלק ג פרק כו סעיף כג)

⁷⁶ ראה בשולחן ערוך (סימן קכט), ועוד עיין בשו"ת רב פעלים (חלק ד אורח חיים סימן ח) שדיבר נגד אודות חדשים מקרוב להתפלל מנחה מזמן פלג מנחה שהם מפסידים את ברכת כהנים, אלא שכתב לעלים עין כיון שיש פוסקים שסוברים שזמן תפילת נעילה הוא קצת אחרי זמן פלג המנחה, ושם דן בזמן תפילת נעילה מאיזה זמן זה. עיי"ש באריכות.

⁷⁷ חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד צג).

⁷⁸ הגאון מווינה בשו"ת בצל החכמה (חלק א סימן ל), ובספר חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד תז).

פרק ד

דיני בין המצרים

א. סוד א"י ימי הצער

הימים שבין י"ז בתמוז לבין תשעה באב הם כ"א יום, הם נקראים 'ימי בין המצרים', והם ימי מיצר ומצוק לישראל, וההסבר מדוע נבחר המספר 21 הוא לפי הנאמר בנביא (ירמיהו פרק א פסוק יא) 'ויהי דבר ה' אלי לאמר מה אתה רואה ירמיה? ואומר מקל שקד אני רואה, ויאמר אלי הטבת לראות, כי שוקד אני על דברי לעשותו' ואומר הירושלמי (פרק ד הלכה ה) 'מה הלזו – השקד משהוא מוציא את ניצתו עד שגומר פרותיו, כמה זמן לוקח לו? עשרים ואחד יום, כך מיום שבעה עשר ותמוז שבו הובקעה העיר, עד יום חורבן בית המקדש יש 21 יום.

ועוד מסבירים לפי הקבלה שהשם שהקב"ה גאל את אבותינו ממצרים הוא שם אהי"ה שמספרו 21, ונאמר אהי"ה אשר אהי"ה, דהיינו שגם הגאולה שלעתיד לבוא תתעורר בזות הימים הללו שהם 21.

ב. שד קטב מרירי השולט בזמן הזה והזהירות ממנו

רבותינו אומרים שמיום י"ז בתמוז עד תשעה באב שולט בו קטב מרירי, מתחילת שעה רביעית ועד סוף שעה תשיעית, ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא ביניהם דהיינו בין חמה לצל⁷⁹, והוא כשהוא מהלך יחידי מחוץ לעיר⁸⁰, ויש שכתבו שגם בתוך העיר יש להם בזמן הזה רשות להזיק⁸¹, ויש שכתבו שכיום לא נוהגים להזהר בהם כלל משום שאביי בזמן התלמוד ביטל את כוחם⁸², אמנם נראה שלמעשה יש

⁷⁹ כן הוא במדרש (אכה רבה פרשה א אות כט, במדבר רבה פרשה יב אות ג) ובשבולי הלקט (סדר תענית סימן רסג), וברוקח (סימן שט), הגהות מיימוניות (סוף הלכות תעניות אות ד), ובשולחן ערוך (סימן תקנא סעיף יח) ובגמרא במסכת פסחים (ק"א ע"ב), שם מובא שמחד בתמוז עד שיתבר ביה ודאי שכיחי, ומכאן ואילך ספק שכיחי וספר לא שכיחי וכבר העיר הביאור הלכה (שם סעיף יח) בשם ספר פתחי עולם שמשמע מהגמרא שלא כהמדרשים שהזכירו הראשונים. עיי"ש.

⁸⁰ כן כתב האורחות חיים (האחרון סימן תקנא ס"ק מט דף קה ע"ב) בשם האשל אברהם (שם סימן תקנא) שכל שהוא נמצא במקום שנמצאים שם אנשים או בתוך העיר אין לו לחוש, ומתי יש לו לחשוש שהוא מהלך יחידי מחוץ לעיר. וכן כתב מדפשיה הגר"ש אלישיב זצ"ל בספרו אשרי האיש (חלק א עמוד סט).

⁸¹ כן כתב בשו"ת התעוררות בתושבה (חלק ג סימן שמח) דאם לא כן מה זהירות שצריך להזהר בימי בין המצרים יותר משאר ימות השנה. עיי"ש.

82 לפי שיטת הרמב"ם אין שדים

כן הביא ארוחות חיים (שם) בשם ספר מאורי אור (חלק עוד למעוד דף קט ע"א) שהרי מבואר בגמרא שאביי ביטל אותם, וכן מבואר בגמרא במעילה (יז ע"א) שרשב"י ביטל אותם מן הישוב, והבית יוסף שהביא את דברי המדרש, וצ"ל שהוא קדום לדברי אביי. עיי"ש. אמנם הבית יוסף ידע את דבר הגמרא ובכל אופן הביא את דברי המדרש והזכיר כן בשולחן ערוך שלו לכן נראה בוודאי שיש להזהר בכל זה. וכבר הארכתי בספרי על אבן העזר (הלכות עונות סימן יז) בשיטת הרמב"ם (הלכות גירושין פרק יג הלכה כג) שאינו חש לשדים, (וראה באריכות בגט פשוט סימן קכ ס"ב) והוא הולך לשיטתו ברמב"ם בפירוש המשנה (עבודה זרה פרק ד משנה ז) שענין של שדים הוא שקר ודמיון, וכבר כתב על כך רבינו הגר"א (בביאורו סימן קעט ס"ק יג) דברים חריפים: וכל הבאים אחריו חלקו עליו שהרי הרבה לחשים נאמרו בגמרא והוא נמשך אחר הפלוסופיא הארורה, ולכן כ' שכשפים ושמות ולחשים ושדים וקמיעות הכל הוא שקר, אבל כבר הכו אותנו על קדקודו שהרי מצינו הרבה מעשיות בגמרא על פי שמות וכשפים.... והפלוסופיא הטתו ברוב לקחה לפרש הגמרא הכל בדרך הלציי ולעקור אותם מפשטן

להיזהר בשעות אלו, ורק אם הולך לדבר מצוה שומר מצוה לא ידע דבר רע ואין לו לחוש⁸³, ויש שכתבו שלא ישב אפילו בין חמה לצל בשעות אלו⁸⁴, ויש שכתבו לא לפתוח החלונות בלילות בין המצרים עד שיעבור זמן חצות⁸⁵.

ומצינו שחכמינו פחדו מהשד הנזכר יותר מהשטן ומלאך המוות, שהרי רבי ביבי בר אביי היה חברו של מלאך המוות, כמבואר במסכת חגיגה (ד ע"ב) ובכל זאת שראה שדים בעיניו ניזוק כמבואר במסכת ברכות (ו ע"א)⁸⁶.

וכתב המקובל האלוקי הקדוש רבי נתן שפירא זיע"א בספרו מגלה עמוקות (ואתחנן אופן קז) שעיקר משעה הכישופים שבעלם הרשע היה עושה היו נמצאים בקטב מרירי ולכן קילל את ישראל בזמן הזה בין י"ז בתמוז לבין תשעה באב, ובוה מרמזו מה שנאמר בתורה (דברים לד י) "ולא קם נביא עוד בישראל כמושה" לא "קם" ראשי תיבות "קטב מרירי", דהיינו שכוחות הטומאה והקליפה שיש בשד הזה הוא בחינת 'כתר' דקליפה⁸⁷.

ולכן בפרט בימים אלו יש להזדרז ולהיזהר לקרוא קריאת שמע 'שעל המיטה' ככוונה גדולה, שכן אמרו רבותינו כל הקורא קריאת שמע מוזיקים בדילים הימנו וזה נאמר על אותו שד⁸⁸.

ג. הזהירות מהכאת הבנים והתלמידים בזמן הזה

וח' איני מאמין בהם ולא מהם ולא מהמונם אלא כל הדברים הם כפשטן, אלא שיש בהם פנימיות לא פנימיות של בעלי הפלוסופיא שזורקין אותו לאשפה שהם חיזונית אלא של בעלי האמת. ויש מקום לפלפל דאולי המזיקין שאנו מדברים עליהם הוא ענין אחר משדים, וממילא גם לפי דברי הרמב"ם הם חיים וקיימים אמנם אין לו כן שהרי הרמב"ן (ויקרא טז, ח) 'השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו', וכן מוכח מהגמרא עירובין (מא ע"ב) מה שהוציאו נכרים או רוח רעה, ופירש רש"י רוח רעה שדים, וכן מוכח מדברי הגמרא בפסחים (קיא ע"א), ביומא (עז ע"ב), ובגיטין (סז ע"ב) וכן הביא ראיות אל ועוד בשו"ת יביע אומר חלק אורח חיים סימן ה אות ו ראה מה שכתב להדש שם לפי יסוד זה).

⁸³ כן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (שם), אמנם בספר כל המתאבל עליה (עמוד מה) הביא בשם הגר"ק שליט"א שגם לדבר מצוה יש לזהר.

⁸⁴ כן כתב השבט מוסר הביאו הכף החיים (שם ס"ק רכז).

⁸⁵ רבינו חיים פלאגי בספרו מועד לכל חי (סימן כו סוף כ), ויש שזוהרים בזה בכל ימות השנה ראה במעבר יבק (שפתי צדיק פרק כו).

⁸⁶ כן העיר בספר עסיס רימונים (עמוד קב).

⁸⁷ כן כתב בספר קהלת יעקב (ערך קטב, הובא בעסיס רימונים עמוד קג).

⁸⁸

צריך לזהר במשנה זהירות שלא להכות את התלמידים בזמן הזה כיון שהוא סכנה⁸⁹, וכן אין לאבא להכות את בנו⁹⁰ ויש וויכוח בין הפוסקים אם זהירות ההכאה הוא בכל ימי י"ז בתמוז או דווקא בשעות ד' עד ט'⁹¹, ויש שכתב שהסכנה להכות הוא דווקא בחדר שאין בו מזוזה⁹².

אמנם בזמן הזה אין להכות את הילדים כלל ועיקר, בכל ימות השנה, כיון שכל ההכאות הללו לא מביאות לשום תועלת, אלא להיפך רק מרחיקות את החניך מאהבת תורה ומאהבת ה' יתברך, צא וראה כמה עשירות ומאות ואלפים יצאו לתרבות רעה ופרקו עול התורה מעל צווארם בסיבת שהשניאו עליהם את התורה והמצוות, אלא יש לדבר עם בנו או תלמידו באהבה רבה ולשון רכה תשבר גרם.

והמכה את בנו הרי שהוא משריש בו שנאה תהומית לתורה ולמצוות שכן יש מושג הנקרא בלשון אנשי האצולה 'התניה שלילית', ובשביל להסביר בשפת האם שלנו אני יספר סיפור ששמעתי בילדותי, שלפני כמה מאות שנים, לפני דור המדיה הקליפים והסרטים, קמו להם כמה פריצים משועממים, שחלומם היה לראות דובי פנדה קופצים ורוקדים לקול שירה וניגון רוסי, טוב לאחר שהתכנס לה ועדת 'ריקודי דובים' עם טובי מאלפי הדובים, הגיעו למסקנה שהדרך שיראו דובים רוקדים היא אחת, והיא פשוט מאוד, פשוט לחבר לידיהם ולרגליהם של הדובים גחלים דלוקות באש ובו בזמן להשמיע להם את הניגון הרוסי, וכן לחזור ולשנות את תרגיל 'צער בעלי דובים' כמה וכמה פעמים ובד בבד להשמיע להם את המוזיקה הרוסית.

וראו זה פלא לאחר התרגול באו מאלפי הדובים והסירו מהדובים המסכנים את הגחלים, וביקשו מהנגנים 'אקשן' שינגנו את הניגון הרוסי, והפלא ופלא החלו הדובים שוב לקפוץ לרקוד ולהשתולל, לקול התזמורת הרוסית, ואוו! מחזה אדיר דובים רוקדים לקול שירים ומנגינות.

הסוד של מאלפי הדובים 'המדענים' דאו

ומה הסוד של מאלפי הדובים, 'המדענים' דאו, אה! הוא פשוט, שכשחיברו לידיהם ולרגליהם של הדובים את הגחלים ובאותו זמן השמיעו להם את המוזיקה הרוסית כמה וכמה פעמים, הם יצרו תנאי מודע אצל הדובים שכשהם שומעים את המוזיקה, הם קופצים מכאב וסבל כאילו הגחלים מחוברים עליהם.

"פליקים" באוזן

⁸⁹ השבלי הלקט (הלכות תעניות סימן רסג), רוקח (סימן שט), הגהות מיימוניות (סוף הלכות תעניות אות ד), ובשולחן ערוך (סימן תקנא סעיף יח).

⁹⁰ כף החיים (שם ס"ק רל) בשם הלבוש (שם סעיף יח).

⁹¹ הפרי מגדים (משבצות זהב שם) מדקדק בלשון הלבוש שהוא דווקא באותם שעות, אמנם מלשון השולחן ערוך דקדק שהוא כל אותם הימים ואין זה קשור לשד קטב ומרירי השולט באותו זמן.

⁹² כן הביא המהרש"ם בספרו דעת תורה (שם סימן תקנא סעיף יח).

מדובים נעבור לילדים, ממעשה דובים זה לומד המחנך הרב יעקבזון יסוד בחינוך, שילד שילך לבית הכנסת ביחד עם אביו וכל שניה הוא יקבל 'פליק' לאוזן או גרוע מכך, התפילה אצלו תהיה מלווה בהתניה שלילית וזה ישפיע על התפילה ישירות הוא פשוט ישנא את התפילה, ישנא את בית הכנסת ואת כל הקשור לבית הכנסת, כיון שבשעת התפילה בבית הכנסת הייתה איזה יד עם רפלקס שכל כמה שניות שהראש היה מחוץ לסידור הוא פשוט קיבל "פליק".

ד. רחיצה בים ובבריכה

מעיקר הדין אין איסור ללכת בימים הללו לבריכה או לים או למעיינות, אמנם רבים וטובים נמנעו מפני הסכנה, ואין לזלזל במנהגם כיון שיש לו מקור ובסיס בדברי הפוסקים⁹³, וביותר יש להימנע מללכת למקום שמצוי שם סכנה בימים אלו⁹⁴.

ה. תקנת רבי חיים פלאגי

רבינו חיים פלאגי שהיה רבה של איזמיר והיו אנשי עירו שומעים לדבריו כקבלה למשה מפי הגבורה⁹⁵, תיקן שמיום י"ז בתמוז לא יערכו טיולים משום חשש סכנה⁹⁶, ומראש חודש עד תשעה באב יש לזהר בזה יותר⁹⁷.

ו. פסק עגונה בימים אלו

היו חכמים שהיו נזהרים בימים אלו מלכתוב פסק להתיר עגונה שבעלה נהרג או אבד, אמנם היו חכמים שטענו שכיון שזה מצוה להציל עגונה מכבלי עגונותה, וכל המתיר עגונה כאילו בנה אחד מחורבות ירושלים, יש בכך מצוה ושומר מצוה לא ידע דבר רע, וכן היה מעשה באחד מגודלי הפוסקים בודרות האחרונים הגאון המהרש"ם שהוציא פסק לעגונה בעצם יום תשעה באב⁹⁸.

⁹³ מעיקר הדין אין איסור וכפי שכתבו בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן רסג), ובהליכות שלמה (פרק יד הערה 13), שו"ת אור לציון (חלק ג פרק כח סעיף ח), והדברים כבר מבוארים ברבינו יוסף חיים זיע"א בשו"ת רב פעלים (אורה חיים חלק ד סימן כט). עיי"ש. ובשו"ת רבבות אפרים (חלק א סימן שסג אות א). אמנם דבריהם הוא מעיקר ההלכה אמנם מכיוון שימים אלו מלאים בסכנות יש להימנע וכפי שהעיר הגאון בעל החוות יאיר בספרו מקור חיים (סוף סימן תקנא) כתב 'מכל מקום ראיתי נמנעין מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה, והעת מסוגל לרעה'. וכן העידו בספר אורחות רבנו (חלק ב עמוד קכט) על רבינו בעל הקהילות יעקב שלא נתן לבנו לנסוע לים בימי בין המצרים. עיי"ש. וכן ומרן רבינו עובדיה יוסף בספר שיעור מרן הראשון לציון (כרך ב עמוד 1) כתב שיש להימנע מלהוציא את הילדים לבריכה ולטיולים מפני הסכנה שיש בימים הללו.

⁹⁴ רבינו השדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות י).

⁹⁵ כמו שמוכח בכמה מספריו שהיה שולט בעירו ביד רמה, והתקיים בו מקרא שכתוב ותגזור אומר ויקום לך.

⁹⁶ כן כתב בספרו משא החיים (דף ב ע"א) הביאו רבינו השדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות י).

⁹⁷ שו"ת חוקי חיים (חלק ג סימן קג).

⁹⁸ האם להתיר אשה עגונה בימי בין המצרים ומי הפוסק שהתיר עגונה ביום ט' באב

הגאון האדיר מהר"ש ענגיל קונטרס שם משמואל (שנדפס בסוף שו"ת מהר"ש ענגיל חלק ז עמוד קצו אות ה) שהביא מהר"ש ענגיל קיבל מרבתינו שלא להוציא פסק של היתר עגונה בימים אלו, וכן הביא דברי אלו בשו"ת דברי ישראל (חלק ב עמוד

ז. לימוד ענייני בבניית בית המקדש

קהילות שונות נהגו ללמוד בימים אלו הלכות בית הבחירה ברמב"ם, העוסקים בדיני בניית בית המקדש, וכל העוסקים בהלכות אלו מעוררים את הרצון העליון לבניית בית המקדש⁹⁹.

ח. ברכת שהחיינו בימים אלו

טוב ליהרר מלבדך ברכת שהחיינו שאין הזמן מתאים לברך בברכתו 'והגיענו לזמן הזה' שהוא זמן של צער ופוערנות¹⁰⁰, ובשבת נחלקו האם מברכים שהחיינו ולהלכה יכול לברך שהחיינו בשבת¹⁰¹, וכבר מליל י"ז בתמוז אין לברך ברכת שהחיינו¹⁰².

חל להיות י"ז בתמוז בשבת, מותר לברך בה שהחיינו, ויש מחמירים, אמנם בליל שבת שהוא ליל י"ז בתמוז לכולי עלמא מותר לברך שהחיינו¹⁰³.

(ט), והגאון האדיר רבי מרדכי גרוס בספרו אגרתא דחדוותא (עמוד קלב), ובספר שיחתן של עבדי אבות (עמוד שכב), אמנם מצינו לפוסקים רבים שכתבו פסק לעגונות בימי בין המצרים אני אציין חלק ממה שציינתי לעצמי בעת שלמדתי דיני עגונות, שו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא אבן העזר סימן נא) 'פראג טוב תמוז תקל"ב' וזו תשובה ארוכה ומפולפלת שבדודאי רבינו נודע ביהודה מסרה לאחר י"ז בתמוז, וכן בתשובות ויקם יעקב שנקרא תשובות הגאונים יש שם פסק על עגונה שנכתב בתאריך כ"ב בתמוז בריש הספר, ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ב סימן פט), ובשו"ת אחיעזר (חלק א סימן יז), וכן הגאון הגאב"ד דבריסק שו"ת ברכת רצה (סימן ד), ובשו"ת הלכות אישות (סימן ד) הביא י"ב לחודש תמוז שנת תרפ"ד. וכן יש תשובה של גאון הדורות המהרש"ם בספר בקובץ אדרת אליהו שהתאריך המתנוסס על גבי התשובה הוא כה תמוז תרס"ו, ובשו"ת דברי אהרון (אבן העזר סימן פא), ובשו"ת יביע אומר (חלק ו אבן העזר סימן ג, ובחלק י אבן העזר סימן ב, ושם סימן יא, שם סימן כא). ועוד רבים וטובים המה ולא חששו לדברי מהר"ש ענגיל הנ"ל וצריך לומר שכן להתיר אשה לבעלה מכבלי עגינותה הוא מצוה, עד כדי כך שבשו"ת שבות יעקב (חלק א סימן יד) התיר להתכנס בבית דין ולדון על היתר עגונה אפילו בשבת, עיין עוד בשו"ת חלקת יואב (חלק ג סוף סימן פד), בשו"ת אגרות משה (חלק ב יורה דעה סוף סימן רפט), ולכן לא חשו לדברי מהר"ש הנ"ל.

ושוב ה' הטוב אשר לא עזבני ופתחתי באקראי בשו"ת מהרש"ם (חלק א סוף סימן פד) וראיתי בדבריו שכתב תשובה בעצם יום ט' באב ואצטט את לשונו: לכן מכל הלין טעמי הנני מסכים בעניי עם מעל כבוד תורתו להתיר האשה מכבלי העיגון, ולהתירה להנשא כדת של תורה. ויען שמבואר בתשו' ב"ח החדשות סוף סימן ס"ד כי מי שמתיר עגונה אחת בומן הזה כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים העליונה, להציל בחינה אחת מן אשת חיל, וכן הוא בנחל קדומים על איכה בשם הרה"ק ר"א חיון, לכן נדחקתי לגמור התשו' היום ביום הצום על חורבן בית תפארתנו. והדברים מבחילים על כל רעיון. (ואגב על דברי הב"ח הנ"ל ראה דברים נפלאים ומתוקים מדבש בשו"ת אפרקסתא דענייא סימן קו).

⁹⁹ כן נהגו בקהילות חב"ד על פי הוראת האדמו"ר האחרון ראה בספר שערי הלכה ומנהג (חלק ב עמוד קעב).

¹⁰⁰ ספר חסידים (סימן תתמ) ובשולחן ערוך (סימן תקנא סעיף יז), ובביאור הגר"א שם תמה על זה שהרי אבלות זו היא אבלות ישנה והרי אפילו על אבלות ממש מצינו איש מברך שהחיינו כמבואר בברכות (נט ע"ב), ובשולחן ערוך סימן רכג סעיף ב) מת לו אביו, והיה לו ממון לזירוש ואין לו אחים מברך שהחיינו. עיי"ש.

אמנם בספר לקט יושר (עמוד קג) העיר על רבו בעל התרומות הדשן שהיה מברך שהחיינו משום שאין מעבירין על המצוות.

וכן ה"ט"ז (סימן תקנא ס"ק יז) שאפשר לברך שהחיינו מחשש שמא ימות. עיי"ש. ולהלכה נוקטים כדעת השולחן ערוך.

¹⁰¹ לפי רבינו הארי" שער הכוונות (דף פט ע"א) הביאו המגן אברהם (סימן תקנא ס"ק מב) שאין לברך אפילו בשבת, אמנם רוב אחרונים הכריעו שיכול לברך בשבת, ראה בשו"ת אבני נזר (אורח חיים סימן תכח) שהרי יש בזה מצוה משום עונג שבת שהיא מדברי קבלה והיא דוחה איסור שלא מן המקוה כמבואר במסכת יבמות (צג ע"א) וכן במקור דברי ספרי חסידים מובא שאין כל מניעה לברך בשבת. ועוד עיין חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד קלב) עיי"ש באריכות.

¹⁰² כף החיים (סימן תקנא ס"ק רו) בשם הגאון חיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק א סימן כד).

¹⁰³ מגן אברהם (סימן תקנא ס"ק מב), ובבאר היטב (שם ס"ק לח), ובברכי יוסף (שם ס"ק יא) בשם אגרות הרמ"ז, אמנם הכף החיים (שם ס"ק ר), הביא מהגאון חיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק א סימן כד) שיש להחמיר בזה, אמנם בליל שבת האריך

ח. לבישת בגדים חדשים

ומכיוון שלא ניתן לברך ברכת שהחיינו בזמן הזה לכן יש להימנע מללבוש בגדים חדשים¹⁰⁴, אמנם בגדים שאין בלבישתם שום שמחה כגון גרבים או גופיות מותר ללבוש מהם חדשים בימים אלו¹⁰⁵.

ט. האופנים שניתן לברך שהחיינו

אמנם מצינו מספר אופנים שיכול לברך שהחיינו:

א. כברית מילה ובפדיון הבן, כיוון שזו מצוה בזמנה¹⁰⁶.

ב. פרי שיש אותו בשוק זמן מועט ולאחר תשעה באב ספק אם ימצאו אותו¹⁰⁷.

ג. אשה מעוברת שמתאוה לפרי חדש יכולה לברך שהחיינו ולאכל ממנו¹⁰⁸.

ד. בגדים זולים במצב שלאחר ימי בין המצרים המחיר שלהם יעלה מותר לקנות בגדים אלו בתוך ימי בין המצרים¹⁰⁹.

ה. מכונית חדשה שהאדם צריך אותה לצורך פרנסתו או לצורך יום יומי מותר לקנות אותה בימים אלו¹¹⁰.

ו. ברכת שהחיינו ששומע בפדיון הבן או כברית מילה ועונה אמן אחר הברכה, ועל סמך אותה ברכה הוא אוכל את הפרי החדש¹¹¹.

ז. בת שנוולדה בימים אלו מברכים עליה שהחיינו¹¹².

רבינו השדי חמד (בין המצרים סימן א אות א) שבליל שבת מותר משום ספק ספיקא ספק א' האם אין איסור כלל בשבת, וגם לסוברים שיש להימנע מלברך שהחיינו הוא עד כמה שהתחילה האבלות. עיי"ש.

¹⁰⁴ כן כתב ה"ח (סוף סימן תקנא) ושאר אחרונים.

¹⁰⁵ משנה ברורה (שם ס"ק מה).

¹⁰⁶ שולח ערוך (סימן תקנא סעיף ג), ובאחרונים כתבו שאבי הבן יכול לברך שהחיינו בקול גדול ולהוציא את האחרים ידי חובה והם יאכלו פרי חדש, ראה באריכות בשדי חמד (בין המצרים סימן א אות ד).

¹⁰⁷ הרמ"א (סימן תקנא סעיף יז).

¹⁰⁸

¹⁰⁹ ראה באריכות בשו"ת קנין תורה (חלק א סימן קט).

¹¹⁰ יש וויכוח האם כיום על כלים חדשים מברכים שהחיינו, כמבואר בדברי המגן אברהם (סימן רכה ס"ק כה), ובשלחן ערוך רבינו זלמן (סדר ברכות הנהנין פרק יב סעיף ה) שאין נוהגים לברך שהחיינו אפילו על כלי זהב לא בקנייתם ולא בתשמישם עיי"ש. הגם שמפשוט דברי השולחן ערוך (שם) נראה שכן מברכים, ועוד יש לצרף שבדרך כלל שקונים מוכנית כיום בקנייה הוא לוקח על עצמו חוב תשלומים מידי חודש וחודש, ובלא"ה כבר כתב בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ג סימן פ) שאם הוא לצורך מותר, אמנם מה שכתב שייברך שהחיינו לאחר תשעה באב צ"ע בדבריו מאחר שרוב הפוסקים סוברים שלאחר שהשתמש בכלי שוב אינו יכול לברך עליו שהחיינו וכדברי רבינו זלמן בשולחן ערוך שלו (ברכת הנהנין פרק יב סעיף ד) ועוד.

¹¹¹ כן האריך רבינו השדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות ד), ואחריו בספר חזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד קלה).

¹¹² הגם שיש וויכוח האם לידת הבת בכלל מברכים שהחיינו הסכמת רוב הפוסקים שמברכים עליה שהחיינו וכפי שכתב שולחן ערוך רבינו זלמן (סדר ברכת הנהנין פרק יב סעיף יב), ובמשנה ברורה (סימן רכב ס"ק ב), ועוד פוסקים רבים, ופשוט

ח. הרואה את חברו החביב עליו בימים אלו רשאי לברך שהחינינו¹¹³.

ט. מותר לברך ברכת הטוב והמטיב בימים אלו¹¹⁴.

י. שמיעת מוזיקה

בימים אלו אסור לערוך ריקודים ומחולות, והדברים אמורים שאסור לערוך ערבי שירה וזימרה עם ריקודים, או קונצרטים וכל כיוצא באלו, והוסיפו הפוסקים וכתבו שבזמנינו שיש איסור גם לשמוע שירים באמצעות נגן ולא מוסיקה חיה, אמנם אדם שנמצא בדיכאון נפשי מותר לו לשמוע מוזיקה, או אדם שמוכרח לשמוע מוסיקה בכדי שלא ירדם כגון שהוא נהג ממשאית ואם הוא לא ישמע משהו הוא עלול חלילה להירדם.

ויש לציין ולהבהיר שכל האיסור הוא במוסיקה ובניגונים של שמחה, שהיא עלולה להביא את האדם לריקודים ולמחולות, אבל לשמוע שירי רגש או שירת הבקשות או מוסיקה קלאסית שהם לא נגינות מקפיעות ומשמחות אין איסור לשמוע אותם בימי בין המצרים, ואדם הנמצא בדיכאון נפשי וקשה לו מותר לו לשמוע מוסיקה בשביל להרגיע את מצבו הנפשי¹¹⁵.

שלידת הבת אם לא יברכו על לידתה בימים אלו לאחר תשעה באב לא יכלו לברך ולא גרע מפרי שלא יהיה בנמצא לאחר תשעה באב.

¹¹³ כן כתב בשערי תושבה (סימן ס"ק כח) בשם סידור העב"ן דלא כפי שכתב בשו"ת בית ישראל (סימן ג).

¹¹⁴ מועד לכל חי (סימן ט סעיף כד), שו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ג סימן פג).

שמיעת מוזיקה¹¹⁵

יש לי אריכות גדולה בתשובה בכת"י וכאן אכתוב את הדברים בקצרה, הנה המגן אברהם (סימן תקנא ס"ק י) כתב ונ"ל דאסור לעשות ריקודים ומחולות מ"ז בתמוז ואילך' והביא את דבריו להלכה המשנה ברורה (שם ס"ק טז), ובעוד אחרונים רבים הביאו להלכה את דברי המגן אברהם. ורבים מפוסקי זמנינו כתבו שגם שמיעה באמצעות דיסק או נגן היא בכלל כלי זמר ראה בשו"ת מנחת יצחק (חלק סימן קיא) 'דהוי איסור כלי זמר בכלל מה דאיתא במג"א דכתב דאסור לעשות ריקודים ומחולות בימי הספירה. ואף דלא הזכיר כלי זמר, מכל מקום כלי זמר הוי כל שכן, דהוי שמחה יתירה מריקודים ומחולות ובסוף התשובה אף כתב 'גדול כח המנהג, עד דיש לומר דנוגע באיסור דאורייתא, דהוי כמו נדר'. וכן בשו"ת אגרות משה (חלק א סימן קסו, אורח חיים סימן פז) לאחר שכתב שבעל נפש יחמיר בשירה בפה במשך כל ימות השנה כתב 'זימני הספירה יש לאסור בזמרא דמנא אף להמתירים' והניף ידו שנית בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ד סימן כא אות ד). וכן הלכו בעקבותיהם הרבה מהאחרונים, שו"ת יחוד דעת (חלק ו סימן לד, חלק ג סימן ל), והגרי"ש אלישיב בספר אשרי האישי (פרק סה סעיף כ), בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן קכו), ובשו"ת אז נדברו (חלק ח סימן נח), ובשו"ת פאת שדך (סימן צט), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לג), ובשו"ת רבבות אפרים (חלק ג סימן שלד), ובשו"ת הלכה למשה (אורח חיים סימן מג), ובשו"ת בצל החכמה (חלק ו סימן סא), ובשו"ת קנין תורה (חלק ב סימן ק), ובחוט שני (שבת חלק ב עמוד שכה), ובשו"ת נהרות איתן (סימן לו) ועוד רבים המה.

אמנם בשו"ת חלקת יעקב (חלק א סימן סב אות ב, ובמהדורה החדשה סימן סד) כתב 'עוד סברא גדולה להתיר, כיון דבשעת הגזירה לאסור הזמרא מטעם אבילות לא היה עדיין הרדיו לא חל הגזירה על הרדיו וכהאי דבי' בס' י"ג מובא במג"א ומחצה"ש סוסי' ש"א וז"ל כיון דבימייהם דלא הי' גנאי לא אסרו חכמים אף על פי שבימינו איכא גנאי מ"מ לא נגזרו ונחדש גזירה חדשה ונשאר בהיתרו, ואין זה דומה למין כלי זמר שיתחדש אף על פי שלא הי' בשעת הגזירה דודאי אסור משום דהגזירה היתה כל מיני כלי זמר, והסברא נותנת דאף כ"ז שיתחדשו בכלל, אבל הרדיו שאין רואים כלל המנגן ובא ממרחק רק עפ"י חדשות הטבע ומקרי פנים חדשות ואינו בכלל הגזירה, ואף שהיא רק סברא בעלמא ומי שירצה יכול להדחותה מכל מקום סניף יש. עיי"ש.

ומה שעורר מורי הגאון הגרי"א שליט"א בספרו שו"ת באר שרים (חלק ב סימן רכו) שהחלקת יעקב הרגיש בעצמו שזו סברא קלושה, ברור שכוחות החלקת יעקב לכתוב כן גם לדעת הדוחה שגם הדוחה סברא זו על כל פנים יכול לצרפה לסניף, וכן מוכח שאחר בשו"ת חלקת יעקב (יורה דעה סימן מו אות ב) על יסוד זה לענין טבילת כלי פלסטיק וז"ל: ואף כפי הנאמר לי

חיוב קריעה ברואה את מקום המקדש באמצעות מצלמת אינטרנט

מפי מומחין בזה דאף בכלים הללו אפשר לתקן על ידי התכה לחוד כמו כל מתכות, גם כן אין לנו מעצמנו לחייבם בטבילה ויבא לידי ברכה לבטלה. ויש לדמות להא דהמגן אברהם ומחצית השקל סוף סימן שא ס"ק נח. דכיון דבימיהן לא היתה הגזירה, משה"כ אף האידנא דשייך לגזור לא נגזור מעצמינו, והביא אן מהבית יוסף (אורח חיים סימן יג) לענין לבוש בטלית עם ציצית פסולין בכרמלית ע"ש. והכא נמי כיון דבימיהן לא היו מיני כלים הללו ולא נתחייבו בטבילה, אין בדינו לחייבן בטבילה. ע"ש דו"ק. ועוד עיין היוצא סברא דומה לר"י כלפון משה כהן ז"ל בברית כהונה (חלק ג מערכת שבת אות ב) לגבי קריאת ספר כנגד אור השמל בשבת, וכסברא זו סוברים עוד רבים מהאחרונים, קיצצם בשו"ת יביע אומר (חלק ז אורח חיים סימן לו אות ג, חלק ט אורח חיים סימן קח אות קפט).

ואין להעיר על יסודו של החלקת יעקב הנוכר דלכאורה עיקר הגזירה הוא על התוצאה של השמחה והשירה ושפיר גזירת חכמים הייתה גם על קול הניגון הנשמע מתוך תקליט כי הרי סוף סוף קול הניגון נשמע והשומע שמח, אמנם המציאות היא לא כן, המציאות שכשייש תזמורת חיה השמחה והתלהבות יותר גדולה ואין דומה שמיעה לראיה, ועוד יש להוסיף טעם לחלק (ואולי הוא נכלל בכלל דברי החלקת יעקב) שגזירת חכמים לא שייכת בזמן הזה שכיום ניתן להאזין לכל השירים שיש בעולם בלחיצת כפתור, הזמניות שיש בשמיעת שירים בעצם היא מבטלת את ההתלהבות שיש בשמיעת שירים עם מנגינה, אין שמחה מיוחדת, בזמן חכמים שלשמע שיר עם ניגון הוא יקר המציאות עד שהיו מוצאים בעל מנגן והיה מנגן. אמנם עדיין קשה להתיר שירים שמחים אבל שירי רגש שאין בהם צל וריקודים ומחולות, בוודאי שלא יהיה איסור בשמיעתם, כשרי בקשות, או שמיעת מוזיקה קלאסית, או במקום דיכאון ועצבות שהוא מוגדר כחולי ממש בוודאי שיש לחלק בני"ל.

ושוב ראיתי לגאון האדיר רבי יהושע אהרנברג זצ"ל (חלק ג סימן סג) שכתב זכנ אומרים שגם בימי הספירה אין לשמוע כלי זמר, אבל יתכן שאיתרא או נשתרר מה שאסור לעמוד במקום מזמזמי חתן וכלה וכמ"ש לעיל דגם כלי זמר שמעודדן שמחה בכלל, אבל זמירות שאינם לשמחה אלא להנאה או לכבוד בני"ל לא ידענא שום מקור לאיסור ועיין במגן אברהם סימן תצג שנהגו לאסור לעשוות ריקודין ומחולת של רשות בימי ספירת העומר, ואילו משמיעת כלי זמר לא הזכיר כלום. וכן כתב הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א בספר בנין אריאל (חלק אורח חיים עמוד 63, 66) שכתב: "לצורך מנוחת הנפש מותר תמיד לשמוע מוזיקה. יש אנשים ששמיעת מוזיקה עבורם היא דבר חיוני לצורך מנוחת הנפש, כדברי הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק חמישי) כו' מוזיקה זו שהיא חיונית לנפש אין לה כל קשר לריקודים ומחולות שנאסרו בימי בין המצרים, לפי המגן אברהם, והיא אינה אסורה בימים אלו".

וכן כעת ראיתי בשו"ת שואלין ודורשין (חלק ד סימן לו) שהתיר "שמיעת נגינות רגועות, שירי רגש וערגה וכיוצא בזה" ברדיו בימי ספירת העומר, היות וכל האיסור הוא "ריקודים ומחולות". ובדבריו דחה את כל ראיותיו של המנחת יצחק הנ"ל והוסיף כי יש להתיר השמעת מוזיקה מסוג זה בערוצי הרדיו בימי ספירת העומר, כדי שלא יבואו לשמוע מוזיקה אסורה בערוצי רדיו אחרים, וכפי שהתירו פוסקי הדור הקודם להדפיס עיתונים בחול המועד, וסיים: "וכל אדם יש לו בביתו מכשירי הקלטה וקלטות לרוב, ואין הדברים משמחים כל כך כמו בשנים שעברו, שלא היו רגילים בכל אלו. וגם לרבים זה נחשב להם כרפואת הנפש לשמוע זמירות ופסוקים עם כלי זמר, והדבר מוציל אותם מדיכאון מחשבות רעות וזרות. ומקיימים מאמר קדושים "מצוה גדולה להיות בשמחה" גם בימי הספירה, שעכ"פ איננו מראים את השמחה בחוץ, אבל בפנימיות יש להיות שמח כי העצבות מביאה את האדם לידי חטאים ומרעין בישוין". ומתוך כך קבע: "על כן הדבר פשוט דיש להתיר לשמוע נגינה שקטה גם עם ליווי של כלי זמר בימי הספירה. וכן שמעתי בשם רבנים גדולים וחשובים שליט"א".

ברחבת שריד בית מקדשינו מוצבות מצלמות המשדרות את הנעשה באתר בכל עת לכל העולם באמצעות הרשת, בחלק מהמצלמות ניתן לראות אך ורק את רחבת הכותל, ובמצלמות שונות המופיעות באתרים אחרים, ניתן אף לראות את 'כיפת הסלעי' מקום מקדשינו אשר השועלים בני ישמעאל הציבו שם את תועבותם, וכעת עלינו לדון, האם הרואה דרך המצלמות צריך לעשות קריעה כדין הרואה את מקום המקדש בחורבנו, ומה הדין במי שרואה רק את רחבת הכותל, בלא שיכול לראות את מקום המקדש ממש.

ובטרם נשיב על כך, יש צורך חיוני להאריך ולהבהיר את גדרי טעמי דין זה, ומשם נגיע להלכה בס"ד.

א

מקור ההלכה

ראשית כל כבר הארכתי בספרי דרך האתרים (סימן יג) לענין ברכות הראיה באמצעות מצלמת אינטרנט¹ והבאנו את דברי האחרונים לענין עדות במראה ודחינו שאין זה דומה לשם ששם יש צורך בידיעה, ואילו בברכות יש צורך בראיה בפועל. עיי"ש ותצרך את הדברים לכאן.

וכעת נענה עוד טעמים חדשים הנובעים מהסוגיא דידן, האם ניתן לקרוע כשרואה את מקום המקדש באמצעות מצלמת אינטרנט.

הגמרא במסכת מועד קטן (כו ע"א) 'ואלו קרעין שאין מתאחין הקורע על אביו ואמו וכו', ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים, וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים. ומבואר שיש לקרוע בראיית מקום המקדש ומוסיף על הקרע וקורע על ירושלים. והגמרא מקשה ורמינהו אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע למקום צופים קורע. וקורע על המקדש בפני עצמו, ועל ירושלים בפני עצמה. (ומפורש בדברי הברייתא שיש צורך לקרוע קריעה חדשה על ירושלים, ולא מספיק להוסיף קריעה על הקריעה הראשונה). והגמרא מיישבת את הסתירה בדברי הברייתא שהברייתא המבואר בה שלא צריך לקרוע שתי קריעות ומוסיף וקורע על הקריעה הראשונה, מדברת באופן שראה בתחילה את מקום המקדש, (וכמו שביאר רש"י ד"ה הא דפגע שנכנס לירושלים בתוך תיבה סגורה), והברייתא השניה המצריכה שני קרעים מדובר שראה את ירושלים ושוב ראה את מקום המקדש.

והעולה מדברי הגמרא שיש צורך וחיוב בשתי קריעות גם קריעה על ירושלים וגם על מקום המקדש ולא אומרים בכלל מאתיים מנה כיון שקרע על מקום המקדש שוב אינו חייב לקרוע על ירושלים, אלא שמבואר בדברי הגמרא שאם קרע על מקום המקדש אינו חייב לקרוע קריעה חדשה על ירושלים אלא רק להוסיף על הקריעה של ירושלים.

ב

הערות וקושיות וחקירה מה הטעם בקריעה על מקום המקדש

ולהבין את גדר הטעם נקדים מספר הערות וקושיות:

א. בגמרא לא נתבאר מה יהיה הדין אם ראה את ירושלים בתחילה וקרע, ושוב ראה את ערי יהודה (שגם עליהם יש חובה לקרוע כמבואר בגמרא שם), האם יש עליו חובה שוב לקרוע, וכבר העיר בכך הרמב"ן (שם ד"ה ועל ירושלים הביאו המגיד משנה הלכות תענית פרק ה הלכה טז ובבית יוסף אורח חיים סימן תקסא אות ג) וכתב שכיון שקרע על ירושלים, שוב אינו צריך לקרוע על שאר ערי יהודה. עיי"ש. והרמב"ן לא ביאר לנו מה ההבדל והחילוק שקריעה במקום המקדש לא פוטר את הקריעה של ירושלים, ואילו הקריעה של ירושלים כן פוטרת את הקריעה של שאר ערי יהודה. וצ"ב החילוק.

ב. ויתירה מכך יש להוסיף ולהקשות שהנהגה הבית יוסף (שם) לאחר שהביא את דברי הרמב"ן שהזכרנו הביא גם את דברי הרא"ש (מועד קטן פרק ג סימן סד) שכתב שבערי יהודה אינו קורע על כל עיר ועיר אלא רק על העיר הראשונה, ולכאורה אין זה קשור לדברי הרמב"ן שהרי אם רואה את ערי יהודה ואח"כ את ערי ירושלים צריך לקרוע, וזה דומה לרואה את מקום המקדש ואחרי כן רואה את ירושלים.

ג. ועוד יש לעמוד ולחקור, שהנהגה בהשקפה ראשונה הסיבה והטעם שקורעים על מקום המקדש הוא מחמת הצער, אך השאלה על מה הצער, האם על כך שנחרב בית המקדש ומצטערים על חסרון המקדש, או שיש לנהוג בצער החורבן מחמת כבוד המקדש, היינו שכמו שהיה חובה לכבד את המקדש כשהיה עומד על תילו, כך יש חובה לכבד את המקדש לאחר חורבנו, וכמו שאדם חייב בכבוד אביו לשרת אותו יש סוג כבוד גם שהוא מצטער כשאביו בצער. ראה בדברי הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק ז הלכה ז) שכתב שכשם שיש חיוב מורא מקדש כשבית המקדש קיים, יש חיוב מורא מקדש גם לאחר החורבן.

ג

מביא שבקריעה על מת ישנם שתי סיבות והשוואת הפוסקים בין קריעה על המת לקריעה על מקום המקדש

וגם על קריעה על המת בעצמו מציינו שתי סוגי קריעות: א. קריעה משום צער, כגון קריעה על שמועות רעות, קריעה על קרוביו. ב. ומצינו קריעה משום כבוד שמבואר בגמרא במסכת מועד קטן (כט ע"א) ובטור (יורה דעה סימן שמ) שקורע על אדם כשר, וכן קריעה על חמיו שהוא משום כבוד אשתו כמו שמבואר בגמרא במסכת מועד קטן (כו, ע"ב).

והבית יוסף (סימן תקסא ד"ה ובמאי) כתב להשוות בין סוגי הקריעות, היינו בין קריעה על מתו, ובין קריעה על מקום המקדש בירושלים, שכתב הטור שאם ראה את מקום המקדש תחילה קורע על המקדש ומוסיף וקורע על ירושלים וכתב על זה הבית יוסף 'טפח לכל אחד ופשוט הוא, ונלמד מדין מי שמת לו מת אחר מת'. והנה אם היה הבדל בין טעמי הדין בקריעה של מת ובין הקריעה על מקום המקדש לא היה ניתן ללמוד אחד מהשני. וכן רואים את ההשוואה הזו בין קריעה על מת לקריעה על מקום המקדש בדברי הב"ח (שם בסוף הסימן ד"ה וצריך) 'אין לה גמרא אבל השכל יחייב כן דהוי ליה כמי שמתו מוטל לפניו דקורע ובוכה ומתאונן'. וכן בהמשך דבריו דימה עוד את דין הוספת קריעה טפח ורואה את ירושלים כדברי הבית יוסף שהזכרנו למעלה. עיי"ש.

מחלוקת הראשונים מה הטעם שקורעים על המת

ולאחר שגדולי הפוסקים ביררו לנו שהקריעה במקדש היא מאותו שורש של קריעה על מתו, נביא בקצרה את הראשונים והפוסקים שהגדירו וביארו מה הטעם והסיבה שקורעים על המת, שבגמרא במסכת מועד קטן (כו ע"ב) איתא ת"ר אמר לו מת אביו וקרע, מת בנו והוסיף, תחתון מתאחה עליו אינו מתאחה וכו', מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו, קורע קרע אחד לכולן. רבי יהודה בן בתירא אומר לכולן קרע אחד על אביו ואמו מתה אחותו, קרע אביו ואמו וכו' אמר שמואל הלכה כרבי יהודה בין בתירא, ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל אבלות לחוד וקריעה לחוד.

וכבר נתקשו המפרשים שלכאורה קריעה היא בכלל דיני אבלות ואם כן מדוע היא לא נכללת בכלל ההלכה שבדיני אבל הולכים אחר המיקל, וכתבו הר"ן (בחי'דושי'ו שם) והנימוקי יוסף (שם) שהקריעה היא אינה בכלל אבלות שהרי הקריעה היא לפני האבלות, וכן יש קריעה במועד. עיי"ש. וכן כתב להדיא המהר"ם מרוטנבורג (הלכות שמחות סימן פד, וכן ראה בסימן לו הובא בקובץ שיטות קמאי מועד קטן כד ע"ב עמוד תשנה) שהקריעה אינה בכלל דיני אבלות, והביא את דברי הגמרא שם. וצריך לומר שלפי שיטתם עיקר הקריעה הוא משום הכבוד ולא משום הצער, ולכן כתבו ששפיר ניתן לקרוע במועד על אף שאין אבלות במועד. וכן יש עוד ראשונים הסוברים שיש קריעה במועד, כן הביא התוספות הרא"ש (מועד קטן כד ע"ב ד"ה אין קורעין) בשם הבה"ג (וכן הביא את דבריו הרא"ש בפסקיו מועד קטן פרק ג סימן נט), ועוד ראשונים הביאו את שיטתו, ובהכרח שהקריעה אינה מפני הצער. דו"ק.

(ויש לציין שמצינו בדברי רש"י סוכה כה ע"א ד"ה טירדא דרשות שכתב 'אע"פ שהוא חייב לנהוג אבלות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו, אינו חייב להצטער'. ומפורש שרש"י סובר שכל דיני אבלות שקבעו חכמים אינם בגלל צער אלא משום כבוד המת, אך בחינוך מצוה רסד מפורש שעיקר דיני אבלות שקבעו חכמים הוא מחמת הצער).

אמנם הרמב"ן (מועד קטן כו ע"ב), והריטב"א (שם), והמאירי (שם) כתבו בשם יש מפרשים שהטעם שקריעה אינה נכללת בכלל הכלל של הלכה כדברי המיקל באבל, משום שאבלות היא מדבריהם וקריעה היא מדאורייתא. ולפי דבריהם אין הכרח לבוא ולחלק בדברי הגמרא שקריעה אינה מטעם צער שהרי יש סיבה נפרדת למה קריעה תפסה מקום לעצמה. (וכבר האריכו הפוסקים האם חיוב קריעה הוא מהתורה או מדרבנן, ראה בשדי חמד כללים מערכת ק כלל ס, ובשו"ת יביע אומר חלק א יורה דעה סימן כו). אך הרמב"ן שם חלק על דבריהם וכתב שגם הקריעה מדרבנן. אך הרמב"ן לא ביאר מה החילוק והטעם בין קריעה לשאר דיני אבלות ויתכן שגם הוא סוברים כטעם הראשונים שהזכרנו וצ"ע.

אך מהרמב"ן (תורת אדם הביאו הטור יורה דעה סימן שמ) על המבואר בדברי הגמרא במסכת מועד קטן (כה ע"א) שקורעים על מת בשעת יציאת נשמה כל העומדים על גביו שהוא כעין ספר תורה שנשרף. וכתב הרמב"ן להסביר את הדימוי שהוא הפסד גדול וחרדה וחייב אדם לקרוע עליו כעל ספר תורה שנשרף. ומפורש בדברי הרמב"ן שהטעם שיש חיוב קריעה הוא משום הצער ולא מפני הכבוד. (ואם סובר גם כמו טעם הראשונים שהזכרנו יש להסתפק, ובאמת שהגם שעולה מדברי הראשונים הללו שהקריעה היא מחמת הכבוד, הרי שבשלמא כשצריך לקרוע על אביו ואמו או שאר קרוביו יש בכך כבוד

אבל על אדם מישראל לכאורה הפשטות הכבוד הוא שלא ינהג בו בזיון, ויש לפלפל ונאריך בזה עוד בסיומן סז שדנו ברואה יציאת נשמה באמצעות 'מצלמת אינטרנט' האם חייב לקרוע).

ואחר הדברים האלה, שהבית יוסף והב"ח כתבו להשוות את הקריעה על מות לקריעה על מקום המקדש נראה שהם סוברים שעיקר טעם הקריעה הוא משום הכבוד, ויש להכריח זאת לפי מה שהקשנו בתחילת דברנו על מה שכתב הרמב"ן שאם רואה את ירושלים ואחרי כן את ערי יהודה שאינו קורע, שלכאורה מה הטעם, וביותר קשה ממה שדימה הבית יוסף את דברי הרמב"ן למה שכתב הרא"ש שאין צריך לקרוע על כל עיר ועיר מערי יהודה, שלכאורה מה הדימוי הרי בכל עיר ועיר מערי יהודה אין הבדל בין אחת לשניה בקדושתם, משא"כ בירושלים לערי יהודה יש תוספות קדושה ביניהם.

אך אם נאמר שסובר הבית יוסף וסייעתו כשיטות הראשונים שעיקר הקריעה במקום המקדש נובע מחמת כבוד המקדש, הרי שטעם זה שייך אך ורק במקום המקדש בלבד, ולא לגבי ערי ירושלים וערי יהודה, שיש חובת הקריעה הוא מחמת הצער, שבערי ירושלים הוא מחמת גלות השכינה, ובערי יהודה יש צער מחמת הגלות, אם כן יוצא שההולך בדרכו ומגיע לערי יהודה קורע משום צער הגלות, וכשמגיע לירושלים ויש תוספת צער שנחרבה עיר הקודש שוב קורע, וכשפוגע במקום המקדש קורע משום כבוד המקדש, והגם שיש התווספות של צער מחמת חורבן בית המקדש, חכמים לא היו צריכים לחייב מחמת זה קריעה כיון שיש כבר חיוב מחמת מורא מקדש.

והתבאר לנו ההבדלים והחילוקים, שמכיון שהקריעה במקום המקדש היא מחמת כבוד המקדש, הרי אחרי שרואה את ירושלים שוב מחויב לקרוע כיון שהקריעה בירושלים אינה מהטעם שחייבים לקרוע במקדש, אך כשקורע על ירושלים שוב אינו חייב לקרוע על שאר ערי יהודה כיון שטעם הקריעה בשניהם הוא מאותו טעם מצער הגלות. וזה העומק בדברי הבית יוסף שדימה את הדין שאינו קורע בערי יהודה מאחר שקרע בירושלים, לדברי הרא"ש שאינו קורע על כל עיר ועיר בערי יהודה. דו"ק.

ואחרי אריכות הדברים נבוא אל שאלתך שעולה שני טעמים מדוע יש צורך לקרוע כשרואים את מקום המקדש:

א. מחמת הצער.

ב. כבוד מורא מקדש.

והנה הטעם הנראה יותר כפי שהכרחנו הוא מחמת כבוד ומורא מקדש, ואם כן גם כשרואה את מקום המקדש באמצעות 'מצלמת אינטרנט' לא שייך בראיה זו דין מורא מקדש כל שבפועל לא נמצא ועומד ליד מקום המקדש.

ה

הערה מכל הנ"ל על כמה מאחרוני הזמן

ולפי כל הנ"ל יש להעיר על מה שכתב בשו"ת משנה הלכות (חלק ו סימן ו) על ענין קריעה במקום המקדש 'דכיון שבעונות הרבים אריכות הגלות גרמה שכבר הורגלו יום יום, אפילו רואים ירושלים

ומקום המקדש, לא מתרגשים יותר, ואין להם עגמות נפש יתרה, וא"כ למה יקרעו, ואדרבא אם יקרעו הבגד, יש להם עגמות נפש על הבגד שנקרע ולא על המקדש. וכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספר מועדים וזמנים (חלק ז סימן רנז) וז"ל 'אפשר שדין שלנו דומה לתושבי ירושלים שלא נהגו לקרוע וכמו שכתבתי מטעם שראיית החורבן לא גרם להם התרגשות וצער כ"כ, וכן הוא היום גבי דידן ואפילו אם באים לאחר ל' יום לכותל המערבי לשפוך שיח ולהתפלל, אבל לא מרגישים היום כשבאים בכל פעם צער וכאב מחדש על החורבן כמו מלפנים, ומה עוד שמצוי היום בעו"ה ששרים ורוקדים סמוך לכותל המערבי בשעה שבית המקדש החרב מוטל לפניו, ולכן לא מקפידים היום לקרוע דבכה"ג שגם כשרואין את בית קדשנו חרב ושמים אין הרגשת צער ואבל לא תיקנו חז"ל חובת קריעה שיסודה מפני שרואה חרבן הקדושה וכמ"ש לעיל ואף שקשה לדחות מסברא דין המבואר בשולחן ערוך, מ"מ יש לנו סמך ממש"כ האחרונים ממנהג תושבי ירושלים הנ"ל, ואף שזהו דבר חדש לא מנעתי להביא הדברים ודי בזה ללמד זכות על המקילין.

אך לפי כל מה שכתבנו שעיקר הקריעה במקום המקדש אינה מחמת צער אלא מחמת מורא מקדש הרי שגם אם מדובר באדם שאין בו רגש כלל ואינו מצטער כלל בוודאי שיש חיוב וחובה לקרוע, ועוד גם אם הטעם מחמת צער הרי חכמים תיקנו לקרוע ונכון שהסיבה לפי טעם זה הוא מחמת הצער אך גדר התקנה היה לקרוע, ואטו אדם שאינו מצטער על פטירת אביו לא יהיה מחויב לקרוע, אתמהא.

ג

מדברי הב"ח לכאורה מבואר דלא בעינן ראייה כלל

אך לכאורה יתכן ולקריעה לא צריך ראייה כלל ואפילו שמיעה מספיק, דהנה הטור (סימן תקסא) כתב 'הרואה ערי ישראל בחורבן אומר על הראשונה שרואה ערי קדשך היו מדבר וקורע ואינו צריך לקרוע עוד באחרות, וכשרואה ירושלים אומר ציון מדבר היתה ירושלים שממה וקורע' וכתב על זה הבית יוסף (שם) 'מימרא דר"א פרק אלו מגלחין (כו ע"א), אלא שישם כתוב ערי יהודה וכן הם דברי כל הפוסקים, וגם רבינו כתב בטור יורה דעה סימן שמ, וערי ישראל דכתב הכא לאו דוקא וכי המנהג שלא לקרוע אלא על ערי יהודה דוקא. אלא שהקשה הבית יוסף 'וקשה לי דכיון דבגמרא מיייתי לה מדכתוב ויבואו אנשים משכם משילו ומשומרון מגולחי זקן וקרועי בגדים' הוה ליה למימר דעל כל ערי ישראל קורעין דהא הני עיירות ערי ישראל הם, ולא ערי יהודה, ושמא יש לומר דהני לא קרעו בגדיהם עד שראו המצפה שהיא מערי יהודה.

והנה כקושיות הבית יוסף כן הקשה הב"ח (שם) ותירץ 'דיילמא לא קרעו בגדיהם מפני חורבן יהודה אלא מפני חורבן הבית ששמעו בדרך שזהו פשוטו של מקרא, וכן פירש רש"י ורד"ק לשם דקרעו בגדיהם על חורבן בית המקדש, וכן משמע המקרא שסיפר ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה' דבא לומר מפני ששמעו חורבן הבית שמקריבין שם מנחה ולבונה שהיה בידם קרעו בגדיהם'.

ומפורש שהחילוק וההבדל בין דברי הבית יוסף והב"ח, שלפי הבית יוסף הם ראו את ערי יהודה בחורבנם בדרך וקרעו על ערי יהודה, ואילו לפי הב"ח הם שמעו על החורבן.

ומפורש לכאורה בדברי הב"ח שלא רק על ראייה יש חובה לברך אלא גם על השמיעה שהרי אותם אנשים משכם ושילו קרעו את בגדיהם רק ששמעו, אך לכאורה דברי הב"ח תמוהים שהרי לשון הגמרא היא 'הרואה בית המקדש בחורבנו', ועוד מובא בגמרא מהיכן חייב לקרוע מהצופים וביאר הבית יוסף (שם)

דהיינו טעמא דלא חשיב ראיא אלא משהגיע לצופים חשיב ראייה. וזה מכריח אותנו לומר שמה שקרעו לפי הב"ח הוא מדין השומע שמועות רעות שחייב לקרוע המבואר בגמרא שם וממילא דברי הב"ח אינם נוגעים לנידוננו. וכן יש מקום לדון לפי דברי הב"ח הללו לענין סומא שמגיע למקום המקדש אם חייב לקרוע ובמקום אחר הארכתי בזה. וראה בארוכה לגבי סומא בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן לט) ועיי"ש שלאורך כל התשובה לא הזכיר מדברי הב"ח הללו, וצ"ע דאיך נעלמו ממנו דברי הב"ח, הנוכרים וכנראה שהביאור הוא כמו שכתבנו דהב"ח בא מטעם שמועות רעות, אך כעת ראיתי בפאת השולחן (סימן ג אות יא) שלא הבין כן בדברי הב"ח. וצ"ע.

רק עוד יש לציין, שהמצלמות העוברות בשידור ישיר מהכותל לא מראות את מקום המקדש, היינו גם את כיפת הסלע רק מראים את מקום רחבת הכותל, ועל זה בוודאי לא ניתן לקרוע שהרי כבר כתב הב"ח (אורח חיים סימן תקסא) 'מצאתי בלוקטים כשאדם בא לירושלים ורואה את הכיפה של ב"ה שהיא עזרה אז חייב להשתחוות כנגדה ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאוון ולהתאבל'. ומפורש שהקריעה היא על ראיית הקובה היכן שנמצא המסגד של הישמעאלים ימ"ש. וכן כתבו הרבה פוסקים בספר פאת השלחן (סימן ג אות ב) הנ"ל וכ"כ הגרי"מ טיקוויניסקי ז"ל בספר עיר הקודש והמקדש (חלק ג פרק יז אות ג), וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן שלא), ובספר מועדים וזמנים (חלק ז סימן רנו, אך ראה בתשובות והנהגות חלק ד סימן קלא שראיית הכותל היא בכלל ראיית הכיפה ודבריו צ"ע ואכמ"ל), ושוב ראיתי שהאריך בזה בשו"ת ברכת יהודה (חלק א אורח חיים סימן מה).

ומכל זה עולה, שבכדי להתחייב בברכה צריך לראות את הכיפה שעומדת על מקום המקדש, ואם במצלמות האינטרנט לא רואים את הכיפה, ואי אפשר לקרוע וגם אם רואים לא ניתן לקרוע מהטעמים שהארכנו.

המורם מכל האמור

לא ניתן לקרוע כשרואה את מקום המקדש באמצעות מצלמת אינטרנט, וכן כשמגיע למקום המקדש בוודאי שחייב לקרוע. וכבר האריכו האחרונים להביא פתרונות בכדי לא להתחייב בקריעה לבקר את הכותל בערב שבת ובערב חג, ראה בספר עיר הקודש והמקדש (חלק ג פרק יז), ובשו"ת בצל החכמה (חלק ה סימן יב), ובתשובות והנהגות (חלק א סימן שלד). אך באורחות רבנו (חלק ב עמוד קמט) תמה שאין לזה שורש בהלכה, לכן עדיף לעשות קריעה כדת וכדין. וכן על הפתרון להקנות לחברו את בגדיו כבר יצאו החכמים, ראה בשו"ת פאת שדך (סימן נז).

וכבר הארכתי במקום אחר, שכדאי לזכות את ישראל ובכניסה לכותל המערבי למכור חלוקים העשויים מברד סינטטי בעלות שלכמה שקלים, ובכך יזכו את ישראל בחובה ובמצוה יקרה זו שבזכותה יבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן.

פרק ה

מעלת אמירת תיקון חצות בימי בין המצרים

א. מעלת תיקון חצות ובפרט בזמן הזה

בזמנינו רק יחיד סגולה זוכים לומר תיקון חצות, אמנם בימים אלו ימי בין המצרים שהוא זמן צער ומצוק ראוי לכל אדם ביתר שאת וביתר עוז לומר תיקון חצות בלילה, ואם קשה לו לומר את כל התיקון חצות יאמר ועל כל פנים את מזמור על נהרות בבל, ומזמור לאספ¹¹⁶.

116 אמירת תיקון חצות רק בארץ ישראל או לתלמידי חכמים

המקור לאמירת תיקון חצות הוא לפי המובא בגמרא ברכות (ג ע"א) שהקב"ה יושב ומקונן בין משמר למשמר, וכן הביא הראשונים הרא"ש והריטב"א וכן הביא דין השולחן ערוך (סימן א סעיף ג) שראוי לכל ירא שמים להתאבל על חורבן בית המקדש ומשמע שאין חיוב לקום ולומר תיקון חצות הוא רק ראוי, ובכלל רבינו הרמב"ם השמיט כן מהלכותיו כיון שאין חיוב באמירתו, אמנם בדברי הוזהר הקדוש (פרשת ויגש דף רז ע"א, ויקהל קצה ע"ב), ובספר מאסף לכל המחנות (סימן א ס"ק כה) הביא מעוד הרבה מקומות בוזהר שמבואר שיש חיוב באמירת תיקון חצות. וכבר עמד על כך מדוע הרמב"ם השמיט ענין זה רביו חיים פלאגי בספרו חיים ומלך (הלכות דעות פרק ד הלכה ד) 'דמי לנו גדול כהרמב"ם יע"א דלא יחוש על ענין קימת חצות וגדול הלימוד באשמורות האחרונה דנראה ונשגב מאוד והוזהר הקדוש מלא וגדוש בחיוב לימוד תורה באשמורות והאמת דרבינו (הרמב"ם) שהיה רופא מובהק דבריו הם על פי הרפואה, אך בכמה דברים הביא מהוזהר הקדוש'. (אם הראשונים ראו את ספר הוזהר ראה נא בספרי דרך האתרים חלק א עמוד קעד באריכות רבה, ובספרי האושפיזין פרק א סעיף ג באריכות דברים מתי התגלה ספר הוזהר ומי מצאו רבי משה די לאון ומי עורר שהוא חלילה מזויף או שיש חלקים ממנו שהם מזויפים), ובמעלת אמירת חצות עוד ראה נא בשו"ת רב פעלים (אורח חיים סימן א ד"ה ועל שאלה הג), ובמשנה ברורה (סימן א ס"ק ט), ובשו"ת אור לציון (חלק א אורח חיים סימן יב).

והגאון יעב"ץ בספרו מור וקציעה (סימן א סעיף ג ד"ה ולכן יראה לי) שעיקר הזמן שמתעורר לאמירת חצות הוא לפי חצות בארץ ישראל והקמים בחצות בחוץ לארץ הוא רק לזכרון בעלמא בבחינת אם אישך ירושלים ומזה הסיק ולכן יראה לי עיקר שלא הטיל חיוב זה אלא לשכונני ארץ הקדושה, ולתלמידי חכמים דווקא, החשיבי לאתבולי על ירושלים, עם שבודאי כל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושה. וכן העיר שם שבוזהר מוזכר בעשרות מקומות ענין אמירת תיקון חצות הר שבתלמוד לא מוזכר מזה כלום, אמנם מוזכר המעלה של הלומד תורה בלילה אבל לא יותר מזה. (ולפי דבריו מתיישבת הערת האחרונים מדוע הרמב"ם השמיט את מעלת אמירת תיקון חצות כמובן לפי הסברים שראה את ספר הוזהר, ובלא"ה אין להאריך בזה כיון שהדברים פשוטים שהגם שהרמב"ם הביא בכמה מקומות כמה עניינים מדברי הוזהר הכל היה מפי השמועה או המנהג והדברים פשוטים, אמנם רבי חיים פלאגי האריך בכמה מקומות שרבינו הרמב"ם ראה את ספר הוזהר, אמנם לי הדל נראה שקשה לומר כן, ועל הרמב"ץ שנראה בעליל מתוך כותלי ספריו שהיה בקי יותר בחכמת הנסתר לא כתב עליו הגאון החיד"א שראה את ספר הוזהר אלא שהיה בקי בחכמה זו איך נאמר כן על הרמב"ם שיותר נראה מכתביו שלא היה בקי בחכמה זו מאשר שכן היה, ובהכרח שמה שהביא כמה מנהגים שהם על פי חכמת הנסתר הוא רק מה שקיבל מפי השמועה או מנהגים שנהגו במקומו ובמקום אחר הארכתו ודי בזה).

ובמה שהכריח את הגאון יעב"ץ לכתוב את דבריו מחמת הזמן והשעה שהולכים בה לפי זמן ארץ ישראל ולכן הנמצאים בחוץ לארץ אין להם את מעלת אמירת תיקון חצות אלא הוא רק כזכר בעלמא, הנה הגדיל לחדש לפי טענה זו בשו"ת מחשבות בעצה (בסופו בקונטרס פרפראות לחכמה סימן ח) שמדידת זמן חצות בכל העולם נמדד לפי נקודת חצות בירושלים, ולכן בכל מקום שנמצאים בעולם יאמר תיקון חצות לפי הזמן של ירושלים. והוא חידוש גדול ולקמן נאריך בזה.

ובעיקר דברי העיב"ץ כבר תפס עליו רבינו החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן א ס"ק א), ובספר פתח עינים (ברכות ג ע"א) שבדבריו ובקפוקיו הוא מחליש את המתאבלים על חרבן הבית, ועוד האריך בספר זכות יצחק (חלק א סימן ו) לדחות את דברי הגאון יעב"ץ עיי"ש בדברים הנפלאים, ועוד עיין בשו"ת מים חיים (חלק א סימן א), ולדידי בספרו על היכלי (פרק א אות א ויש להעיר על כמה מדבריו שם ואכמ"ל).

ולכן גם אם בשאר ימות השנה האדם לא עושה תיקון חצות, לפחות בימים אלו ימי בן המצרים ימי האבלות על חורבן הוא הזמן הגורם לומר תיקון חצות.

ב. זמן אמירת תיקון חצות בלילה

לפי תורת הסוד אין להקדים את תיקון אמירת חצות לפני זמן חצות, אמנם אדם שקשה לו לקום בחצות או בזמן עלות השחר, יכול לומר בשעת הדחק את המזמורים על נהרות בבל, ומזמור לאסף, כשעתיים לפני חצות, ובפרט אם הוא תושב חוץ לארץ שמתגורר באירופה שכבר שם הגיע זמן אמירת חצות של תושבי ארץ ישראל¹¹⁷.

ג. אמירת תיקון חצות ביום

רבינו האר"י תיקן בימי בין המצרים לומר תיקון חצות- 'תיקון רחל', והוא תיקון וענין מיוחד דווקא לימים אלו¹¹⁸.

117 זמן אמירת חצות

מדברי הטור והשולחן ערוך (אורח חיים סימן א סעיף ב) משמע שהזמן הראוי והרצוי לאמירת תיקון חצות הוא בשליש הלילה, וכן מתבאר מדברי הרשב"א והריטב"א (ברכות ג ע"א) בשם רב האי גאון. אך מדברי הוזהר (פרשת יתרו פח ע"ב, הי שרה קלב ע"ב) מבואר שזמן אמירת תיקון חצות הוא מזמן חצות, ומתבאר כן גם מדברי רבינו האר"י בשער הכוונות (נב ע"ד) ומשו"ת הרמ"א (סימן ל) שאין השעות שקודם חצות רצויות לאמירת חצות, מפני ששעות אלו הם שעות של התגברות הדינים. וכן העלו כשיטת הוזהר, המגן אברהם (סימן תקסה ס"ק ה), והגאון חיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק ב סימן כה), ובבן איש חי (שנה ראשונה פרשת וישלח אות ד), ובשו"ת יחווה דעת (חלק א סימן מו).

אמנם בסידור רבינו זלמן (עמוד פט) כתב שיש לומר תיקון חצות אחרי האשמורה השניה, היינו שעתיים קודם חצות, וביאר כן לפי המבואר בדברי הוזהר (פרשת ויקהל קצה ע"ב) שיש מלאכים הנקראים אבלי ציון שמתאבלים על חורבן ירושלים מתחילת האשמורה השניה. וכך סובר המהר"ם די לונאנו בספר מקדש מלך על הוזהר (פרשת ויקהל קצה ע"ב הובא בשו"ת יחווה דעת שם) שזמן אמירת חצות הוא שעתיים קודם חצות. וכך אנו מוצאים בדברי האחרונים שזמן אמירת חצות הוא זמן מועט קודם חצות, וכמו שהביא בישועות יעקב (סימן א ס"ק א) מוזהר חדש שזמן אמירת חצות הוא מעט לפני חצות. וכך העלה המלבי"ם בספרו ארצות החיים (סימן א ס"ק לא), והביאו המשנה ברורה (סימן א ס"ק ט). ולכאורה יש להעיר על כך, שהרי המשנה ברורה עצמו (סימן תקסה ס"ק יב) הביא מדברי המגן אברהם שאין לומר סליחות בטרם הגיע שעת חצות. וצ"ע.

ומ"מ להלכה אנו נוקטים בזה כשיטת רבינו האר"י שאין לומר תיקון חצות לפני זמן חצות, ולכן אנשים המשתתפים בשידור חי אינם יכולים לומר את סדר תיקון חצות אם בארצם לא הגיעה שעת חצות. שהרי זמן חצות נמדד לפי הוריהה והשקיעה של אותו מקום, וכן העלו האחרונים בספר בכור שור (ברכות ג ע"א), ובשו"ת ערוגות הבושם (אורח חיים סימן א), ובשו"ת יהודה יעלה (אורח חיים סימן ח), ואין לסמוך על החידוש שכתב בשו"ת מחשבות בעצה (בסופו בקונטרס פפראות להכמה סימן ח) שמדידת זמן חצות בכל העולם נמדד לפי נקודת חצות בירושלים.

אך זאת נראה שכל הקפידא שלא לומר תיקון חצות קודם זמן חצות, הוא דווקא אם אומרו כפי הסדר המתוקן לפי רבינו האר"י, וכמו שכתב בליקוטי מהר"ח (סדר תיקון חצות) הביאו בספר מאסף לכל המהנות (סימן א ס"ק כט). אך להתפלל ולשפוך תחנונים על חורבן בית המקדש, גם לדברי הוזהר ורבינו האר"י אין בזה שום קפידא כלל. ולפי זה נראה שאותם המשתתפים באמירת תיקון חצות דרך חצות האניטרנט הנמצאים בחוץ לארץ, ובארצם טרם הגיעה שעת חצות, יאמרו עכ"פ את מזמורי התהלים באופן שלא יהיה כפי הסדר המובא בסידורים מפי רבינו האר"י. והעיריני ידידי הרה"ג רבי ישראל יעקב רווח שליט"א שלפי המבואר בשו"ת תורה לשמה (סוד ישרים סימן תלה) גם בני חוץ לארץ יוכלו לומר תיקון חצות קודם זמן חצות. ומ"מ יש לעיין.

118 שער הכוונות (דרוש ענין בין המצרים עמוד תקיב מהדורה דעה להשכיל וז"ל: ימי בין המצרים, הם כ"א ימים שבין י"ז לתמוז עד תשעה באב, מנהג טוב וכשר הוא מאד לכל בעל נפש לשבת באבלות אחר חצי היום, בכל אלו הימים, ולבכות בכיה כמוש על חורבן הבית ומטעם היות זה אחד חצות היום הוא, כי אז הוא התעוררות הדין בסוד כי ינטו צללי ערב אשר לסנה זן נשרף ההיכל אחד חצי היום, ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם וענין חצות הלילה, אין צורך להזכירו כי אפילו בכל שאר הלילות צדיק להתאבל על החורבן ומכל שכן בלילות בין המצרים שצריך להוסיף בכייה: עיי"ש. הביאו המגן אברהם (סימן תקנא ס"ק מה), ורבינו החיד"א בספרו עבודת הקדוש (מורה באצבע סימן ח אות רל), ובספר שם הגדולים (מערכת

ד. זמן אמירת תיקון חצות ביום

זמן אמירת תיקון חצות ביום הוא מחצות היום עד השקיעה¹¹⁹, אמנם אין לומר תיקון חצות בערב שבת לאחר חצות, ובראש חודש אב¹²⁰, וכמו כן חתן או בעלי השמחה של הברית לא יאמרו תיקון חצות ביום שהוא יום טוב שלהם.

מה טוב ומה נעים לעורר הלבבות לערוך לפחות פעם בשבוע תיקון חצות המוני, שיאמרו כמה מזמורים ועורר את העם להתאבל על בית חיינו, ולהקים את השכינה מעפר¹²¹.

ה. אופן אמירת תיקון חצות

הספרים אות קה, עמוד שנד), שו"ת יוסף אומץ (סימן כא), הגאון החוות יאיר בספרו מקור חיים (קיצור הלכות סימן תקנא סעיף ח), ובהי אדם (כלל קלג סעיף ח), סידור היעב"ץ (חלק ב דף סח ע"א), יסוד ושורש העבודה (שער ט פרק יא), קיצור שולחן ערוך (סימן קכב סעיף א), שו"ת זרע אמת (חלק ג סימן סא), רוח חיים (סימן תקנא ס"ק ו), משנה ברורה (שם ס"ק ג), ובכף החיים (שם אות רכא), ברית כהונה (חלק א מערכת ב' אות יא), דרכי חיים ושילום (סימן תרנו), ובעוד רבים מהפוסקים.

¹¹⁹ הגם שבספר נטעי גבריאל (פרק כד) הביא משו"ת מעשה אליהו לרבי אליהו מני שזמן אמירת תיקון חצות הוא רק עד זמן מנחה קטנה, וספר זה אינו מצוי אצלי לראות מדוע כתב כן, אמנם לפני זמן מה הגיע לידי כתב יד של מרן הראש"ל הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל על ידי ידידי הגאון רבי רפאל מועלם שליט"א ששם נכתב שזמן אמירת תיקון חצות ביום הוא עד השקיעה, לימים הוא נדפס גם בקובץ יתד המאיר (גילון 138 סימן תרכג).

¹²⁰ אגרות הרמ"ז (סימן יז עמוד מז), ובספר תורת חיים (סופר סוף סימן תקנא ס"ק לז) כתב כן בשם הפרי מגדים, והעיר שהרבה טועים בזה. עיי"ש.

121 תיקון חצות ברוב עם

בשו"ת שבות יעקב (חלק ב סימן מד) נשאל מהגאון רבי גרשון קובלניץ זצ"ל בעל שו"ת קרית חנה (עיי"ש בסימן ב) בחבורה של אנשים שנתחברו לקום לאמירת תיקון חצות מדי לילה בבית הכנסת ברוב עם, ויש שעורר על מעשיהם, שאין נכון לומר תיקון חצות בציבור וברוב עם, משם יוהרא, ובאמת השבות יעקב (שם) השיב שאין לומר תיקון חצות ברבים וברוב עם, אלא צריך לאומרו בהצנע. ולמעשה הרבה אחרונים חולקים על פסקו של השבות יעקב הנוכר למעלה, ומהם הגאון חיד"א בספרו ברכי יוסף (אורח חיים סימן ב ס"ק ג), והפתח הדביר (אורח חיים סימן א אות יב), והמשנה ברורה (סימן א ס"ק ט) ובספר מאסף לכל המחנות (אורח חיים סימן ב ס"ק כט), ובספר נתיבות החיים (סימן א ס"ק ט). וכן כתבו לומר תיקון חצות ברבים בימי בין המצרים, וכן העיד בגדלו רבינו החיד"א בספר שם הגדולים (מערכת הספרים אות קה עמוד שנד) שבתוך דבריו העיד כמה עדויות על אנשי ירושלים וכתב: ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורו"ל ח"ו והכל מתאבלים על החרבן בעוה"ר ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות שסידר רבינו האר"י זצ"ל.... ובימי בין המצרים בבית הכנסת הגדולה וק"ק תלמוד תורה נאספים ביום קהל גדול, ומקוננים ובוים ככל יום כמצות רבינו האר"י ז"ל וכמה פרישות נוהגים התלמיד חכמים בימי בין המצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים ויותר ויותר. עיי"ש. וכן בספר חתן סופר (לגאון האדיר רבי שמואל ארנפלד בפתחה להגהות שולחן ערוך שלו עמוד מ מהדורה החדשה, ובכלל כל הפתיחות וההקדמות לספריו ארוכות מאוד ומדברות גדולות ונצורות בעבודת הבורא יתברך שמו וראוי להוציאם מספר בפני עצמו) שהעיד שם על מנהגי עירו שבחצות היום בימי בין המצרים היו סוגרים הבעלי הבתים את חנותיהם והיו מפסיקים את מסחורם, וכל בני הקהילה מקטן ועד גדול היו יושבים על ריצפת בית הכנסת והיו מבכים על חורבן בית המקדש, וכן היו נוהגים ביישיבת פורת יוסף עד היום הזה, ושמעתי מהגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א שייסד מנהג זה ראש הישיבה הגאון האדיר רבי עזרא עטייה זצ"ל.

יישב על הארץ על כרית או שטיח, סמוך לפתח ליד המזוזה ויחלוץ את מנעליו¹²², אשריו ואשרי חלקו של מי שזוכה לבכות ולהתאבל על חורבן בית המקדש שזוכה לתקן את כל פגמיו, ואם אינו מוריד דמעות לפחות שישמיע קול בבי¹²³.

ו. אדם שקשה לו לקום בחצות

אדם שקשה לו לקום לתיקון חצות אם יחזיק בידי תלמיד חכם, ויתנה עמו שיקום בזמן חצות ייחשב לו הדבר כאילו הוא קם.¹²⁴

ז. המעלות העצומות לזוכה לומר תיקון חצות

בזוהר הקדוש ובספרים מובא באריכות המעלות והסגולות לזוכה לומר בפרט לאומר תיקון חצות בלילה, ואביא כאן בקצרה ממה שראיתי בספר הזוהר הקדוש [ובהערות העתקתי את לשון הזוהר ככתבו וכלשונו].

א. האומר תיקון חצות מכניע את כוחות הרוע כוחות הטומאה והקליפות¹²⁵.

ב. זוכה כל הזמן לשוב בתושבה לפני הבורא בלי שום מניעה וקושי¹²⁶.

ג. זוכה שפרנסתו תהא מזומנת לו ובקלות¹²⁷.

ד. זוכה להיקרא עבד ה' ודמות דיוקנו חקוק בשכינה¹²⁸.

¹²² בן איש חי (וישלה שנה א אות יא) ומקורו מדברי רבינו האר"י.

¹²³ ראה לרבינו האר"י בשער הכוונות (דף נח ע"א) שהאריך בכל זה הביאו בקצרה רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (וישלה שנה א אות יא), ועוד עיין באריכות עצומה בכל זה בספר תיקון חצות (לגאון רבי ישעיה אשר מרגליות) שהיבר חיבור שלם באופן אמירת תיקון חצות עיין עליו.

¹²⁴ רבינו חיים פלאגי בספרו כף החיים (סימן ג אות מ), הביאו הגאון רבי אליהו מני בספרו זכרונות אליהו (מערכת תיקון חצות אות יט, עמוד ס), וע"ע בספר פתח הדביר (סימן א ס"ק יא).

¹²⁵ ראה זוהר (פרשת ויחי דף רמב ע"ב) 'כד אתער רוח צפון ואתפליג ליליא אתערותא קדישא אתער בעלמא ואתמר בכמה דוכתי, זכאה חולקיה דההוא ב"ג דאיהו קאים בההיא שעתא ואשתדל באורייתא כיון דאיהו פתח באורייתא כל אינון זינין בישינ אעיל לון בנוקבי דתהומא רבה וכפית ליה לחמור'.

¹²⁶ ראה זוהר (פרשת ויקרא דף כג ע"ב) 'מאן דקאים בליליא למלעי באורייתא אורייתא קא מודעא ליה חוביה ולא באורח דינא אלא כאמא דאודעא לברה במלה ריכך והוא לא אנשי ליה ותב בתויבתא קמי מאריה'.

¹²⁷ זוהר (פרשת אמור דף ע"ז י"א) מהכא אוליפנא דכל בר נש דלעי באורייתא בליליא וקם בפלגות ליליא בשעתא דכנסת ישראל אתערת לאתקנא ביתא למלכא האי אשתתף בהדה והאי אקרי מבי מלכא ויהבין ליה כל יומא מאינון תיקוני ביתא הדא הוא דכתבי ותתן טרף לביתה והק לנערותיה, מאן ביתה כל אינון דמשתתפי בהדה בליליא אקרונ ביתה בני ביתה, ובגין כך טרף נתן ליראיו מהו טרף ממש דאיהי נטלא מאתר רחיקא'.

¹²⁸ זוהר (פרשת ויקרא דף כב ע"א) 'כל אינון מלין ובספרא כתיבו כל אינון בני היכליה וחוטא דחסד אתמשך עליהו, דמההוא חוטא אתעטר ב"ג בעטרא דמלכא ומניה דחלין עלאין ותתאין הוא עאל בכל תרעי מלכא ולית מאן דימחי בידוי, ואפילו ביומנא דמאריהו דדינא קיימין למידן עלמא לא דינין עליה דינא בגין דהא אתרשים ברשימו דמלכא דאשתמודעא דאיהו מהיכלא דמלכא ובגין דא לא דינין עליה דינא'.

ה. נמשך עליו חוט של חסד, וגם כשיש שעת הדין בעולם, הוא נפטר מן הדין.

ו. נקרא כביכול חברו של הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל¹²⁹.

מעשה נורא¹³⁰ עם רבי אברהם הלוי בן דורו של רבינו האר"י

היה רבי אברהם הלוי מתגורר בצפת, ובכל לילה בזמן חצות הלילה היה קם ומסתובב בכל רחובות היהודים, ובוכה ומתמרמר ובקול בכייה היה אומר בבכי אחינו בית ישראל הלא ידעו לכם שהשכינה היא בעוונותינו הרבים בגלות, ובית מקדשנו היה לשריפת אש, עם ישראל בגלות קשה ומרה, סובלים ייסורים קשים ומרים, אה!!! כמה חסידים וצדיקים נשרפו ונטבחו, כמה תינוקות ילדים רכים ללא חטא ועוון נהרגו, במיתות משונות ובעינונים קשים ומרים, איך אתם שוכבים על מיטותיכם..... אחים יקרים קומו ונצעק אל ה' אלוהינו שהוא מלך רחום וחנון, אולי ישמע וירחם על עמו שארית פליטת ישראל... וככה היה רבי אברהם הלוי מסתובב ברחובות צפת ורבים היו קמים לערוך תיקון חצות, ורבי אברהם הלוי היה בוכה ומבכה על גלות השכינה, ועל שריפת התורה, ועל הריגת הצדיקים, ועל צערו של משיח, וכל העם היו גועים בבכי נורא.

ויום אחד התבטא על רבינו אברהם הלוי רבינו האר"י ואמר עליו שהוא גלגול של ירמיה הנביא, ופעם אחת קרא לו רבינו האר"י ואמר לו 'דע כי שלמו ימיך והגיע זמנך למות, אם לא תעשה תקנה אחת אז תחיה עוד 22 שנים, והתקנה שלך הוא שתלך לירושלים ותלך שם ותתפלל בכותל המערבי שלא זזה שכינה ממנו¹³¹, ותזכה לראות פני שכינה, והלך רבי אברהם הלוי אל הכותל וככל שהיה מתקרב אל הכותל היה מתפרץ בבכי נורא והיה צועק ובוכה, עד שהראו לו משמים על גבי הכותל צורה דוגמת אשה מלובשת שחורים¹³² ותכף מרוב פחדו נפל על פניו ארצה והיה צועק ובוכה וככה בכי גדול. עד כאן המעשה הנורא.

¹²⁹ זוהר (פרשת ויקרא דף כב ע"א) זכאה חולקיה מאן דאתער בההוא זמנא ואשתדל באורייתא וכל מאן דקאים בההוא זמנא ואשתדל באורייתא אקרי חבריה דקודשא בריך הוא וכנסת ישראל.

¹³⁰ עמק המלך (קט ע"ג), שם הגדולים (מערכת א אות סט) .

¹³¹ כמו שמובא במדרש (שיר השירים רבה פרשה ב אות ט) על הפסוק הנה זה עומד אחר כותלנו זהו הכותל המערבי ששכינה לא זזה ממנו וכן הוא בזהר הקדוש (שמות ה ע"ב), וכבר איתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לה) על הכותל המערבי ששער השמים שם הוא ופתח פתוח לשמוע תפילה. עיי"ש. וראה באריכות בספרי דרך האתרים (סימן סו) לענין הטמנת פתקים בכותל המערבי. עיי"ש.

¹³² עיין בשו"ת מבשרת ציון (חלק א יורה דעה סימן כ) מה שביאר מעשה זה על פי האמור בדברי הב"ח (סימן תקסא) שדוד המלך הבנה את הכותל המערבי. עיי"ש.

געגועים לבית המקדש פתרון איך להרגיש את החיסרון

אבא מתגעגע...

אחים יקרים היום אין לנו מקדש, ולא היכל, ולא קרבן, ולא כהן שיכפר, ולא לוי שישיר, ולא השראת השכינה, כמה צער יש לאבא שבשמים... כמה הוא מתגעגע לימים ההם... משל למה הדבר דומה... לזוג הורים שלא זכו לפרי בטן... עשו הכל... הכל... ולא זכו... עד שסוף סוף... הגיע הבשורה... המשמחת... ונולד בן.. יפה תואר.. ויפה מראה.. הבן המתוק.. גדל וגדל.. איזה נחת עושה לנו הילד הזה... אבל הילד המתוק והחמוד... הלך פעם לאיזה טיול... שאבא ואמא אמרו לו ילד שלנו... אל תצא איתם... אבל הילד השובב יצא איתם... ונדבק במחלה מדבקת... מאיזה חיידק... נוראי... הבן נשאר בבית חולים.. מאחורי האקווריום... הענק... אבא ואמא.. לא יכלו להתקרב אליו... לא יכלו לגעת בו.. לנשק אותו. ולחבק אותו... אבא... אמא... בואו אלי.. אני רוצה הביתה.. אני רוצה לחזור למיטה שלי.. אני רוצה.. שתחבקו אותי.. בן שלנו.. אנחנו לא יכולים.. בן שלנו אסור לנו... טוב בוא תתקרב לזכוכיות.. כן.. כן אבא תקרב את היד שלך.. אבא... אבא... אני מתגעגע אליך.. למה עזבת אותי.. למה.. והאבא בוכה ונוכר בן שלו ומתגעגע..

מוריי ורבותיי... כן כן זה אולי קצת מן הקצת.. מהצער שיש לאבא שבשמים.. שאין לו היום בית המקדש...

כולנו נתפלל לאבא שבשמים.. אבא... אבא.. אני לא זכיתי לראות את בית המקדש... אני לא זכיתי.. לראות את הכהנים.. לא זכיתי לעלות על מדרגות בית המקדש.. ולשורר עם הלויים.. לא זכיתי... לשמוע את השירים.. הנעימות.. את האמת.. אני לא יודע מה הפסדתי... פשוט כי לא טעמתי.. פשוט כי לא הרגשתי.. פשוט כי לא שמעתי... פשוט כי לא ראיתי.. אני לא מבקש ממך את בית המקדש.. לא.. אני כן מבקש ממך אבי שבשמים... שתתן לי להרגיש... קצת, ממש קצת, את מה שהיה שם.. ואני סמוך ובטוח... שאם תתן לבנים שלך להרגיש אפילו מעט שבמעט את מה שהיה שם.. כולנו נבכה ונתחנן אליך... עד שלא יהיה לך ברירה.. אלא לבנות לנו את בית המקדש...

אחי היקר תלך לך לחדר סגור ושקט כמה דקות... ופשוט תסגור את העיניים שלך תנשום עמוק... עמוק... ותדמין.. את עצמך.. עם אשתך והילדים עולים עכשיו לבית המקדש... אלפי מכוניות... בלי פקקים... בלי צעקות... בלי שוטרים.. כולם שמחים.. כולם מאושרים.. כולם אוהבים אחד את השני.. כולם באחדות.. ימות המשיח... ותראה.. איך דמעות זולגות מעיניך.. דמעות של געגועים.. דמעת שהנשמה שלך... מתגעגעת.. לקרבת ה'..

חסר לנו בית המקדש...

וזה מזכיר לי... לי בכל אופן... את מה שחסר לנו... את בית המקדש... 'אבל את האמת'... לחלק זה רק מזכיר... ולחלק... זה אפילו לא מזויז... ואם נבדוק... כמה פעמים ביום אנחנו מזכירים את בית המקדש... בתפילה... 'את צמח דוד'... 'בונה ירושלים'... 'המוחזר שכינתו לציון'... 'ותבנה את בית המקדש במהרה בימינו'... 'ובברכת המזון'... 'ובברכת 'מעין שלוש'... עשרות פעמים... למה??? למה??? אנחנו לא מרגישים... למה הלב אטום... חתום... סתום... ולמה מזכירים את זה כל כך הרבה פעמים אם בסופו של דבר זה אולי... לא משפיע...

שאלתי את השאלה הזו באחד מהשיעורים... ואחד משומעי השיעור... ציטט בפני... מתוך איזה מכתב של איזה מרצה (הוא לא רב... לא כל אחד שיש לו זקן ארוך... וחליפה ארוכה... וכובע... ענק... נקרא רב... תסלחו לי לשבור לכם... את ה'תגיות'... שמסודרות אצלכם 'במגירות' המוח...) שהסיבה שאנחנו לא מרגישים... כי פשוט... אנחנו עם ישראל מלאים בעבירות... ובעוונות... פשעים וחטאים... עצרתי... את אותו אדם... עצור עצור... בוא, פשוט אני ואתה נעשה חשבון... כמה מצוות קיימת... אתה... טוב... קמת בבוקר... נטילת ידיים, ברכת אשר יצר, ברכת על נטילת ידיים... הלכת לבית הכנסת... שכר פסיעות... טלית... תפילין... כמה זמן הייתה איתם... בוא נגיד שעה... 60 דקות... כל שניה של תפילין... זה מצוה... שזה 60 שניות... לדקה... כמה מצוות... אלפי מצוות... ברכות קריאת שמע... פסוקי דזמרה... תפילת שמונה עשרה... צדקה... יש לך טלית קטן... כל שניה מצווה... מזוזה בבית יש לך... כל שניה מצווה... ארוחת בוקר... ברכה ראשונה ברכה אחרונה... או אה!!! כמה מצוות... זה המצוות... יפה נו?!! אני מסתכל עליו... כמה יהודים עושים את זה כל יום... כמה??? מאות אלפים... ובכלל שלא נדבר... אם אתה יושב ולומד תורה כל שניה זה מצווה... כמה מעשי חסד אתה עושה... בכביש... שאתה לוקח את הילדים שלך לבית ספר... ועוד ועוד... זה רק קצה הקרחון... שלא נדבר כמה חסד יש בעם ישראל... גמח"ם... חלוקות... אפילו אצל אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות... כמה חסד... פשוט... בוא נגיד את זה אחת ולתמיד 'בקול רם'... אין עלינו... אנחנו העם הכי מיוחד... העם הכי טוב... אז תגיד למרצה הזה שלא 'יקשקש בשכל'... ושיתחיל לקיים מצוות... אנחנו עם ישראל מלאים במצוות כרימון... בקיצור... זה האמת אני תמיד אומר שאם היה בנק... 'מיליונר המצוות'... רוב עם ישראל היה בחשבון המצוות שלו ב'פלוס'...

מנת 'לחמם'... בבית משפחת 'לחמי'...

טוב אז השאלה מתחזקת... ומתעצמת... אז למה אנחנו לא מרגישים את החיסרון של בית המקדש... למה??? בשביל 'שתרגישו'... וגם תתחילו להתגעגע... אני מוכרח... לספר לכם סיפור...

בבית משפחת 'לחמי'... העצבות, הדאגה, היגון, היללה, הדכדוך, המירמור, הייתה 'מנת לחמם'... ותשאלו למה??? כי הבית היה שקט וריק... לא זכו בני הזוג לחמי לילדים... ולאחר שנים של צפייה... טיפולים... תפילות... סגולות... פתאום... סוף סוף... האשה נכנסה להריון... כל העצבות... נהפכה לשמחה אחת גדולה... אבל... השמחה הזו... לא ארכה לה הרבה זמן... פתאום בעלת הבית לבית משפחת לחמי... מרגישה כאבים עזים וחזקים בכטן... האבא... מזעיק אמבולנס... ולוקחים את האמא... מכניסים את האמא לבית החולים... היא עוברת בדיקות... ואז הרופא... קורא במסדרון... מי כאן 'לחמי'??? עומד... אני הוא לחמי... קורא האבא של משפחת לחמי כשענינו אדומות... מבכינות... ותפילות... הרופא... מבקש ממנו... בוא... אחריי למשרד... תשב בבקשה... ואז הרופא אומר לאבא... תשמע יש לנו שתי אפשרויות... אפשרות הראשונה זה להציל את האמא... והיא תחיה... אבל לצערנו הרב התינוק... ימות... או אפשרות שנייה... שהאמא... אשתך... תמות... והתינוק יחיה... האבא לבית משפחת לחמי... חטף את השוק של

החיים שלו.. הוא יושב מול הדוקטור.. כולו בהלם... אבל.. מה אין אפשרות להציל??? אומר לו הדוקטור... לא.. אין... מה לעשות...

אבא לבית הלחמי אמר.. תשמע בוא נשאל את אשתי.. האבא והדוקטור.. עומדים מול האמא.. שאחרי 20 שנה נכנסה להריון... מסתכלת על הדוקטור.. נו מה קורה דוקטור??? מה חדש?? בעלי... מה חדש... נו, תדברו כבר... תענו לי כבר!!! נו נו... ואז הדוקטור.. פותח את פיו... בבשורה השחורה והמרה מכל.. גברת לחמי.. נלחמנו... בכל האפשרויות... אבל המצב גרוע... 'אל תלך אתי סחור סחור... בבקשה תדבר ישיר.. צעקה גברת לחמי... כן תראי יש לנו שתי אפשרויות או להציל אותך... גברת... ואתה תשארי בחיים.. אבל התינוק.. לא ישרוד... את הלידה... או שאת תמותי.. והתינוק ישרוד.. מה עושים????

גברת לחמי.. אפילו לא חשבה.. אפילו לא התרגשה... תהרגו אותי ובלבד שהתינוק הזה יצא לעולם.. (אגב לפי ההלכה אסור לעשות כן ולתינוק יש דין 'רודף'.. כמבואר בגמרא סנהדרין עב ע"ב ואכמ"ל וזה רק לצורך משל..) מה?? זעק אבא לחמי.. אבל איך??? בעלי היקר כמה זמן ציפינו וחיכינו לילד הזה... כמה??? מי יגיד עלי קדיש.. אם חלילה אני יאבד אותו.. מי ימשיך את המשפחה שלנו... .

בדמעות ובכביות פרידה, נפרד האבא לבית משפחת לחמי.. מאשתו... שכל כך אהב..... שבוע לא קל ולא פשוט עברו על 'אדון לחמי'.. מצד אחד הוא ישב שבעה.. מצד שני בסוף השבעה... ערכו ברית מילה.. לילד שהוא ציפה למעלה 25 שנה... אתם מבינים לבד איזה תהפוכות נפש... הוא עבר...

אחר כמה שנים.. שהילד גדל.. תמיד אדון לחמי היה מזכיר לבן שלו... בני.. אתה יודע.. למה אתה קיים.. בזכות מי.. אתה חי.. בזכות מי אתה נושם... כל מה שאתה זה בזכות אמא שלך.. חבל שהיא לא כאן.. חבל... ופעם בשנה אדון לחמי.. היה לוקח את הבן שלו לקבר של 'אמא' שלו.... ומסביר לו כמה האמא הזו עשתה... מסרה את נפשה בשבילך...

ואט אט... שהילד גדל... הוא התחיל לזלזל.. עד כדי כך שביום פטירתה ביום שעולים לקבר.. הבן הזה בחר לישון.. ולא לקום מהמטה.. ואז האבא פנה אליו.. ואמר לו: תגיד לי אתה לא מתבייש??? מה אתה כזה אכזר??? אין לך לב??? הרי אמא שלך מסרה את החיים שלה בשבילך????

ואז הבן פנה לאבא שלו.. ואמר לו אבא אבא.. אני לא אכזר.. אני לא רע.. פשוט אני לא מרגיש... אני לא מוכן.. מה עשו בשבילי... כי אף פעם לא הכרתי.. לא ראיתי.. לא פגשתי.. לא הרגשתי... את אמא.. לא נתת לי לראות אפילו תמונה שלה.. לכן אני לא מרגיש...אני לא בוכה.. כי אני פשוט לא יודע מה איבדתי.. מה חסר לי.....

זהו בדיוק... עם ישראל... אנחנו לא מרגישים.. אנחנו לא מבינים מה חסר לנו... למה???? כי לא ראינו.. כי לא הרגשנו... אילו היינו נמצאים חצי דקה... אפילו לא נמצאים.. אלא אפילו שומעים את קול הלוויים... או מריחים את ריח הקטורת.. היינו מתפרצים בבכי ממר.. היינו מרגישים את החיסרון.. מה הפסדנו.. לא בגלל הריח הנעים של הקטורת... ולא בגלל השירים הכי יפים והכי מורכבים.. בעולם.. למביני המקאמים.. התווים.. והסולמות.. לא, ממש לא.. כשירים האלו... וברחות האלו היה בהם משהו רוחני.. משהו אלוקי.. משהו.. שמימי.. שלא ניתן לתאר אותו ולהסביר אותו במילים... אבל כיוון שאף פעם לא הרגשנו.. לא טעמנו.. לא ראינו... ולא שמענו.. לא הרחנו....

זאת הסיבה שאין לנו געגועים... זה הסיבה שכנסת ישראל זועקת לפני הקב"ה (כמבואר במדרש) 'השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימנו כקדם'... אתה הקב"ה תשיב אותנו.. אנחנו לא אשמים.. אילו היינו מרגישים.. לא היינו עוזבים אותך.. והיינו מתפללים.. מבקר ועד ערב... לבניית בית המקדש.. אבל אנחנו.. לא מרגישים.. כלום. ריבונו של עולם.. תן לנו להרגיש... תן לנו לטעום...

ויש לי ליסוד הזה ראייה.. מהלכה מפורשת שהנה פסק השולחן ערוך (סימן רכה סעיף א, ב): הרואה את חברו לאחר שלשים יום שלא ראהו מברך 'שהחיינו', אמנם אדם שלא ראה את חברו מעולם, אלא היה עמו רק בקשר במכתבים, אינו מברך שהחיינו. וכתבו שם המגן אברהם ועוד... 'כיון שלא ראהו אינו אוהבו כל כך' (הארקתי בגדרים אלו באדם שראה את חברו דרך מצלמת אינטרנט בספרי דרך האתרים סימן יד) .....

ומה עומק הפסק הזה... של השולחן ערוך???? שברכת שהחיינו באה על התפעלות.. של געגועים.. אדם שאף פעם לא ראה פנים אל פנים את חבר שלו.. אפילו.. שבאמצעות המכתבים הוא מכיר אותו.. הוא יודע.. מה הוא אוהב. עדיין אין געגועים אמתיים.. אלא יש כאן סקרנות... לדעת מי זה... אבל לא געגועים.. (הרבה כוחות נפש מתערבבות אצלנו... כמו כאן לדוגמה.. שאנשים יחשבו.. מה אדם שלא פגש אף פעם את חברו ברור שהוא ירצה לראות מי הוא.. יפה... זה סקרנות... לא געגועים... כמו... שהרבה פעמים 'קיצוניות' מתערבות לנו עם 'מידת האמת'... וכן הלאה...).

אם כך תשאלו אותי.. אז אם כן מה התיביעה הגדולה עלינו.. מתי שכולנו נעלה לבית דין של מעלה וישאלו אותנו 'ציפתה לישועה'... הרי שכולנו ננפנף עם מה שכתוב כאן, ונגמור סיפור.. תשמעו בית דין של מעלה... לא ראינו לא שמענו... לא ידענו... למה שנצפה... לא היו לנו געגועים.....

התשובה היא ברורה.. פעם הייתי במשרד של איזה פרופסור ששמו הולך לפניו.. והוא אמר לי... תשמע הרמב"ם (שאולי הוא סבא שלך... כי שם המשפחה שלי מימון... מור אבי מאז ומעולם אמר לנו שהוא סבא שלנו... פעם נחקור את זה...) היה תמיד אומר 'ידיעת המחלה חצי תרופה'. מה אני יגיד לכם אולי הפרופסור הזה למד רפואה אצל הרמב"ם... לך תדע.. כמו ששמעתי איזה מרצה ליתזונה נבונה' שהרמב"ם כתב בספרו שאסור לאכול 'גבינה צהובה' כמובן שהתפרצתי לדבריו (הייתי צעיר...) ואמרתי לו תדייק טוב בלשון הרמב"ם... הרמב"ם כותב... שגבינה של 'חברת טרה'.. כן מותר לאכול... סליחה... הוא אומר לי בזמן הרמב"ם 'חברת טרה' לא הייתה קיימת.. נכון עניתי לו גם גבינה צהובה לא היה בזמן הרמב"ם.. אז בבקשה... תניח לנו.. ולך תאכל קילו גבינה צהובה... 80% שומן..

טוב נחזור למשפט.. שהפרופסור אמר בשם הרמב"ם 'ידיעת המחלה חצי תרופה' (עד כמה שידוע לי בכל ספרי הרמב"ם.. לא מוזכר משפט כזה.. יש בחינוך בשתי מקומות.. במצוה קנט, ובמצוה קנב.. משפטים שמזכירים את המשפט הזה.. ידוע לי שהאדמו"ר מחב"ד היה מרבה לצטט משפט זה...)) החסבר למושפט הזה.. שכשאדם לא יודע מה מקור הבעיה.. הוא פשוט עובד על מלא מלא דברים מסביב... ומאבד את זמנו.. את כוחותיו.. על שטויות... אז קודם כל תודה לה' יתברך שהגענו למסקנה.. למה אנחנו לא מתגעגעים.. לבית המקדש..

איך בן להתגעגע

עכשיו.. נבין איך בן להתגעגע... ובשביל שנבין תנו לי בבקשה לשאול כמה שאלות.... המשנה במסכת סוטה (פרק ט) מפרטת... רשימה של דברים טובים שהיו בזמן שבית המקדש.. שחסרים לנו היום..

ובתוך הרשימה הארוכה הזו.. מובא גם שמיום שחרב בית המקדש בטל נופת צופים... מבאר הרמב"ם בפירושו המשנה (שם) 'זוה סוג של דבש ש'יהיה נפלא מאד במראהו וטעמו וריחו'.... ועוד אומרת המשנה 'וניטל טעם הפירות ר' יוסי אומר אף ניטל שומן הפירות'.....

תסלחו לי.. למה המשנה מדגישה שהטעם של הפירות השתנה.. נו מה זה מה שמפריע לנו.. 'טעם של בננה'.. אבטיח.. מלון אפרסק.. ומגו... על קדושה.. טהרה.. נבואה... פסגת הרוממות.... למה המשנה באמצע... כל הקדושה והטהרה מזכירה לנו.. שהפירות שהיו בזמן בית המקדש היו יותר עסיסיים.. יותר טעימים...

התשובה... כאן המשנה מלמדת אותנו איך להתגעגע לבית המקדש.. כאן המשנה מלמדת אותנו... מה חסר לנו... ואומרת לנו המשנה... שכל הרע שיש לך.. אבל כל אני אומר 'ההככלללל'..... פרנסה, בריאות, קמטים בפנים.. חוסר שקט.. עצבני.. כועס.. מינוס בבנק... שכנים רעים... משכנתא חזרה.. חוסר שליטה... אי רוגע... נפש ריקה... הטעם של עגבנייה לפלל ותפוח... לא כזה טעים... תדע שכל הרע הזה.. זה בגלל סיבה אחת ויחידה 'אין בית מקדש'... אם היה בית מקדש לא היה לך רע... למה???? כי בית מקדש זה לא כמה כבשים ועזים.. לא... ממש לא.. בית מקדש זה מקום רוחני.. שמשפיע ממנו טובה לכל העולם.. וכשאין אותו כולנו בצרות.. כולנו בבעיות... כולנו בבוץ.. חסר את הטוב.... כשרע לאדם אפילו מדברים גשמיים השורש הוא רוחני... לכל הגשמיות שיש בעולם... יש שורש בעולמות העליונים.. כי אם לא היה לו שורש הוא פשוט לא היה קיים....

ובכלל, כדאי לכם לראות בספר 'ברכת מועדיך לחיים' (חלק א דף קמ, לגאון רבי חיים פלאג'י) שליקט ממקורות רבים, מהמדרשים ומהזוהר.. שבזמן שבית המקדש היה קיים.. היה שפע... עושר.. שמחה.. בריאות...

תזכור... כשקורה לך פנצ'ר... כשקורה לך איזו תקלה... איזו בעיה... איזו נפילה... אפילו הקטנה ביותר.. תדע שאם היה בית מקדש זה לא היה קורה... כולנו יודעים מה הוא טוב.. אין אחד בעולם שלא הרגיש איזו הרגשה טובה... הרגשה של סיפוק... ההרגשה הזו של שמחה, סיפוק, הנאה, טובה, הייתה באופן תמידי.. בזמן שבית המקדש היה קיים.. כשאתה נותן לאדם רעב לאכול.. או שאתה עושה איזה מעשה טוב, איזה הרגשה יש לך??? כן תעצור.. בדיוק את ההרגשה הזו הייתה בזמן שבית המקדש היה קיים...

אז אמנם לא ראינו את בית המקדש... אמנם לא פגשנו... לא שמענו.. אבל בהחלט.. את הטוב של בית המקדש אנחנו פוגשים כל יום.. ברגשות הטוב.. שלפעמים... יש ניצוץ.. של התלהבות... רגע של שמחה.. שנייה של תשוקה לה' יתברך.... השניות האלו.. הרגעים האלו... כזה בדיוק היה כל הזמן... פי מיליון... בזמן שבית המקדש היה קיים... אתה אוכל גלידה טעימה.. אתה נהנה.. תעצור.. תדע לך שבזמן שבית המקדש היה קיים... היה טעם פי מיליון יותר טעים.. אתה אוכל בשר כבש.. אוכל.. איזה פרי עסיסי... תעצור תדע לך.. שבזמן בית המקדש היה לזה טעם.. פי מיליון יותר טעים..

עכשיו אולי אנחנו מרגישים.. מה איבדנו??? בעצם איבדנו הכל הכל.. בית המקדש זה לא רק בית המקדש... זה הכל מהדבר הכי מרומם.. הכי גדול.. השראת השכינה, נבואה, רוח הקודש.... עד לדבר הכי זוטר... טעם הפירות.. וטעם פרגיות.... כן כן..

נגיעה במנורה משנה את האדם מהרשע הכי גדול למסור נפש...

אחים יקרים בואו תראו כמה דברים אמורים.... בוא תראו איזו השפעה עצומה רוחנית עצומה היה לכלי המקדש.... מסופר במדרש (בראשית רבה פרשה סה אות כב) שבזמן חורבן בית המקדש, שאלפים נהרגו ונשחטו ונהרות של דם וגופות היו ברחובות ירושלים... כשסוף סוף הרומאים הרשעים רצו להיכנס למקדש לקחת את כלי המקדש היקרים... אמנם גם הרומאים ידעו שהמקום קדוש וזהו הקרב יומת'... וחיפשו יהודי שיכנס אל המקום הקדוש ביותר להוציא את כלי המקדש... אף אחד מהיהודים לא היה מוכן להיכנס למקום המקדש.... אפילו שהרומאים ניסו לשכנע ולומר שהכלי הראשון שיוציא מי שיכנס הוא יקח את זה לעצמו... אבל אף אחד לא היה מוכן... אך לפתע הופיע יהודי פוקר ורשע.. ששמו היה יוסף משייתא... שראה המולה של אנשים ליד מקום המקדש... התקרב וצעק.... מה ההתקהלות שיש כאן?? מה קורה כאן?? צעק המפקד הרומאי... אה! אנחנו מחפשים איזה יהודי שיכנס לבית המקדש ויוציא לנו את כלי המקדש... אה, מה הבעיה? אני אכנס... מיד נכנס יוסף משייתא וראה את המנורה כולה עשויה זהב טהור... לקח את המנורה ויצא אתה החוצה... הרומאים שראו את יופי המנורה התחרטו ואמרו: תשמע! המנורה תשאר בשבילנו... לך תוציא לך כלי אחר... ויוסף משייתא עונה להם: זוכי לא די מה שהכעסתי את בוראי פעם אחת, שאכעסו פעם שנית?!!... תשכחו מזה! אני לא נכנס... הרומאים חשבו שיוסף צוחק עליהם.. הרי יוסף משייתא היה מפורסם למחלל שבת לכופר בכל התורה... מה שהרומאים פחדו ולא רצו להיכנס למקום המקדש, יוסף משייתא נכנס ללא כל פחד... נו, יוסף! בלי צחוקים!.... אני לא צוחק! אני לא מוכן להיכנס!!... החלו הרומאים לאיים עליו באיומים... שיחטכו אותו לחתיכות קטנות... ויוסף משייתא נשאר בשלו... הרומאים הרשעים התחילו לממש את האיומים והתחילו לחתוך לו את אצבעותיו... ואחרי זה את רגלו.. ושוב את ידו.. חתיכות... ויוסף משייתא.. לא צועק על הכאבים העזים... אלא הוא צועק וי לי! וי לי שהכעסתי את בוראי!....

והשאלה נשאלת, מה קורה כאן???. הרי יוסף משייתא רשע גמור, נכנס למקום המקדש מה שהרומאים פחדו... איך פתאום השתנה לו הסוויץ... ופתאום התהפך להיות כאחד הקדושים אשר בארץ, שחותכים אותו לחתיכות והוא צועק על העבירה שעשה, כאחד הקדושים אשר בארץ... מה קרה כאן???. התשובה (ככה שמעתי מהקדוש רבי יעקב עדס שליט"א) שיוסף משייתא כשנגע במנורה הטהורה שהייתה קדושה וטהורה... הקדושה הזו זרמה לו בכל הגוף.... הוא ראה את הקדושה... כל הרשע שלו... התבטל... כשמרגישים את הקב"ה... כשמרגישים את השכינה הקדושה הכל מתבטל... כל הרשע, הכל...

קצת אנחנו אולי מבינים מה איבדנו... יראה הקב"ה את הגעגועים הללו.. ויבנה את בית המקדש... ואתו את כל הטוב.. אמן...

סדר אמירת תיקון הצות

בצהרי היום של ימי בין המצרים אומרים רק תיקון רחל בלבד, ובחצות הלילה אומרים גם תיקון רחל וגם תיקון לאה לזעזע ראש חודש שאין אומרים בו תיקון רחל וכפי שהתבאר בפרק ה' למעלה

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה, בְּדַחֲלוֹ וְדַחֲמוֹ, וְדַחֲמוֹ וְדַחֲלוֹ, לְיַחְדָּא שֵׁם יוֹד ק"י בְּנֵא"ו ק"י בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, הַרִינִי מוֹכֵן לֹמֵר (תיקון רחל / תיקון לאה) כְּמוֹ שֶׁסִּדְרֵנוּ לְנוּ רְבוּתֵינוּ וְכְרוֹנָם לְבִרְכָה, לְתַקֵּן אֶת שְׂרָשֵׁם בְּמִקוֹם עֲלִיוֹן, לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רַצוֹן בּוֹרְאֵנוּ. וְיֵהִי נֶעֱם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יְדִינֵנוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יְדִינֵנוּ כּוֹנֵנָה: (שתי פעמים).

לפני אמירת תיקון הצות יאמר תפילה זו:

ריבונו של עולם, אל מלא רחמים, אנא אעשה נא את בקשתי שאלת חפצי ורצוני, שרצוני הוא להצטער בצער השכינה המושלכת בעפר, בקשתי ממך שאזכה להרגיש בלב את הצער הגורא והאיום שאין לך אבי שבשמים בית להשרות בו את שכינתך, מקום המקדש מושפל ערלים ונכרים הילכו בו וירמסו אותו עד עפר, אנא ה' פתח את ליבי האטום הסתום והערל, וידעתי אבי ידעתי, שהסיבה שליבי לא מרגיש ולא מצטער הוא מחמת לכלוך עוונותיי ופשעי, לכן הריני מקבל עלי מצות עשה של התשובה וכמו שנאמר 'ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו', והרי אני מתוודים לפניך ואומר:

תיקון רחל

אֲנָא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. תֵּבֵא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאֵל תִּתְעַלֵּם מִלְּפָנֵינוּ מִתְחַנְתְּנוּ. שְׂאִין אֲנַחְנוּ עַיִ פְּנִים וְקָשִׁי עַרְף לֹמֵר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צְדִיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטְאנוּ. אֲבָל חָטְאנוּ. עוֹיֵנוּ. פְּשָׁעֵנוּ. אֲנַחְנוּ וְאֲבוֹתֵינוּ וְאֲנָשֵׁי בֵיתֵנוּ: אֲשַׁמְנוּ. בְּגָדֵנוּ. גָּזְלָנוּ. דִּבְרָנוּ דְּפִי וְלָשׁוֹן הָרַע. הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשָׁעֵנוּ. זָדָנוּ. חֲמָסָנוּ. טָפְלָנוּ שָׁקָר וּמְרֻמָּה. יַעֲצָנוּ עֲצוֹת רָעוֹת. כּוֹזְבָנוּ. כְּעֵסָנוּ. לְצָנוּ. מְרֻדָנוּ. מְרִינֵנוּ דְבָרֶיךָ. נֹאצָנוּ. נֹאפָנוּ.

סָרְרָנוּ. עוֹיְנוּ. פִּשְׁעֵנוּ. פְּגָמֵנוּ. צָרְרָנוּ. צַעֲרָנוּ אָב וְאִם. קִשְׁיֵנוּ עֲרָף. רָשָׁעֵנוּ. שַׁחַתְנוּ. תַּעֲבָנוּ. תַּעֲיֵנוּ וְתַעֲתַעְנוּ. וְסָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עֲלֵינוּ. כִּי אָמַת עֲשִׂיתָ. וְאַנְחָנוּ הִרְשָׁעֵנוּ:

מָה נֹאמֵר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם, וּמָה נִסְפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים, הֲלֹא הִנְסַתְרוּת וְהִנְגְלוּת אֶתָּה יוֹדֵעַ, אֶתָּה יוֹדֵעַ רְזֵי עוֹלָם, וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָל חַי, אֶתָּה חוֹפֵשׁ כָּל חַדְרֵי בְטָן, רוֹאֵה כְלִיּוֹת וְלֵב, אֵינְךָ דֹבֵר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ, וְאֵינְךָ נִסְתֵּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתִּמְחֹל לָנוּ אֶת כָּל חַטָּאוֹתֵינוּ, וְתִכַּפֵּר לָנוּ אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ, וְתִמְחֹל וְתִסְלַח לְכָל פְּשָׁעֵינוּ:

תִּשָּׁב עַל הָאָרֶץ וְתִהְרַחַר וְתִבְכֶּה, וּבּוֹא וּרְאֵה מָה אָמְרוּ בְּזוּהַר הַקּוֹדֵשׁ (פִּרְשֵׁת וִיקָהֵל דָּף קֶצֶה ע"ב) שֶׁבְּזִמְנֵן שִׁיְהוּדֵי בּוֹכָה עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הוּא מַעֲוֹרֵר אֶת הַבָּכִי שֶׁל כָּל הָעוֹלָמוֹת, וְהַקְּב"ה מַתְעוֹרֵר בְּדַרְגוֹתָיו וּבּוֹעֵט בְּרַקִּיעִים וּמִזְדַּעְזְעִים שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי אֲלָפֵי עוֹלָמוֹת, וְהַקְּב"ה גּוֹעַה וּבּוֹכָה וְכִמוֹ שֶׁכָּתוּב 'ה' מְרוֹם יִשְׂאָג וּמִמַּעַן קִדְּשׁוּ יָתֵן קוֹלוֹ שֶׁאֲגוּ יִשְׂאָג עַל נוֹהוֹ'. אֵינְךָ לְשַׁעַר אֶת גּוֹדֵל מַעֲלַתְךָ שֶׁבְּקוֹל בְּכִיָּה שֶׁלְךָ אֶתָּה מִזְעַזַּע אֶת כָּל הָעוֹלָמוֹת.

עַל נִהְרֹת בְּבַל שֵׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזַכְרָנוּ אֶת צִיּוֹן: עַל עַרְבִים בְּתוֹכָהּ תִּלְיֵנוּ כְּנִדְרוֹתֵינוּ: כִּי שֵׁם שְׂאֵלֵנוּ שׁוֹבֵינֵנוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׁמִיחָה שִׁירוֹ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נִשִּׁיר אֶת שִׁיר יְהוָה עַל אֲדָמוֹת נָכַר: אִם אֲשַׁכְּחֶךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמֵינֵי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחֻכֵי אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמִיחָתִי: זָכֹר יְהוָה לְבִנֵי אָדָם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הִיסוּד בָּהּ: בֵּת בְּבַל הִשְׁדוּדָה אֲשֶׁרֵי שִׁיְשָׁלַם לָךְ אֶת גְּמוּלָךְ שֶׁגָּמַלְתָּ לָנוּ: אֲשֶׁרֵי שִׁיְאִחַז וְנִפְץ אֶת עַלְלֶיךָ אֶל הַסָּלַע:

תִּבְכֶּה עַל הַרִיגַת הַצַּדִּיקִים וְקִדּוּשֵׁי עַלְיוֹן עֲשֵׂרָה הַרוּגֵי מַלְכוּת שְׁגוּפָם הִיָּה מוֹשִׁלְךָ וְלֹא נִיתַן אִפִּילוּ לְקַבְּרָהּ אִיזָה בּוֹיּוֹן.... תִּתְאָר וְתִדְמִיין לַעֲצֻמְךָ הָאָדָם הַכִּי צַדִּיק שֶׁאֶתָּה מַכִּיר שְׁגוּפָה כַּכָּה מוֹטֵל עַל הַרִיפָה וְאִזָּה תַּתְעוֹרֵר בְּכִי נוֹרָא עַל הַרִיגַת הַצַּדִּיקִים.... תִּדְמִיין אֵיךְ מִלִּיוֹנִים נִהְרָגוּ, נִרְצָחוּ בְּכָל

מיני מיתות משונות וקשות, תינוקות ללא שום חטא ועוון נשרפו ונשחטו... ובכל זאת אנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם, ותעורר סגוריה עצומה על עם ישראל.

מזמור לאֱסֹף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלֹתָהּ טָמְאוּ אֶת הַיַּכַּל קִדְשֶׁךָ שָׁמוּ אֶת יְרוּשָׁלַם לְעַיִים: נָתַנו אֶת נְבִלַת עַבְדֶּיךָ מֵאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם בְּשֵׁר חֲסִידֶיךָ לַחִיתוֹ אֶרֶץ: שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִין קוֹבֵר: הֵיינו חֲרָפָה לְשַׁכְנֵינוּ לְעַג וְקָלַס לְסְבִיבוֹתֵינוּ: עַד מָה יְהוָה תִּתְאַנֵּף לְנֹצַח תִּבְעֵר כָּמוֹ אֲשֶׁר קִנְאַתְךָ: שִׁפְךָ חֲמַתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמּוֹךְ לֹא קָרְאוּ: כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נוֹהוּ הַשְּׂמוּ: אֵל תִּזְכֹּר לָנוּ עוֹנֹת רֵאשִׁינִים מַהֵר יִקְדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דָלוּנוּ מֵאֲד: עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דָּבָר כְּבוֹד שִׁמְךָ וְהַצִּילְנוּ וּכְפָר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שִׁמְךָ: לְמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אִיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִנְדַע בְּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עַבְדֶּיךָ הַשְּׂפוּךָ: תִּבּוֹא לְפָנֶיךָ אֲנֻקַת אֲסִיר כַּגְּדָל זְרוּעֶךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוֹתֶיהָ: וְהֵשֵׁב לְשַׁכְנֵינוּ שְׁבַעֲתִים אֶל חֵיקֶם חֲרָפְתָם אֲשֶׁר חֲרָפוּךָ אֲדֹנָי: וְאִנְחָנוּ עִמָּךָ וְצֹאן מִרְעִיתְךָ נוֹדָה לְךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נִסְפָר תִּהְלֶתְךָ:

תתעורר לבכות לפני ה' שיזכור לגאול אותנו כמה צרות, כמה אסונות, כמה מחלות, כמה גליות מה לא מספיק???? מה לא די???? אנה ה' רחם עלינו בבקשה.....

זָכַר יְהוָה מָה הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאָה אֶת חֲרָפְתָנוּ: נַחֲלַתְנוּ נִהְפַּכָה לְזָרִים בְּתֵינוּ לְנִכְרִים: יְתוּמִים הֵיינוּ וְאִין אָב אֲמוֹתֵינוּ כְּאֲלֻמְנוֹת: מִימֵינוּ בְּכֶסֶף שְׁתֵינוּ עֲצִינוּ בְּמַחִיר יִבְאוּ: עַל צִנְאָרְנוּ נִרְדְּפָנוּ יִגְעֵנוּ וְלֹא הוֹנַח לָנוּ: מִצָּרִים נָתַנוּ יָד אֲשׁוּר לְשִׁבְעַת לַחֵם: אֲבַתֵינוּ חֲטָאוּ וְאִינָם וְאִנְחָנוּ עוֹנֵתֵיהֶם סָבְלָנוּ: עַבְדִים מְשֻׁלוּ בְנוּ פֶרֶק אִין מִיָּדָם: בְּנַפְשָנוּ נָבִיא לַחֲמוּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר: עוֹרְנוּ כְּתַנּוּר נִכְמְרוּ מִפְּנֵי זִלְעָפוֹת רָעַב: נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנוּ בְּתִלַת בְּעָרֵי יְהוּדָה: שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נִהְדְּרוּ: בַּחוּרִים טָחוּן נִשְׂאוּ וְנִעְרִים בְּעֵץ כְּשָׁלוּ: זְקֵנִים מְשַׁעֵר שְׁבַתוֹ בַּחוּרִים מְנַגְּנֵתָם: שְׁבַת מְשׁוּשׁ לִבְנוֹ נִהְפָּךְ לְאֲבָל מִחֲלָנוּ: (כְּשִׂיאֵמוֹר: נִפְלָה עֲטָרַת רֵאשִׁנוּ - יְכוּף רֵאשׁוֹ בַּקִּרְקַע עַד: הִלְכוּ בּוֹ) נִפְלָה עֲטָרַת רֵאשִׁנוּ אוֹי נָא לָנוּ כִּי חֲטָאנוּ:

על זה הִזָּה דָּוָה לִבְנֵי עַל אֱלֹהִים חֲשָׁבוּ עֵינֵינוּ: עַל הַר צִיּוֹן שְׁשִׁמָּם שׁוֹעֲלִים הִלְכוּ בּוֹ: אֶתְּהָ
 יְהוָה לְעוֹלָם תִּשָּׁב בְּסֶאֱף לְדָר וְדוֹר: לָמָּה לְנֶצַח תִּשְׁפָּחֲנוּ תַעֲזֹבֵנוּ לְאַרְךָ יָמִים: הַשִּׁיבֵנוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: כִּי אִם מָאֵס מְאִסְתָּנוּ קִצְפַּת עָלֵינוּ עַד מָאֵד:
 הַשִּׁיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וְרֵא הַמִּזְבֵּל קְדֹשֶׁךָ וְתִפְאַרְתְּךָ אֵיךְ קִנְאַתְךָ וּגְבוּרַתְךָ הַמּוֹן מֵעִיר וְרַחֲמֶיךָ
 אֱלֹהֵי הַתְּאֵפָקוֹן: כִּי אֶתְּהָ אֲבִינוּ כִּי אֲבָרְהָם לֹא יִדְעֵנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִכִּירֵנוּ אֶתְּהָ יְהוָה אֲבִינוּ
 גִּאֲלָנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֹךָ: לָמָּה תַתְּעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תִקְשִׁיחַ לִבְנֵי מִירְאַתְךָ שׁוֹב לְמַעַן
 עֲבָדֶיךָ שְׁבִטֵי נַחֲלָתְךָ: לְמַצְעֵר יִרְשׁוּ עִם קְדֹשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדֹּשֶׁךָ:

וְעַתָּה יְהוָה אֲבִינוּ אֶתְּהָ אֲנַחְנוּ הַחֲמוֹר וְאֶתְּהָ יִצְרָנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כָּלֵנוּ: אֵל תִּקְצַף יְהוָה
 עַד מָאֵד וְאֵל לְעַד תִּזְכֹּר עוֹן הַן הַבֵּט נָא עַמֶּךָ כָּלֵנוּ: עָרֵי קְדֹשֶׁךָ הֵיוּ מִדְּבַר צִיּוֹן מִדְּבַר
 הַיְתֵה יְרוּשָׁלַם שְׁמֹמָה: בֵּית קְדֹשְׁנוּ וְתִפְאַרְתָּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הִיָּה לְשִׁרְפַת אֵשׁ
 וְכָל מַחְמַדֵּינוּ הִיָּה לְחִרְבָּה: הַעַל אֱלֹהֵי תִתְאֵפֵךָ יְהוָה תַחֲשָׂה וְתַעֲנֵנוּ עַד מָאֵד:

עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם הַפְּקֵדְתֵי שְׁמֵרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תִמְיֵד לֹא יִחֲשׂוּ הַמְזַכְרִים
 אֶתְּהָ אֵל דָּמִי לָכֶם: וְאֵל תִּתְּנוּ דָּמִי לוֹ עַד כִּוְנוּ וְעַד יִשִּׁים אֶת יְרוּשָׁלַם תִּהְלֶה בְּאַרְץ:
 נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימֵינוּ וּבִזְרוּעַ עֲזוֹ אִם אֶתְּנוּ אֶת דְּגַנְךָ עוֹד מֵאֲכָל לְאִיבֶיךָ וְאִם יִשְׁתּוּ בְנֵי נֶכֶד
 תִּירוּשָׁף אֲשֶׁר יִגְעַת בּוֹ: כִּי מְאִסְפִּיו יֵאֲכְלֵהוּ וְהִלְלוּ אֶתְּהָ וּמְקַבְּצֵיו יִשְׁתַּהוּ בְּחִצְרוֹת
 קְדֹשֵׁי:

אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה פי בא מועד: כי רצו עבדיך את אבניה ואת
עפרה יחננו: בונה ירושלים יהוה נדחי ישראל יכנס

תיקון לאה

למנצח משכיל לבני קרח: כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים:
צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים: היתה לי דמעת לי לחם
יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך: אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר
בסף אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג: מה תשתוחחי נפשי ותהמי
עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועות פניו: אלהי עלי נפשי תשתוחח על פן
אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער: תהום אל תהום קורא לקול צנוריה כל
משבריה וגליה עלי עברו: יומם יצוה יהוה חסדו ובלילה שירו עמי תפלה לאל חיי:
אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב: ברצח בעצמותי חרפוני
צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך: מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי
לאלהים כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני: כי אתה אלהי
מעוזי למה זנחתני למה קדר אתהלך בלחץ אויב: שלח אורך ואמתך המה ינחוני
יביאוני אל הר קדשה ואל משכנותיה: ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי
ואודך בכנור אלהים אלהי: מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי
עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

(בימים שאין אומרים תחנון לא יאמר מזמור זה)

לְמִנְצַח מְזֻמּוֹר לְדוֹד: יַעֲנֶה יְהוָה בְּיוֹם צָרָה יִשְׁגְּבֶךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יִשְׁלַח עֲזָרָה מִקֹּדֶשׁ
וּמִצִּיּוֹן יִסְעֶדֶךָ: יִזְכֹּר כָּל מִנְחֹתֶיךָ וְעוֹלֹתֶיךָ יִדְשְׁנָה סֵלָה: יִתֵּן לְךָ כָּל־בָּבֶרֶךְ וְכָל עֲצָתְךָ יִמְלֵא:
נִרְנְנָה בִישׁוּעֹתֶיךָ וּבִשְׁמֵ אֱלֹהֵינוּ נִדְגַל יִמְלֵא יְהוָה כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ: עֲתָה יִדְעֵתִי כִי הוֹשִׁיעַ
יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מְשִׁמֵי קֹדֶשׁוֹ בְּגִבְרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ: אֱלֹהֵ בָרֶכֶב וְאֱלֹהֵ בְּסוּסִים וְאַנְחֵנוּ
בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר: הַמָּוָה כָּרְעוּ וְנִפְלְאוּ וְאַנְחֵנוּ קִמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד: יְהוָה הוֹשִׁיעַ הַמֶּלֶךְ
יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאנוּ:

לְדוֹד מְזֻמּוֹר לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלֵ וְיִשְׁבִי בָהּ: כִּי הוּא עַל יָמִים יִסְדֶּה וְעַל גְּהָרוֹת
יְכַוְנֶנָּה: מִי יַעֲלֶה בְּהַר יְהוָה וּמִי יִקוּם בְּמִקְוֵם קֹדֶשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וּבֵר לִבָּב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא
לְשׂוֹא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יֵשֵׂא בָרֶכֶה מֵאֵת יְהוָה וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יֵשׁוּעוֹ: זֶה דוֹר
דֹּרְשֵׁיו מִבְּקִשֵׁי פְנִיךָ יַעֲקֹב סֵלָה: שְׂאוּ שְׁעָרֵימָה רְאִשֵׁיכֶם וְהַנְּשֹׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ
הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה עֲזוֹז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרֵימָה רְאִשֵׁיכֶם
וַיָּבֹאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ
הַכְּבוֹד סֵלָה:

לְמִנְצַח בְּנִגְיַת מְזֻמּוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יַחֲנֵנוּ וַיְבָרְכֵנוּ יָאֵר פְּנֵינוּ אֶתְנֵנוּ סֵלָה: לְדַעַת בְּאָרֶץ
דְּרָכֶךָ בְּכָל גּוֹיִם יִשׁוּעֹתֶיךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים בְּלָם: יִשְׁמְחוּ וַיִּרְנְנוּ לְאֵמִים
כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשׁוֹר וּלְאֵמִים בְּאָרֶץ תִּנְחַם סֵלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים
בְּלָם: אָרֶץ נִתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּירָאוּ אֶת־כָּל אִפְסֵי
אָרֶץ:

הַלְלוּנָהּ אֹדָה יְהוָה בְּכָל לֵבב בְּסוּד יִשְׂרָיִם וְעַדְהָ: גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל חִפְצֵיהֶם: הוֹד וְהָדָר פָּעִלוּ וְצַדִּיקְתּוֹ עִמָּדַת לְעַד: זָכַר עָשָׂה לְנַפְלְאוֹתָיו חֲנוּן וְרַחוּם יְהוָה: טָרַף נִתַּן לִירְאָיו יִזְכַּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: בַּח מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לְתַת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם: מַעֲשֵׂי יְדָיו אֲמַת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל פְּקוּדָיו: סְמוּכִים לְעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בְּאֲמַת וַיִּשָּׂר: פְּדוּת שְׁלַח לְעַמּוֹ צִנָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קְדוּשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ: רֵאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת יְהוָה שִׁכַּל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהֶם תִּהְלַתּוֹ עִמָּדַת לְעַד:

לְמִנְצַח מִזְמוֹר לְדָוִד: בָּבוֹא אֱלֹוִי נִתַּן הַנְּבִיא כַּאֲשֶׁר בָּא אֶל בֵּית שִׁבְעָ: חֲנַנִי אֱלֹהִים כַּחֲסִדְךָ כְּרַב רַחֲמֶיךָ מִחַה פִּשְׁעֵי: הֲרַב כַּבְּסִנִי מַעֲוֵנִי וּמַחֲטָאתִי טַהֲרֵנִי: כִּי פִשְׁעֵי אָנִי אֲדַע וּחֲטָאתִי נִגְדִי תִמְיֵד: לָךְ לְבַדְךָ חֲטָאתִי וְהִרַע בְּעֵינַיִךְ עֲשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדַבְרְךָ תִּזְכָּה בְּשִׁפְטֶךָ: הוֹ בְּעוֹן חוֹלְלָתִי וּבַחֲטָא יַחֲמַתְנִי אִמִּי: הֵן אֲמַת חִפְצַת בְּטַחוֹת וּבִסְתָם חֲכָמָה תּוֹדִיעֵנִי: תַּחֲטָאֲנִי בְּאִזּוֹב וְאַטְהֵר תַּכְבֵּסֵנִי וּמִשְׁלַג אֲלַבִּין: תִּשְׁמִיעֵנִי שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה תַּגְלִנָּה עֲצֻמוֹת דְּכִיֶּת: הַסְתֵּר פְּנֵיךָ מִחֲטָאֵי וְכָל עֲוֹנֹתַי מִחַה: יָב טַהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חֲדַשׁ בְּקַרְבִּי: אֵל תִּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קְדוֹשְׁךָ אֵל תִּקַּח מִמּוֹנֵי: הַשִּׁיבָה לִי שִׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמַכֵּנִי: אֲלַמְּדָה פִּשְׁעִים דְּרַכִּיךָ וּחֲטָאִים אֲלִיךָ יִשׁוּבוּ: הַצִּילֵנִי מִדְּמַיִם אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תִרְנֵן לְשׁוֹנֵי צַדִּיקְתֶּךָ: אֲדַנִּי שִׁפְתֵי תִפְתַּח וּפִי יִגִּיד תִּהְלַתְךָ: כִּי לֹא תַחֲפִץ זַבַּח וְאַתְנָה עוֹלָה לֹא תִרְצָה: זְבַחִי אֱלֹהִים רוּחַ נְשִׁבְרָה לֵב נְשִׁבֵר וְנִדְכָה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה: הִיטִיבָה בְּרִצּוֹנְךָ אֵת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַם: אֲזַ תַּחֲפִץ זְבַחִי צַדִּיק עוֹלָה וְכִלִּיל אֲזַ יַעֲלוּ עַל מִזְבִּיחֶךָ פְּרִים:

תקום תרחם ציון, תבנה חומות ירושלים:

אלהינו ואלהי אבותינו, מלך רחמן רחם עלינו, טוב ומטיב הדרש לנו, שובה עלינו בהמון רחמיה, בגלל אבות שעשו רצונה, בנה ביתך בבתחלה, בוגן בית מקדשך על מכונו, הראנו בבנינו, שמחנו בתקונו, והשב שכניתך לתוכו, והשב כהנים לעבודתם, ולויים לדוכנם, לשירים ולזמרים, והשב ישראל לניהם. ושם נעלה ונראה ונשתחנה לפניה: יהי רצון מלפניה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתעלנו בשמחה לארצנו, ותטענו בגבולנו, ושם נעשה לפניה את קרבנות חבתינו, תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם:

שיר המעלות בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחלמים: אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה: הגדיל יהוה לעשות עמנו היינו שמחים: שובה יהוה את שבינו כאפיקים בנגב: הזרעים בדמעה ברנה יקצרו: הלוף ילך ובכה נשא משך הזרע בא יבוא ברנה נשא אלמתיו:

דברי תורה הכתובים והנלמדים

בחוברות זו יהיו

לעילוי נשמת

האשה הכבודה והצנועה, אוהבת כל דבר

שבקדושה, אשת חיל מי ימצא,

רבת הפעלים, גומלת חסדים טובים,

מרת נילי בת מרים ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.